Melvil / Vajld / Vels
Po / London / Tven
Gogolj / Cvajg / Birs

MARK TVEN

Tajanstveni stranac

solaris

Mark Tven
TAJANSTVENI STRANAC

Bilo je to 1590. u zimu. Austrija je bila daleko od sveta i u dubokom snu; još je trajao srednji vek i izgledalo je da će tako zauvek ostati. Neki su je čak stavljali vekove i vekove unazad i govorili da je u Austriji po umnom i duhovnom satu još uvek doba Predanog verovanja. Ali oni su to smatrali vrlinom, a ne uvredom, to je tako primljeno i svi smo bili na to gordi. Toga se dobro sećam iako sam bio još dečak; a sećam se i koliko mi je to piičinjavalo zadovoljstva.

Da, Austrija je bila daleko od sveta, u dubokom snu, a naše selo bilo je usred tog sna, jer se nalazilo usred Austrije. Ono je spokojno dremalo u dubokoj povučenosti brdske i šumske samoće,. gde vesti iz sveta gotovo nikada nisu stizale da naruše njegove snove, i bilo je beskrajno zadovoljno. Pred njim je mirno tekla reka, po čijoj su površini lelujale siluete oblaka i promicale barke i dereglije za prevoz kamenja; iza njega dizale su se šumovite padine do podnožja vrleti; sa vrha te vrleti mrštio se jedan ogroman zamak sa dugim nizom tornjeva i bedema obraslih puzavicom; s one strane reke, koju milju ulevo, pružala su se razbacana šumovita brda ispresecana vijugavim klisurama u koje sunce nikada nije dopiralo; udesno je bila vrlet koja se nadnela nad reku, a između nje i onih brda pružala se prostrana ravnica išarana kućicama koje su se ugnezdile među voćnjacima i senovitim drvećem.

Miljama unaokolo ceo ovaj kraj bio je nasledno imanje jednog princa, čije su sluge uvek održavale zamak u savršenom redu iako ni princ ni njegova porodica nisu dolazili u zamak češće do jednom u pet godina. Kada bi dolazili, izgledalo je kao da je stigao gospodar celog sveta i da je sa sobom doneo sav sjaj svojih kraljevstava; a kada bi otišli, ostavljali bi za sobom neku tišinu koja je ličila na duboki san posle orgijanja. Za nas dečake, Ezeldorf je bio raj. U školi nas nisu suviše gonili da bubamo. Učili su nas uglavnom da budemo dobri hrišćani; da iznad svega poštujemo Bogorodicu, crkvu i svece. Ostalo nismo morali ni da znamo; u stvari, to nam nije bilo ni dopušteno. Znanje nije bilo dobro za prost svet i moglo ga je navesti da bude nezadovoljan sudbinom koju mu je bog dodelio, a bog ne bi otrpeo nečije nezadovoljstvo njegovim uređenjem. Imali smo dva sveštenika. Jedan od njih, otac Adolf, bio je veoma predan i radan sveštenik, koga su svi mnogo poštovali.

Možda je u nečemu bilo i boljih sveštenika od oca Adolfa, ali pastva u našem kraju nikada nije tako ozbiljno i mnogo poštovala nekog drugog župnika. To je bilo zato što se on uopšte nije plašio nečastivog. Od svih hrišćana koje sam poznavao on je jedini za koga se to zaista može reći. Ljudi su zbog toga mnogo strahovali od njega, pošto su verovali da u njemu ima nečeg natprirodnog, inače ne bi bio tako smeo i samopouzdan. Svi gorko osuđuju đavola, ali to čine s nekim poštovanjem, ne olako; ali, otac Adolf je postupao sasvim drugačije; nazivao ga je svim mogućim pogrdnim imenima koja bi mu padala na pamet i svako ko bi ga čuo, uzdrhtao bi; često bi čak prezirao i potcenjujući govorio o njemu; tada bi se ljudi krstili i brzo se udaljavali od njega bojeći se da se ne desi nešto užasno.

U stvari, otac Adolf se nekoliko puta sreo lice u lice sa Satanom i izazivao ga. To je bilo poznato. Otac Adolf je to i sam rekao. On to nikada nije krio, čak je o tome otvoreno pričao. A postojao je bar jedan dokaz da je govorio istinu, pošto se tom prilikom svađao sa neprijateljem i odvažno bacio bocu na njega; otuda je u njegovoj radnoj sobi ostala
rumena mrlja, tamo gde je boca tresnula i razbila se. Ali onaj koga smo svi mi najviše voleli i sažaljevali bio je drugi sveštenik, otac Peter. Neki su ga optuživali da je okolo u razgovoru pričao da je bog sušta dobrota i da će naći put da spase svu svoju ljudsku siročad. Bilo je strašno reći takvu stvar, ali nije bilo nikakvog sigurnog dokaza da je otac Peter to doista i kazao; nije bilo u njegovoj prirodi da kaže tako nešto, pošto je on uvek bio dobar, blag i istinoljubiv. Nisu ga optuživali da je to govorio sa predikaonice kako bi sva pastva mogla da ga čuje i da.o tome posvedoči, nego samo van crkve, u razgovoru; a neprijateljima je vrlo lako da tako nešto izmisle. Otac Peter je imao jednog veoma moćnog neprijatelja – zvezdočaca koji je živeo u staroj, trošnoj kuli pri vrhu doline i koji je po celu noć proučavao zvezde. Svi su znali da je on u stanju da predskaže ratove i glad, premda to niie bilo tako teško, jer je rata ili gladi uvek negde bilo. Ali on je znao pomoću zvezda da pročita u jednoj svojoj debeloj knjizi život bilo koga čoveka, a uz to je mogao da nađe ono što bi neko izgubio, pa su ga svi u selu, osim oca Petera, gledali sa strahopoštovanjem. Čak je i otac Adolf, koji je izazivao nečastivog. ispoljavao mnogo poštovanja prema zvezdočacu dok bi ovaj prolazio kroz selo u visokoj, šiljatoj kapi i

dugačkom, širokom i lepršavom ogrtaču ukrašenom zvezdama, noseći debelu knjigu i žtap poznat po čarobnoj moći. Govoiilo se da je i sam biskup ponekad slušao astrologa, jer je taj zvezdočatac, pored toga što je proučavao zvezde i proricao, znao da se prikaže veoma pobožnim, to je na biskupa, naravno, ostavljalo snažan utisak.

Otac Peter uopšte nije cenio astrologa. On ga je otvoreno žigosao kao šarlatana – kao varalicu bez ikakvog posebnog znanja ili moći, van onih koje ima svaki običan pa i priglup čovek, a to je, dabome, nagnalo astrologa da omrzne oca Petera i da mu zaželi propast. Svi smo mi verovali da je od astrologa potekla priča o strašnim rečima oca Petera i da je on o tome obavestio biskupa. Pričalo se da je otac Peter to kazao svojoj nećaki Marget, iako je Marget to poricala i preklinjala biskupa da joj veruje i da njenog starog ujaka spase od siromaštva i sramote. Biskup se na to nije osvrtao. On je na neodređeno vreme udaljio sa dužnosti oca Petera, iako nije išao tako daleko da ga isključi iz crkve na osnovu dokaza jednog jedinog svedoka; tako otac Peter već dve godine nije vršio svoju dužnost, a naš drugi sveštenik, otac Adolf, preuzeo je i njegove vernike.

Za starog sveštenika i Marget bile su to teške godine. Do tada su oni među nama bili omiljeni, no to se, naravno, izmenilo kada se na njih spustila senka biskupove srdžbe. Mnoge prijatelje su potpuno izgubili, a ostali su postali hladni i uzdržijivi. Kada ih je ta nesreća zadesila, Marget je bila ljupka osamnaestogodišnja devojka, a uz to je bila i najpametnija glavica u selu. Davala je časove sviranja na harfi i sopstvenom marljivošću zarađivala je za haljine i džeparac. Ali sada učenici jedan za drugim počeše da je napuštaju; seoska mladež je više nije pozivala na igranke i na zabave; mladići su prestali da dolaze njenoj kući,svi sem Vhelma Majdliaiga – a nije možda trebalo ni on da ih posećuje; ona i njen ujak bili su tužni i usamljeni u svojoj zapostavljenosti i osramoćenosti i iz njihovog života iščezlo je sunce. Tokom te dve godine sve im je išlo od zla na gore. Odeća im se pohabala i bilo im je sve teže i teže da nađu hleba. I sada je konačno dolazio i sam kraj. Solomon Isaks im je već ispozajmljivao sav novac koji je hteo da im pozajmi uzimajući kao pokriće njihovn kuću i obavestio ih je da će im sledećeg dana kuća otići na doboš ukoliko novac ne bude vraćen.

Nas trojica dečaka bili smo uvek zajedno i tako je bilo još od kolevke, voleli smo se od samog početka, i ta liubav postajala je vremenom sve dublja. Nikolas Bauman bio je sin glavnog sudije mesnog suda; Sepi Volmajer, sin gostioničara prve seoske krčme „Zlatni jelen", koja je imala lep vrt sa senovitim drvećem sve do obale reke i čamce koji su se. mogli unaimiti za vožnju po reci; a treći sam bio ja – Teodor Fišer, sin crkvenog orguljaša, koji je uz to bio i vođa seoskih svirača. učitelj sviranja na violini, kompozitor, opštinski ubirač poreza, crkvenjak i na druge načine koristan građanin, koga su svi poštovali. Brda i šume smo znali isto tako dobro kao što su ih i ptice znale, pošto smo po njima skitali kad god smo bili besposleni – ili bar onda kada se nismo kupali, pecali, vozili se u čamcu ili kad smo se igrali na ledu ili se sankali niz bregove.

A bilo nam je dozvoljeno i ono što je malo kome bilo dopušteno – mogli smo da ulazimo u vrt zamka. I to zato što nas je voleo najstariji sluga u zamku – Feliks Brant; često smo odlazili noću tamo da nam on priča o starim vremenima i čudnim doživljajima, da pušimo s njim (to nas je on naučio) i da pijemo kafu; jer on je bio u ratu i učestvovao u opsadi Beča; kada su pobedili i oterali Turke, među zaplenjenom robom našli su i vreće kafe, a zarobljeni Turci su im objasnili šta je to kafa i kako se od nje pravi prijatan napitak; otada je on uvek imao pri ruci kafe da je sam pije, a i zato da bi iznenadio one koji nisu znali šta je to. Ako bi naišla oluja, on bi nas zadržao svu noć; dok bi napolju grmelo i sevalo, pričao bi nam o duhovima i o svim mogućim strahotama, o bitkama i o ubistvima, o mučenjima i o sličnim stvarima, pa nam je kod njega bilo ugodno i prijatno; a on je uglavnom pričao ono što je sam doživeo i iskusio. U svoje vreme on je video mnogo duhova, veštica i čarobnjaka; jeđnom je u ponoć, po strašnoj oluji u planinama zalutao i pri bljesku munje ugledao Divljeg lovca kako besno jezdi na vihoru, a njegovi sablasni psi ga jure kroz uskovitlane oblake. Jedanput je video i vampira, a nekoliko puta i velikog slepog miša koji siše krv sa vrata ljudima dok spavaju i laganim mahanjem krila ih uspavljuje da se ne bi probudili sve dok ne umru. On nas je hrabrio da se ne plašimo natprirodnih pojava kao što su sablasti i govorio nam je da one ne čine nikakva zla, da samo okolo lutaju zato što su usamljene i očajne pa traže pažniu i saosećanje; tako smo se mi vremenom oslobodili straha, pa smo čak silazili s njim noću u ukletu odaju tamnica u podrumima zamka. Duh se samo jedanput pojavio i dok je prolazio jedva smo ga mogli videti; bešumno je lebdeo kroz vazduh, pa je onda iščezao; Feliks nas je toliko bio naučio da se ne plašimo da skoro nismo ni zadrhtali. On je rekao da se duh ponekad uspne, noću, i gore, probudi ga dodirom svoje ledene ruke po licu, ali ga ne ozledi; on samo traži saosećanja i pažnje. A od svega je bilo najčudnije to što je on video anđele – prave anđele sa neba – i razgovarao s njima. Nisu imali krila i bili su obučeni, a izgledali su, razgovarali i postupali kao i ma koji prirodni stvor i ne biste nikada saznali da su anđeli da nije bilo divnih čudesa koja su činili a koja

smrtnik ne može da čini, da nisu iznenada iščezavali dok s njima razgovarate, što je takođe nešto što nijedan smrtnik ne bi mogao. I rekao je da su oni prijatni i veseli, a ne tmurni i setni, kao duhovi.

Posle takvih pričanja jedne majske noći, ujutro smo ustali, obilno doručkovali s njim, pa smo onda pošli, prešli preko mosta.i krenuli ulevo u brda do šumovitog vrha brežuljka, našeg omiljenog mesta; tamo smo se ispružili na travu u hladovini da se odmorimo, da pušimo i da prepričavamo ta čuda, koja nam nikako nisu izlazila iz glave i koja su na nas ostavila tako snažan utisak. Ali nismo mogli da pušimo jer smo u brzini zaboravili kremen i kresivo.

Uskoro, iz šumarka došeta do nas jedan mladić, sede i poče prijateljski da priča kao da nas odavno poznaje. Mi nismo odgovarali, pošto je on bio tuđinac, a nismo bili navikli na nepoznate ljude i stoga smo se ustezali pred njima. Na sebi je imao novo i dobro ruho, i bio je lep, a imao je prijatno lice i prijatan glas; bio je jednostavan, mio i neusiljen, a ne tunjav, nespretan i stidljiv kao ostali mladići. Želeli smo da se s njim sprijateljimo, ali nismo znali kako bismo to počeli. Pomislih na lulu, pitajući se da li će on shvatiti kao pažnju ako mu ponudim da pripali. Ali prisetih se da nemamo vatre, i stoga sam bio razočaran i ražalošćen. On me veselo i zadovoljno pogleda, pa reče: »Vatre? Oh, to je lako; ja ću je stvoriti.«

Bio sam toliko zaprepašćen da saim zanemeo, jer mu do tada nisam rekao ni reči. On uze lulu pa dunu u nju, duvan se zažari i krugovi plavog dima se zalelujaše. Mi skočismo na noge, spremni da zaždimo, što je bilo sasvim prirodmo; čak smo i otrčali nekoliko koraka, iako nas je on preklinjao da ostanemo, dajući nam reč da nam neće naneti raikakvog zla i da on samo želi da se s nama sprijatelji, kako bi imao društva. I tako mi zastadosmo i stajali smo začuđeni i radoznali, želeli da se vratimo, ali odveć uplašeni da se na to osmelimo. On nas je i dalje nagovarao blago i ubedljivo, pa kada smo videli da se lula nije raznela i da se ništa strašno nije desilo, poverenje nam se malo pomalo vraćalo, a naša radoznalost po stajala je jača od straha, pa smo pošli natrag, ali polako, spremni da strugnemo i na najmanji znak opasnosti.

On se mnogo trudio da nas umiri i bio je u tome veoma vešt; nismo mogli više da sumnjamo i da se plašimo kada je neko tako iskren, jednostavan i ljubazan i kad tako čarobno govori, kao što je on to činio; zaista nismo, jer on nas je pridobio za sebe i ubrzo smo bili zadovoljni, i bezbrižni, i razgovorni i srećni što smo nasli toga novog prijatelja. Kada smo se potpuno oslobodili, uipitali smo ga kako je naučio da izvede ono čudo, a on je odgovorio da to uopšte nije učio i da mu to dolazi samo od sebe – kao i neke druge stvari - druge neobične stvari. »Koje?« »Oh, mnogo toga. Ni sam ne znam koliko ih je.« »Hoćeš li da nam pokažeš kako to radiš?« »Hajde, molimo te!« rekoše ostali. »Nećete opet da bežite?« »Ne – zaista nećemo. Molimo te pokaži nam. Hoćeš li?« »Da, učiniću to veoma rado; ali, upamtite – ne smete zaboraviti na svoje obećanje.« Rekli smo da to nećemo smetnuti s uma, a zatim on ode do jedne barice i vrati se sa vodom u kesici koju je napravio od lista, pa onda dunu u vodu i izvrnu, je; voda se bila pretvorila u komad leda u obliku kesice od lista. Bili smo zapanjeni i očarani, ali više se nismo plašili; veoma smo se radovali što smo tu i molili smo ga da nastavi i da nam još nešto pokaže. On je to i učinio. Rekao je da poželimo ma koje voće, bez obzira da li ga ima u ovo godišmje doba. Svi istovremeno graknusmo: »Pomorandžu!« »Jabuku!« »Grožđa!« »U džepu vam je«, odgovori on, i zaista je tako i bilo. To voće bilo je odlično i pojeli smo ga zaželevši da ga je više iako niko od nas to ne reče. »Naći ćete ih na istom mestu u kome ste i ono prvo pronašli«, reče on »kao i sve ostalo što vam se prijede; uostalom, ne morate ni da kažete šta ste zaželeli; dok sam ja s vama, treba samo nešto da poželite i to što želite odmah ćete i naći.«

I to što je rekao bilo je istinito. Nikada se nije desilo nešto tako čarobno i zanimljivo. Hleb, kolači, slatkiši, orasi – što god je ko zaželeo to je i našao. On sam nije ništa jeo, samo je sedeo i ćaskao, izvodeći čudo za čudom da bi nas zabavljao. Od ilovače je napravio sićušnu vevericu koja ustrča na drvo pa stade da se breca na nas. Onda napravi psetance koje nije bilo mnogo veće od miša i koje zareža na vevericu gore na drvetu; to kučence je obigravalo oko stabla lajući uzbuđeno, živo, kao pravi, pravcati pas. Gonilo je zastrašenu vevericu sa drveta na drvo i pratilo je sve dok se oboje ne izgubiše u šumi. Od ilovače je pravio ptice i puštao ih, a one su odletale cvrkućući. Ja se najzad odvažih i upitah ga da nam kaže ko je on. »Anđeo«, reče on sasvim jednostavno, pa pusti još jednu pticu, pljesnu rukama i ona odlete.

Kada je on to kazao, nas obuze strahopoštovanje, i sada smo se opet plašili; on reče da ne treba da se uzrujavamo, pošto nema razloga da se bojimo jednog anđela, a on nas ionako voli. Onda je nastavio da priča, jednostavno i spokojno kao i dotada; i dok je govorio napravio je mnogo sićušnih muškaraca i žena, veličine prsta na ruci, koji su
smesta počeli vredno da rade, pa su u travi raščistili i poravnali prostor od nekoliko metara u kvadrat na kome su vešto počeli da grade jedan vrlo lep majušni zamak; žene su mešale malter i nosile su ga po

skelama u vedrima na glavi, kako su to oduvek naše radnice činile, a muškarci su zidali, stavljajući opeku za opekom – pet stotina tih sićušnih ljudi živo su trčkarali tamo amo, vredno radeći i brišući znoj s lica; sve su to činili sasvim prirodno kao pravi Ijudi. Obuzeti posmatranjem tih pet stotina sićušnih stvorova kako malo pomalo i korak za korakom podižu zamak i daju mu oblik i izgled, ubrzo šmo zaboravili svoj prvobitni osećaj i strahopoštovanje i ponovo smo se osećali veoma prijatno i spokojno. Upitali smo ga da li i mi možemo da napravimo nekoliko ljudi, što nam on odobri i reče Sepiju da napravi nekoliko topova za bedeme, Nikolasu da načini nekoliko ratnika sa helebardama, u oklopu i kacigama, a meni da napravim konjanike sa konjima; određujući nam te zadatke, oslovljavao nas je po imenu, ne rekavši nam otkuda ih zna. Sepi ga tada upita kako se on zove, a on mirno odgovori – »Satana« – i prihvati na iver jednu majušnu ženu koja se bila omakla sa skele, vrati je na njeno mesto, pa reče: »Baš je glupa što ne gleda gde staje.«

Njegovo ime nas zgromi, iz ruku nam poispada ono što smo pravili i sve se razbi u paramparčad – top, ratnik sa helebardom i konj. Satana se zasoneja i upita nas šta nam je. Ja promucah: „..ništa, samo to je nekako čudno ime za jednog anđela." On upita zašto. »Zato što je to – to je – pa, znaš, to njegovo ime.« »Da, tako je – on je moj stric.« On je to rekao mirno, ali mi za trenutak izgubismo dah, a srca počeše snažno da nam lupaju. Izgledalo je kao da on to nije ni primetio; opravio je našeg ratnika i ostalo ovlaš ih dodiruiući i onda nam ih predade gotove, pa reče: »Zar se ne sećate? – i on je jednom bio anđeo.« Da – to je istina«, reče Sepi; »toga se nisam setio.« »Pre Pada i on je bio nevin.« »Da«, reče Nikolas, »bio je bez greha.« »Dobra smo mi porodica«, reče Satana; »nema je bolje. On je jedini član naše porodice koji je ikada zgrešio.« Niko ne bi bio u stanju da shvati koliko je sve to bilo uzbudljivo. Sigurno vam je poznata ona jeza koja vas prožima i od koje drhtite dok gledate nešto tako čudesno i čarobno i divno, da vas obuzima i strah i radost što ste živi i što to možete da gledate; i izvesno znate kako nepomično zurite u to, kako vam se usne suše i dah zastaje, ali ni za ceo svet ne biste se makli sa tog mesta. Goreo sam od silne želje da mu postavim jedno pitanje – bilo mi je na vrh jezika i s teškom mukom sam se obuzdavao – ali me je bilo stid da pitam; bilo bi to možda grubo. Sataina spuisti na zemlju jednog vola koga je pravio, osmehnu mi se, pa reče: »Ne bi to bilo grubo, a ja bih ti oprostio i kad bi bilo tako. Da li sam ga video? Milionima puta. Još od onog vremena kada sam ja bio dete od hiljadu godina bio sam njegov drugi miljenik među anđelčićima naše krvi i loze – kako bi se to reklo jezikom ljudi – da, od toga doba pa sve do njegovog Pada, osam hiljada godina, po vašem računanju vremena.« »Osam – hiljada!« »Da, tako je.« Tada se on okrenu Sepiju i nastavi kao da odgovara na nešto o čemu je Sepi razmišljao. »Pa da, naravno, ja izgledam kao dečak, jer to u stvari i jesam. Ono što vi nazivate vremenom kod nas je ogromno; mnogo vremena protekne dok jedan anđeo dospe do zrelosti.« U mojoj svesti uobličavalo se jedno pitanje, kad se on okrenu prema meni i odgovori: »Ja sam star šesnaest hiljada godina računajući po vašem vremenu.« Onda se okrenu Nikolsu i reče: »Ne, Pad nije pogodio mene, a ni ostalu moju rodbinu. Samo je onaj, po kome sam ja dobio ime jeo plod one voćke, a zatim je time prevario muškarca i ženu. Mi ostali još ne poznajemo greh i nismo u stanju da ga činimo; mi smo neporočni i takvi ćemo zauvek ostati. Mi « Dvojica sićušnih radnika su se svađali, pa su glasićima koji su zunzarali poput bumbarevog grdili i psovali jedan drugog; izbi tuča i krv; a onda se uhvatiše ukoštac na život i smrt. Satana ispruži ruku, smrvi život obojice među svojim prstima i zatim ih odbaci; potom samo obrisa maramicom crvenilo sa prstiju i produži tamo gde je prekinuo: »Mi ne možemo da činimo zlo, niti smo skloni da ga činimo, pošto ne znamo šta je to.«

Čudne su bile te reči, baš u tom času; jedva smo ih i čuli, toliko smo bili zgranuti i rastuženi nemilosrdnim ubistvom – jer, to je bilo ubistvo, pravo ubistvo, bez opravdanja i razloga, pošto mu ti ljudi nisu ništa skrivili. Bili smo ojađeni zbog toga, jer smo ga već bili zavoleli i mislili da je tako plemenit, divan i mio i iskreno smo bili ubeđeni da je anđeo; a on je počinio to zversko nedelo – oh, koliko ga je to srozalo u našim očima, a mi smo se njime toliko gordili. Kao da se ništa nije dogodilo on nastavi da priča o svojim putovanjima i o zanimljivim stvarima koje je video u velikim svetovima našeg sunčanog sistema i drugih sunčanih sistema, beskonačno daleko u neizmernim daljinama vasione i o običajima besmrtnika koji tamo žive; tim nas je nekako zanosio, oduševljavao, očaravao, uprkos jadnog prizora pred našim očima, jer su žene onih ubijenih patuljaka našle njihova smrvljena i bezoblična tela i plakale su nad njima, jecale i naricale; tu je klečao sveštenik sa rukaina prekrštenim na grudima i molio se; oko njih se okupilo mnoštvo ožalošćenih prijatelja, svi gologlavi, pobožno pognutih glava, mnogima su se suze kotrljale niz obraze – a Satana nije obraćao nikakvu pažnju na taj tužni prizor sve dok mu plač i molitve nisu počele da smetaju; a tada ispruži ruku, uze tešku dasku sa naše ljuljaške pa njom tresnu i sravni sa zemljom sve ove sićiišne muškarce i žene, kao da su muve, i nastavi da priča kao i do tada. Anđeo, a ubija stešteníka! Anđeo koji ne zna da čini zla, a sada svirepo i hladnokrvno uništava stotine bespamoćnih bednih ljudi, koji mu nikada nisu ništa učinili nažao. Smučilo nam se od toga

groznog zverstva i od pomisli da nijedno od tih jadnih stvorenja, osim sveštenika, nije bilo spremno na smrt, jer nijedno od njih nikada nije čulo misu niti je makar samo videlo crkvu. A mi smo bili svedoci; videli smo ta ubistva i bila nam je dužnost da to kažemo, pa neka onda zakon učini svoje.

Ali on je sve dalje nastavljao da priča i ponovo nas je očaravao kobnom lepotom svoga glasa. Uspeo je da sve zaboravimo; mogli smo samo da ga slušamo, da ga volimo, da budemo njegovi robovi i da ga pustimo da s nama čini šta hoće. Opio nas je radošću što smo s njim, što gledamo u nebo njegovih očiju i osećanjem ushićenja koje bi prostrujalo kroz naše žile od dodira njegove ruke. Stranac je sve video, svugde bio, sve znao i ništa nije zaboravljao. Ono što bi drugi morao da proučava on bi shvatio jednim pogledom; za njega nije postojala teškoća. A činio je da slikovito vidite sve ono o čemu priča. On je video stvaranje sveta; video je kad je Adam stvoren; video je kako je Samson jurnuo na stubove hrama i kako ga je srušio na sebe; video je Cezarovu smrt; pričao je o svakodnevnom životu, na nebu; video je grešnike kako se grozno grče u crvenim talasima paklenog ognja; a učinio je da sve to vidimo, kao da smo i sami tamo bili i sve to posmatrali rođenim očima. Sve to smo i osećali, kao da sve proživljavamo, mada njemu, kako je izgledalo, to nije bilo ništa drugo do obična zabava. Te vizije pakla, ta jadna nejač i žene, i devojčice, i dečaci i muškarci koji vrište od bola i preklinju – pa to smo mi jedva podnosili, a on je bio tako spokojan kao da su oni izmišljeni pacovi u veštačkoj vatri.

A uvek kad bi govorio o muškarcima i ženama ovde na zemlji i o njihovim postupcima – čak i o najveličanstvenijim i naiuzvišenijim – mi bismo se potajno stideli, jer je on svojim držanjem pokazivao da vrlo malo ceni i njih i njihova dela, pa biste često pomislili da govori o muvama kad ne biste znali o kome je reč. Jednom je čak i izričito kazao da smo mi ljudi ovde dole na zemlji ipak dosta zanimljivi, iako smo tako glupi i ograničeni i beznačajni i uobraženi, tako bolesni i nejaki, i sve u svemu tako jadna i bedna, bezvredna gomila. Rekao je to sasvim prirodno i bez gorčine, baš kao što bi čovek govorio o opekama ili đubretu ili bilo čemu drugom što nema nikakvog značaja ni osećanja. Video sam da nije imao nameru da vređa, ali sam u mislima došao do zaključka da je to prilično neučtivo. »Neučitivo!« reče on. »Pa to je samo istina, a istina je učtivost; inače je učtivost izmišljotina. Zamak je gotov. Da li vam se dopada?« Taj zamak bi svakome morao da se dopadne. Bio je veoma lep, skladan i divan i vanredno vešto uređen do najmanjih sitnica, sve do zastavica koje su lepršale na kulama. Satana nam reče da sada treba da stavimo na mesto artiljeriju, da postavimo ratnike sa helebardama i da rasporedimo konjicu. Naši vojnici i konji bili su vrlo čudni, oni su tako malo ličili na ono što je trebalo da budu, zato što smo ih mi, naravno, napravili sasvim nevešto. Satana nam je rekao da su to najgori mali ljudi koje je ikada video, a kada ih on dodirnu ožive, bilo je upravo smešno kako su se kretali, pošto njihove noge nisu bile iste dužine. Teturali su se i koprcali kao da su pijani, ugrožavajući život svima oko sebe, i najzad su popadali i bespomoćno su ležali i bacakali se. Svi smo se smejali iako je bila sramota gledati taj žalosni prizor. Topove smo napunili zemljom, da opale pozdravni plotun, ali svi do jednoga bili su tako iskrivljeni i tako rđavo napravljeni da se rasprsnuše čim grunuše, pa neke tobdžije poubijaše, a druge teško raniše.

Satana reče da će sada doći oluja i zemljotres, ako to želimo, ali da bismo morali malo da se udaljimo zbog opasnosti. Mi smo hteli da upozorimo i sićušne ljude da se i oni udalje, ali on reče da ne brinemo o njima, da oni nisu nimalo važni i da možemo napraviti druge kad god hoćemo i kad nam budu potrebni. Jedan mali, crni olujni oblak poče da se spušta na zamak, minijaturne munje i gromovi stadoše da sevaju i da besne, zemlja uzdrhta od grmljavine, vetar zazvižda i zafijuka, kiša poče da pljušti i svi ljudi nagrnuše u zamak da se zaštite od nepogode. Sve crnji i crnji oblak se spuštao i tako se nadvio nad zamak da se on jedva kroz njega nazirao.

Munje su sevale jedna za drugom, a onda grom tresnu u zamak i zapali ga; kroz oblak počeše besno lizati crveni plameni jezičci, a ljudi vrišteći povrveše napolje, ali ih Satana gurnu natrag, nimalo se ne obazirući na naše molbe, plač i preklinjanje; usred strahovitog zavijanja vetra i tutnja grmljavine eksplodira skladište baruta, zemljotres široko razdera zemlju, i ruševine i ostaci zamka strovališe se u tu provaliju koja sve proždera i zatvori se nad njom, sa svim tim nevinim svetom; nije se spaslo nijedno od pet stotina tih jadnih stvorova. Srce nam je pucalo od tuge, nismo mogli da zadržimo suze. »Ne plačite«, reče Satana, »nisu oni ništa vredeli.« »Ali otišli su u pakao!« »Oh, to nije ntmalo važno; mi možemo da napravimo još mnogo takvih ljudi.«

Bilo je uzaludno da pokušavamo da ga ganemo; očevidno, on uopšte nije imao osećanja i ne bi mogao da nas razume. Bio je razdragan i tako raspoložen kao da je to što se dogodilo bilo neko venčanje, a ne đavolski pokolj. Zaželeo je da se i mi osetimo kao on, i, naravno, njegova čarobnjačka moč ispuni mu želju. To mu nije bilo nimalo teško; s nama je činio šta je hteo. I, za koji tren, mi smo igrali na toj grobnici; on nam je svirao u neki čudesan i čaroban instrument, koji je izvadio iz džepa; a ti zvuci – pa takvih zvukova nema, osim možda na nebu, a on ih je, kazao nam je, odande i doneo. Ti

zvuci su izazivali u nama osećanje mahnitog zadovoljstva. Nismo mogli da skinemo očiju s njega, a naši pogledi su dolazili iz samih srca i nemo su govorili da ga obožavamo. On je s neba doneo i tu igru u kojoj je bilo rajskog blaženstva.

Uskoro zatim Sataina reče da mora da ide zbog nekog posla. Mi nismo mogli da se pomirimo s tim, pa smo se okupili uz njega i preklinjali ga da ostane; to mu je bilo milo, kako nam je i sam rekao, pa je kazao da neće odmah otići, da će još malo sačekati i da sednemo i porazgovaramo još koji minut; onda nam ispriča da je Satana njegovo jedino pravo ime, što ćemo samo mi znati, a da je on izabrao drugo ime kojim treba da ga zovemo u prisustvu ostalih; neko sasvim obično, kao što imaju, ljudi – Filip Traum. To ime je zvučalo tako čudno i bedno za jedno takvo biće! Ali to je bila njegova odluka te mi ništa ne rekosmo; njegova odluka bila je dovoljna.

Toga dana videli smo svakojaka čuda i ja počeh da razmišljam kako će biti veliko zadovoljstvo kad po povratku kući budem o svemu tome pričao, ali on primeti moje misli pa reče: »Ne, sve je ovo tajna između nas četvorice. Biće mi svejedno ako pokušate to da ispričate, baš ako zaželite, ali ću paziti na vaše jezike tako da im nijedna tajna neće izleteti.« To je bilo razočaranje za nas; ali tome nije bilo pomoći i mi samo nekoliko puta uzdahnusmo. I dalje smo s uživanjem pričali, a on je stalno čitao naše misli i odgovarao na njih, što je meni izgledalo najčudnije od svega što je činio; ali on prekinu ta moja razmišljanja i reče: »Ne, bilo bi čudno da to činite vi, a nije čudno kad sam ja u pitanju. Ja nisam sputan ograničenjima kao vi. Nisam podložan uslovima ljudskog života. Ja mogu da ocenim i da razumem vaše ljudske slabosti, jer sam ih proučavao; ali ja nemam ni jednu od njih. Moje telo nije stvarno, premda bi vam pod rukom izgledalo čvrsto; moje odelo nije stvarno; ja sam duh. Nego, otac Peter dolazi.« Mi pogledasmo unakolo, ali ne videsmo nikoga. »On se još ne vidi, ali ćete ga vi uskoro ugledati.« »Poznaješ li ti njega, Satana?« »Ne poznajem ga.« »Hoćeš li da razgovaraš s njim kad dođe? On nije neuk i glup kao što smo mi, a sigurno bi mnogo voleo da porazgovara s tobom. Hoćeš li?« »Da, hoću, ali drugi put, neću sada. Još malo pa ću morati da idem svojim poslom. Eno ga; sada možete da ga vidite. Sedite mirno i nemojte ništa govoriti.« Mi pogledasmo i videsmo oca Petera kako ide k nama kroz šumu kestena. Nas trojica smo sedeli na travi, a Satana je sedeo ispred nas na stazi. Otac Peter se približavao polako, spuštene glave, zamišljen, pa odjednom zastade na dva tri koraka od nas, skide šešir i izvadi svilenu maramicu; stajao je tako brišući lice i izgledalo je kao da hoće nešto da nam kaže, ali ne reče ništa. Posle nekoliko trenutaka on promrmlja: »Ne znam šta me je to dovelo ovamo; izgleda mi kao da sam maločas bio u svojoj radnoj sobi – no, verovatno sam sanjario čitav sat i tako prešao i ne primećujući sav ovaj put; ja, vaistinu, više nisam pri sebi u ovim teškim danima.« Zatim on pođe, mrmljajući nešto sam sebi, pa prođe pravo kroz Satanu, baš kao da mu se ništa nije isprečilo. Kada to videsmo, nama se preseče dah. Hteli smo da uzviknemo, kao što to čovek skoro uvek čini kada se desi nešto što ga prenerazi, ali nas nešto čudnovato zadrža i mi ne izustismo ništa, samo smo ubrzano dahtali. Uskoro drveće zakloni oca Petera, i Satana reče: »Sada vidite da je onako kao što sam vam kazao – ja sam samo duh.« »Da, to smo sad uvideli«, reče Nikolas, »ali mi nismo duhovi. Jasno je da on tebe nije video, ali – da li smo i mi bili nevidljivi? On je pogledao prema nama, ali izgiedalo je kao da nas ne vidi.« »Ne, za njega niko od nas nije bio vidljiv, pošto sam ja tako hteo.« Činilo nam se da je to suviše lepo da bi bilo istinito, da mi uistinu gledamo sve te divne i čudnovate događaje i da to ndje samo san. A on je sedeo tu, izgledao je kao svaki drugi, tako prirodan i jednostavan i mio, i stalno je pričao i – zaista nemam reči da vam opišem kako smo se mi osećali. To je bilo ushićenje. A ushićenje je nešto što se ne može sliti u reči; ono je kao muzika, a muziku čovek ne može opisati tako da bi je neko drugi osetio. On je ponovo pričao o drevnim vremenima i oživljavao ih je pred našim očima. On je toliko mnogo video, toliko mnogo! Bilo je pravo čudo da ga gledamo i da pokušavamo da shvatimo kako to mora izgledati kada neko ima za sobom takvo iskustvo.

Ako to nagna čoveka da se oseti toliko tužno beznačajan, kao stvorenje čiji život traje samo jedan dan i to tako kratak i jadan dan. A on nije rekao ništa da bi povratio naš klonuli ponos – ne, nije izustio ni reči. O ljudima je stalno govorio onako isto ravnodušno – onako kako se govori o opekama i hrpama gnojiva ili o sličnim stvarima; videlo se da ljudi za njega baš ništa ne znače, bilo u kom pogledu. On nije imao nameru da nas vređa, to je bilo jasno; kao što ni mi nemamo nameru da vređamo opeku kada je omalovažavamo; osećanja neke opeke za nas ne znače baš ništa, nikada i ne pomislimo da li ih ona uopšte ima ili nema.

Jednom kad je najslavnije kraljeve, i osvajače, i pesnike, i proroke, i gusare i prosjake trpao na istu hrpu – upravo kao opeke – mene stid natera da ustanem u odbranu čoveka i stoga ga upitah zašto pravi tako ogromnu razliku između sebe i ljudi. On se trenutak borio s tim i izgledalo je kao da ne shvata kako ja mogu uopšte da pitam nešto tako čudno. A onda reče: »Kakva je razlika između čoveka i mene? Razlika između smrtnika i besmrtnika? Između oblaka i duha?« On podiže jednu bubu koja je milela po

komadu kore i upita: »Kakva je razlika između Cezara i ove bube?« Ja rekoh: »Ne mogu se porediti pojmovi koji nisu za poređenje ni po svojoj prirodi, ni po međusobnom rastojanju.« »Ti si sam odgovorio na svoje pitanje«, reče on. »Ja ću malo proširiti tvoj odgovor. Čovek je stvoren od prašine – posmatrao sam kad je stvaran. Ja nisam sazdan od prašine. Čovek je muzej boleština, leglo nečistoće; danas se rađa, a sutra iščezava; počinje kao prašina, a odlazi kao gnusan smrad; a ja pripadam aristokratiji Večnih. A čovek ima i osećanje morala. Razumeš li? On ima Osećanje morala. To je, samo po sebi, već dovoljna razlika između nas.«

Rekavši to, on zaćuta kao da je time sve objasnio. Meni je to bilo žao, pošto sam u to vreme imao tek neodređenu predstavu o osećanju morala. Znao sam samo da smo ponosni što ga imamo, a kad je on o tome govorio na ovaj način, to me je vređalo i osetio sam se kao devojka koja misli da se njenim najdražim đinđuvama dive a onda slučajno čuje kako ih neki neznanci ismejavaju. Neko vreme smo svi ćutali, a što se mene tiče – bio sam utučen. Zatim je Satana opet počeo da ćaska i ubrzo je njegovo pričanje toliko vrcalo veseljem i živošću da se ja opet oraspoložih. Ispričao nam je nekoliko veoma duhovitih zgoda, i mi smo se slatko smejali; a kada nam je pričao kako je Samson svezao lisicama buktinje na rep i pustio ih u kukuruzne njive Filistina, pa seo na ogradu i pljeskao se po bedrima i smejao se da su mu sve suze tekle niz obraze, a onda izgubio ravnotežu i tresnuo sa ograde, i sam Satana se zasmeja setivši se tog prizora, a mi smo se veselili i uživali kao nikad. Najzad on reče: »E, pa sada idem da obavim svoj posao.« »Nemoj!« povikasmo svi. »Ne idi, ostani s nama. Nećeš se ti vratiti.« »Da, vratiću se. Dajem vam časnu reč.« »Kada? Nočas? Kaži kada ćeš se vratiti?« »Uskoro. Videćete da će biti tako.« »Mi te volimo.« »I ja vas. Da bih vam to dokazao, pokazaću vam nešto lepo. Kada odlazim, ja obično prosto nestanem; ali sada ću iščezavati polako i pustiću vas da vidite kako to radim.« On ustade i sve to bilo je brzo gotovo. Iščezavao je, iščezavao, sve dok nije bio poput mehura od sapunice, samo što je zadržao svoj oblik. Kao kroz mehur od sapunice, kroz njega se jasno videlo žbunje; po njemu su igrale i blistale nežne dugine boje, zajedno sa onim okvirom sličnim prozorskom oknu koji se uvek vidi na klobuku. Zacelo ste videli kako mehurić od sapunice padne na ćilim i lagano odskoći dva ili tri puta pre nego što se rasprsne. Tako je učinio i on. Skoknuo je – dotaknuo travu – odskočio) – lebdeo u vazduhu – opet dodirnuo tlo – i tako dalje, pa se onda uskoro rasprsnuo – puf! – i na mestu gde je bio ostala je praznina.

Bilo je to čudesno i divno. Ne progovorismo ni reč, samo smo začuđeno sedeli, sanjarili i žmirkali; najzad, Sepi se trže iz zanosa, tužno uzdahnu i reče: »Pa, valjda se ništa od toga nije stvarno ni dogodilo.« Nikolas uzdahnu i reče nešto slično. Bio sam nesrećan kad su to kazali, jer to je bila ona ista ledena jeza koja je i mene obuzela. Tada ugledasmo sirotog starog oca Petera kako se vraća, pognute glave kao da nešto traži na tlu. Kada priđe dosta blizu, on diže pogled, opazi nas i upita: »Od kada ste vi ovde, deco?« »Došli smo maloore oče.« »Onda znači da ste došli posle mog prolaska ovuda. pa ćete možda moći da mi pomognete. Da li ste došli stazom?« »Da, oče. jesmo.« »E, to je dobro. I ja sam došao tim puteljkom. Izgubio sam novčanik. U njemu nije bilo mnogo para, ali i to malo za mene znači mnogo, pošto je to sve što sam imao. Jeste li ga možda negde opazili?« »Ne oče, nismo, ali pomoći ćemo vam da ga tražite.« »To sam baš i hteo da vas zamolim. Hej, eno ga!« Mi ga nismo bili primetili iako je ležao tu, upravo tamo gde je Satana stajao kada je počeo da iščezava – ako je on uopšte iščezao i ako sve to nije bila samo opsena. Otac Peter podiže novčanik i kao da se zaprepasti.

»Ovo je moj novčanik«, reče on, »ali ono što je unutra nije moje. Ovaj je debeo, moj je bio mršav; moj je bio lagan, a ovaj je težak.« On ga otvori; bio je do vrha pun zlatnika. On nas je pustio da se nagledamo toga blaga, a mi smo se zaista zablenuli, jer nikada do tada nismo odjednom videli toliko mnogo novaca. Svi zaustismo da kažemo: »To je učinio Satana!«, ali ne izustismo ni reči. Eto vidite, nismo mogli da kažemo ono što Satana nije želeo da kažemo; to nam je on sam rekao. »Deco, jeste li vi ovo učinili?« Mi se zasmejasmo, a nasmejao se i on čim je shvatio koliko je glupo to pitanje. »Ko je to bio ovde?« Mi opet zinusmo da mu odgovorimo, i tako nam usta ostadoše otvorena za trenutak, jer nismo mogli da kažemo »Niko«, pošto to nebi bilo istinito, a prava reč nam nije padala na pamet; tada se ja prisetih i rekoh: »Nijedno ljudsko biće.« »Tako je«, rekoše i ostali. pa zatvoriše usta. »Nije tako«, reče otac Peter i pogleda nas veoma strogo. »Ja sam maločas prošao ovuda i tu nije bilo nikoga, ali to nije važno; neko je bio ovde posle mene. Neću da kažem da ta osoba nije prošla pre nego što ste vi došli ovamo; a neću da kažem ni to da ste je vi videli. ali da je neko ovuda prošao, to sigurno znam. Možete li mi dati časnu reč da niste nikoga videli?« »Nljedno ljudsko biće.« »To je dovoljno; znam da govorite istinu« On poče da broji novac na stazi, a mi smo klekli i uzbuđeno pomagali da složi zlatnike na hrpice.

»Pa tu je nekih hiljadu sto dukata!« reče on. »Oh, kad bi bar bili moji – tako su mi potrebni!« u to ga glas izdade, a usne mu zadrhtaše. »Pa, vaši su gospodine!« povikasmo mi uglas, »svaki heler je vaš.«

»Ne, to nije moje. Moja su sarmo četiri dukata, a ostalo... !« Jadni starac utonu u misli milujući nekoliko zlatnika koje je držao u rukama; zaboravio je gde se nalazd i čučao je, star, gologlav i sed; bio je to žalostan prizor. »Ne«, reče on trgnuvši se, »nije to moje. Ništa ne shvatam. Biće da je neki neprijatelj ... mora da je posredi neka zamka.« »Oče Peter«, reče Nikolas, »sa izuzetkom zvezdočaca, vi u selu nemate nijednog stvarnog neprijatelja – kao ni Marget. A nema ni govora o tome da postoji neki neprijatelj koji bi bio tako bogat da bi rizikovao hiljadu sto dukata samo zato da bi vam napakostio. Pitam vas je li tako ili nije?« On nije bio u stanju da porekne taj zaključak i to ga razveseli. »Ali, vidite deco, to nije moje – to ni u kom slučajti nije moje.« Rekao je to nekako čežnjivo, kao čovek kome ne bi bilo žao, već bi ga obradovalo, da mu neko protivreči. »To je vaše, oče Peter, mi smo svedoci da je tako. Zar ne, drugovi?« »Da, da, jesmo, i pri tome ćemo i ostati.« »Tako mi Gospoda, deco, skoro ste me ubedili, zaista jeste. Da mi je samo stotinak dukata od toga! Kuća je zadužena za toliko, i ako sutra ne isplatimo dug, ostaćemo bez krova nad glavom. A ta četiri dukata su sve što mi imamo na ovom ... « »To je vaše, svaki taj dukat, morate ih uzeti – mi smo vama jemstvo da je sve u redu. Zar ne, Teodore? Zar ne, Sepi?« Nas dvojica potvrdismo da je tako, pa Nikolas ponovo utrpa novac u pohabani stari novčanik i natera sopstvenika da ga uzme. A onda on reče da će od toga upotrebiti dve stotine, pošto nam je kuća dovoljan zalog za tu svotu, a da će ostalo uložiti uz kamate dok pravi vlasnik ne dođe po svoj novac; što se nas tiče, rekao je da ćemo morati da potpišemo potvrdu o tome kako je došao do novca – potvrdu koju će pokazati seljacima kao dokaz da se iz svojih nevolja nije izbavio na nepošten način.

Sutradan kada je otac Peter isplatio Sokmona Isaka u zlatu i ostatak novca ostavio kod njega uz kamatu, celo selo je brujalo o tome. To je dovelo i do jedne prijatne promene; Mnogi pohrliše u njegovu kuću da mu čestitaju, a nekoliko njegovih starih prijatelja koji su bili ohladneli prema njemu opet postadoše ljubazni i srdačni, a kao vrhunac svega Marget pozvaše na jednu zabavu. U svemu tome nije bilo nikakve tajne; otac Peter je ispričao sve okolnosti pod kojima se to odigralo, rekavši da to ne može objasniti i da u tome vidi samo ruku proviđenja. Neki su vrteli iglavom i u četiri oka govorkali da to više liči na ruku Satane; to su ti neprosvećeni ljudi zaista čudnovato dobro pogodili. Drugi prepredeno stadoše da se vrte oko nas lukavo pokušavajući da nas nagovore da izađemo na videlo s istinom; obećavali su da će ćutati o tome kao zaliveni i da žele da saznaju samo za sebe, zbog toga što im je čitava stvar tako čudna. Čak su nagovestili da bi kupili tu tajnu i da bi nam za nju dali para; da smo bar mogli nešto da izmislimo što bi odgovaralo – ali to nismo umeli; nismo bili dovoljno dovitljivi, pa smo morali propustiti tu priliku, što je zaista bila šteta.

Tu tajnu nosili smo u sebi bez ikakve muke, ali ona druga, ona velika, ona divna, pekla nam je samu dušu, ključala je u nama, i mi smo goreli od želje da je otkrijemo i da zaprepastimo svet. Ali morali smo da je zadržimo u sebi. U stvari, ona je sama ostala u nama. Satana je rekao da će tako biti, tako je i bilo. Svakoga dana odlazismo u šumu da bismo bili sami i da bismo mogll da pričamo o Satani; to je bilo jedino na šta smo mislili i za šta smo marili; iščekivali smo ga danju i noću, nadali se da će doći i vremenom smo postajali sve nestrpljiviji. Ostali dečaci nas više nisu zanimali i nismo hteli da učestvujemo u njihovim igrama i poduhvatima. Oni su nam izgledali tako dosadni, posle Satane, a sve što su činili tako beznačajno i obično posle njegovih doživljaja u drevnoj prošlosti i u vasioni, posle njegovih čuda, i iščezavanja, i rasprskavanja i posle svega ostalog.

Prvog dana bili smo vrlo zabrinuti zbog jedne stvari, pa smo pod ovim ili onim izgovorom stalno odlazili u kuću oca Petera da bismo videli šta je s njim. Brinuli su nas oni zlatnici, bojali smo se da se ne raspadnu i pretvore u prašinu, kao vilinski novac. Ako se to dogodi – ali nije se dogodilo. Kad se do smiraja dana niko na to nije požalio, ubedili smo se da je to pravo zlato, pa nam sa srca pade teret brige. Zeleli smo da postavimo jedno pitanje ocu Peteru, pa smo najzad i otišli k njemu sledećeg đana pređ veče, pomalo bojažljivo, a pošto smo prethodno izvlačili slamčice ko će da pita; upitah ja kao slučajno, iako to nije zvučalo baš tako slučaino kako sam ja želeo da zvuči, jer nisam znao kako to da učinim. »Gospodine, šta je to osećanje morala?« On me iznenađeno pogleda preko svojih ogromnih naočara i reče: »Pa, to je dar koji nam omogućava da razlikujemo dobro od zla.« Taj odgovor donekle razjasni šta je to, ali ne potpuno, pa sam bio razočaran i pomalo zbunjen. On je očekivao da nastavim, i ja, ne znajući šta da kažem, upitah: »Da li je to nešto vredno?« »Vredno? Pobogu, dečače, pa to je jedino što čoveka uzdiže iznad zveri čiji se trag zauvek zatre i što ga čini besmrtnim!« Kako na to nisam znao šta još da kažem, ja iziđoh sa ostalim dečacima; otišli smo sa onim neodređenim osečanjem koje čovek često ima kad je nahranjen, ali nije i sit. Oni su zahtevali da im objasnim njegove reči, ali ja sam bio umoran. Prošli smo kroz salon u kome je Marget poučavala Meri Luger da svira na klavsenu. Dakle, jedna od učenica koje su je bile ostavile, vratila se; Meri je bila veoma. uticajna, i druge će poći za njenim primerom. Marget skoči i hitro nam priđe, pa nam ponovo zahvali, sa suzama u očima – to je

bilo već treći put – što smo nju i njenoga ujaka spasli da ih ne izbace na ulicu, a mi joj ponovo rekosmo da to nismo mi uradili, ali ona je bila takva, nikada nije znala kako dovoljno da se zahvali nekome ko bi za nju nešto učinio; stoga smo je pustili da kaže što je naumila. A kada smo prolazili kroz vrt, tamo je sedeo i čekao Vilhelm Majdling; bližilo se veče, pa je nameravao da zamoli Marget da prošeta s njim pored reke kada bude završila čas. On je bio mlad advokat kome je posao išao prilično dobro i koji je malopomalo napredovao. Mnogo je voleo Marget, a i ona njega. On ih nije napuštao kao što su to drugi učinili, već im je sve vreme ostao veran. Marget i njen ujak cenili su njegovu vernost. On nije bio naročito obdaren, ali bio je naočit i dobar, a i to samo po sebi je neka vrsta obdarenosti i pomaže. Zapitao nas je kako čas napreduje i mi mu rekosmo da je pri kraju. Možda je tako i bilo; mi o tome nismo ništa znali, ali smo osetili da će mu to biti milo, kao što mu i jeste bilo, a nas to baš ništa nije koštalo.

Četvrtog dana siđe zvezdočatac iz svoje stare i trošne kule u vrhu doline, gde je valjda i čuo novost. On je nasamo porazgovarao s nama; ispričali smo mu koliko smo mogli da mu kažemo, jer smo ga se mnogo plašili. Sedeo je izvesno vreme i diuboko razmišljao, pa onda upita: »Šta rekoste, koliko ono dukata beše?« »Hiljadu sto sedam, gospodine.« Zatim on reče, kao da razgovara sam sa sobom: »To je veoma čudno. Da... veoma čudnovato. Neverovatno se podudara.« A onda poče da nam postavlja pitanja i ponovo nas ispita sve od samog početka, a mi smo mu odgovarali. Najzad je rekao: »Hiljadu sto šest dukata. To je velika svota.« »Sedam«, reče Sepi ispravljajući ga. »Oh, sedam, jel tako beše? Naravno, nije nimalo važno da li je bio dukat manje ili više, ali najpre ste kazali šest.« Ne bi bilo mudro da smo mu rekli da je on pogrešio, ali smo znali da je tako. Nikolas odgovori: »Oprostite – pogrešili smo, hteli smo da kažemo sedam.« » Oh, ništa zato, momče, samo sam primetio tu razliku. Prošlo je već nekoliko dana, pa ne može se ni očekivati da se svega tačno sećate. Čovek je sklon da pogreši kad nema nikakve pojedinosti zbog koje bi mu se broj utisnuo u sećanje.« »Ali bila je tu jedna takva pojedinost, gospodine«, reče Sepi živo. »Sta je to bilo?« upita astrolog nemarno. »Najpre smo svi prebrojali hrpice dukata, svaki posebno, i svi smo izbrojali isto - hlljadu sto šest. Ali kada je brojanje počelo, ja sam jednog sakrio, šale radi, pa sam ga posle vratio i rekao: »Mislim da smo pogrešili, ima ih hiljadu sto sedam; hajde da ponovo brojimo. To smo i učinili, i ja sam, naravno, bio u pravu« Svi su bili iznenađeni, pa sam im onda ispričao šta sam bio uradio.«

Astrolog upita da li je ovo istina i mi to potvrdismo. »Eh, onda je ceo slučaj rešen«, reče on. »Sada znam ko je lopov. Deco, novac je ukraden.« Zatim on ode, ostavivši nas uznemirene i zabrinute; pitali smo se šta li je time hteo da
kaže. To smo i saznali sat kasnije; do tada se već celim selom bio proneo glas da je otac Peter uhapšen zato što je od astrologa ukrao veliku svotu novca. Svi jezici se razvezaše i stadoše brbljati. Mnogi su kazivali da to nije nalik na oca Petera i da je to zacelo greška; ali ostali su vrteli glavama i govorili da beda i oskudica mogu čoveka u nevolji da nagnaju skoro na svašta. Samo o jednoj pojedinosti nije bilo razlika u mišljenjima – svi su se slagali da je priča oca Petera kako je došao do novca gotovo neverovatna – tako je to čudno zvučalo. Govorili su da bi novac možda tako mogao da dospe u ruke astrologa, ali u ruke oca Petera ... nikada! Ubrzo su počela i naša stradanja; svašta se pričalo o nama. Mi smo bili jedini svedoci oca Petera; koliko li nam je platio da podržimo njegovu neverovatnu priču? To su nas sasvim slobodno i otvoreno pitali i podsmevali su nam se dok smo ih molili da nam veruju kako smo zaista govorili suštu istinu. Ali nam je najteže bilo sa roditeljima. Očevi su nas korili da sramotimo svoje porodice i naredili su nam da se pokajemo i prestanemo da lažemo i užasno su se ljutili kada smo im i dalje tvrdili kako je ono što smo ispričali istina. Majke su plakale nad nama i preklinjale nas da vratimo mito i povratimo svoje pošteno ime, da spasemo svoje porodice od sramote, da izađemo s istinom na videlo i sve pošteno priznamo. Najzad su nas toliko kinjili da smo se mi duboko zabrinuli te smo pokušali čitavu stvar da objasnimo – o Satani i svemu ostalom – ali nismo mogli ni reči da izustimo. Stalno smo se čežnjivo nadali da će Satana doći i spasti nas nevolje, ali od njega nije bilo ni traga.

Sat posle našeg razgovora sa astrologom otac Peter je već bio u zatvoru, a novac zapečaćen i u rukama predstavnika vlasti. Novac je bio u kesi, a Solomon Isak je izjavio da ga nije ni dirnuo otkako ga je izbrojao; zakleo se da je to onaj isti novac i da se tu nalazi hiljadu sto sedam dukata. Otac Peter je tražio da mu sudi duhovni sud, ali naš drugi sveštenik, otac Adolf, rekao je kako duhovni sud nije nadležan da sudi svešteniku koji je udaljen iz službe. Biskup ga je podržao. To je odlučilo; rešeno je da mu sudi građanski sud. Sud neće zasedati još dosta dugo vremena. Vilhelm Majdling će biti branitelj oca Petera i svakako da će učiniti sve što bude mogao, ali nam je nasamo rekao da će odbrana biti teška i da mu moć onih koji su protiv njegovog branjenika, kao i predrasude ne ulivaju mnogo nade.

Tako se Margetina nova sreća odjednom ugasi. Niko od prijatelja nije došao da je teši, a nikoga nije

ni očekivala. Jednim nepotpisanim pisamcetom povučen je raniji poziv na zabavu. Nijedan učenik joj više neće dolaziti na časove. Kako da se izdržava? Mogla je da ostane u kući pošto je dug bio isplaćen, mada je taj novac sada bio u rukama vlasti, a ne u rukama jadnog Solomona Isaka. Stara Ursula, koja je ocu Peteru bila kuvarica, sobarica, domaćica, pralja i sve ostalo, a u ranijim godinama i Margetina dadilja, reče da će se blagi Gospod bog za njih postarati. Ali ona je to rekla iz navike, pošto je bila dobra hrišćanka. Ona je zacelo mislila i sama da pomogne u tom staranju, da bi bilo sigurnije, ukoliko za to nađe načina.

Mi, dečaci, želeli smo da odemo i posetimo Marget i da joj nekako pokažemo svioje prijateljstvo, ali naši roditelji su se bojali da time ne uvredimo selo i nisu nam to dozvolili. Astrolog je kružio po selu i raspaljivao ljude protiv oca Petera govoreći da je on besramni lopov koji je od njega ukrao hiijadu sto sedam dukata. On je izjavljivao da pouzdano zna da je svešienik lopov zbog toga što je otac Peter tobože »našao« baš tu svotu koja je njemu nestala. Četvrtog dana posle tog kobnog događaja pojavi se, popodne, stara Ursula u našoj kući i zamoli moju majku da joj da da nešto opere, ali da o tome ćuti kako se ne bi povredio Margetin ponos; Marget bi Ursulu sprečila kad bi to doznala, iako nije imala šta da jede i sve je više slabila. I Ursula je slabila, to se videlo. Jela je kao izgladnela ono što je bilo izneto pred nju, ali nismo mogli da je nagovorimo da nešto hrane ponese i kući, jer Marget ne bi primila hranu ponuđenu iz milosrđa. Ursula je odnela na potočić nešto rublja da opere, ali smo sa prozora videli da joj je onako iscrpenoj prakljača preteška. Pozvali smo je da se vrati i ponudili joj malo para, ali ona se plašila da ih primi kako ne bi Marget nešto posumnjala. Najzad ih je uzela, rekavši da će objasniti kako ih je našla na putu. A da ne bi lagala i svoju dušu tako oterala u pakao, ona je rekla da ja novac bacim na put, dok ona posmatra; zatim je prošla tuda, ugledala novac i kliknula od iznenađenja i radosti, pa ga podigla i otišla svojim putem. Kao i svi ostali u selu i ona je brzo mogla da izmišlja svakodnevne laži a da zbog njih ne preduzima nikakve mere predostrožnosti da joj duša ne ode u pakao; ali ovo je bila neka nova vrsta laži i izgledala joj je opasna pošto nije imala nikakvog iskustva s takvom vrstom neistine. Ako bi se njome služila nedelju dana, ta laž joj ne bi više zadavala nikakve muke. Tako smo mi sazdani.

Brinuo sam se, pitajući se od čega će Marget da živi. Ursula neće moći da nađe svakoga dana neku paricu na putu, možda je uopšte više neće nikada ni naći. A i stideo sam se što nisam bio uz Marget, kojoj su prijatelji bili toliko potrebni, ali to je bila krivica mojih roditelja, a ne moja, i tu ja nisam mogao ništa da učinim.

Hodao sam stazom, veoma utučen, kad se u meni nešto odjedanput ustalasa i kroz telo mi prostruja neko izvanredno veselo i ohrabrujuće osećanje; bio sam toliko radostan da sam zanemeo – po tome sam znao da je Satana negde u blizini. To osećanje sam bio već i ranije iskusio. Trenutak dva posle toga on se stvori pored mene i ja sam mu pričao sve svoje nevolje i ono što se desilo Margeti i njenom ujaku. U razgovoru skrenusmo krivinom puteljka i ugledasmo staru Ursulu koja se odmarala u hladovini jednog drveta; ona je u krilu držala neko zalutalo, mršavo mače i milovala ga. Upitah Ursulu gde ga je našla, a ona mi reče da je dolutalo iz šume i išlo za njom, ono verovatno nema ni majke ni prijatelja, pa će ga ona odneti svojoj kući i brinuti se o njemu. Satana reče: »Čuo sam da ste veoma siromašni. Zašto želite da se opteretite još jednim ustima koja treba hraniti? Zašto ga ne date nekome ko je imućan?« Ursula se na to uvređeno obrecnu: »Da ne biste vi hteli da ga uzmete? Sigurno ste neki bogataš, jer izgledate otmeni i imate lepo ruho.« Zatim ona frknu, pa dodade: »Da ga dam bogatašu – budalaština! Bogati se brinu samo o sebi; samo sirotinja saoseća sa sirotinjom i pomaže joj. Sirotinja i Gospod. Gospod će se pobrinuti za ovo mače.« »Otkuda to znate?« Ursula gnevno sevnu očima. »Zato što znam!« odseče ona. »Ni vrabac ne padne na zemlju, a da On to ne vidi.« »Ali vrabac svejedno padne. Sta vredi što ga neko gleda dok pada?« Stara Ursula zaškrguta zubima ne mogavši za trenutak da izusti ni reči, toliko je bila užasnuta. Kad se pribra, ona gravnu: »Gubi se za svojim poslom, štene jedno, ili ću te odalamiti štapom!«

Ja sam ćutao kao zaliven, toliko sam se bio skamenio od straha. Znao sam da bi Satana sa svojim pojmovima o ljudskom rodu sasvim olako mogao da je smoždi, jer ima još »toliko drugih«, ali mi se jezik zavezao i nisam bio u stanju da je opomenem. Ipak, ništa se ne dogodi; Satana ostade miran – miran i ravnodušan. Verovatno je Ursula mogla njega da uvredi isto koliko muva može da uvredi kralja. Starica posle svojih reči skoči živahno na noge, kao devojčica. Već mnogo godina nije tako poskočila. To je bio Satainin uticaj; gde god bi dolazio, on je za slabe i bolesne bio sveži dah lahora. Njegovo prisustvo je delovalo čak i na ono mršavo mačence, pa i ono skoknu na zemlju i poče da
jurca za nekim listićem. To iznenadi Ursulu i ona je stajala i blenula za mačetom odmahujući glavom u čudu i sasvim smetnuvši s uma svoju ljutnju. »Šta mu bi?« upita ona. »Do maločas je jedva hodalo.«
»Još vi niste videli takvo mače«, reče Satana. Ursuli nije bilo do prijateljstva sa podrugljivim strancem, pa ga samo odmeri, i odseče: »Volela bih da znam ko vas je zvao ovamo da me gnjavite? I šta mi vi pa

znate šta sam ja videla, a šta nisam?« »Niste videli mače kome su resice na jeziku okrenute napolje, zar ne?« »Nisam — ali niste ni vi to videli.« »E, pa onda zagledajte malo bolje ovo mače i videćete.« Ursula je postala veoma živahna, ali mače je bilo još živahnije, pa nikako nije mogla da ga uhvati i najzad je morala da digne muke od njega. »Dajte mu neko ime, pa će se možda odazvati.« Ursula pokuša sa nekoliko imena, ali mače se i ne pomače s mesta. »Nazovite ga Agnes. Pokušajte s tim imenom.« Na to ime mače se odazva i doskakuta do nje. Ursula mu pažljivo pogleda u jezičak. »Uh, pobogu, pa to je istina!« reče ona. »Nikada nisam videla takvo mače. Jel vaše?« »Nije.« »Pa kako mu onda znadoste ime?« »Zato što se sve mačke te vrste zovu Agnes i ne bi se odazvale ni na kakvo drugo ime.« Ursula je bila zadivljena. »Pa, to je pravo čudo!« Onda joj slika brige prelete licem, jer se u njoj probudi praznoverje, pa nerado spusti mače na zemlju rekavši: »Verovatno bi
morala da ga pustim da ide; ne bojim se ja – ne – nije to strah, premda je sveštenik – ma, čula sam da ljudi – zaista, mnogi ljudi... A, osim toga, mačencetu je sad sasvim dobro pa može i samo da se brine o sebi.« Ona uzdahnu, pa se okrenu da pođe i promrmlja: »A tako je zgodno i moglo bi nam praviti društvo – kuća nam je tako tužna i pusta u ove teške dane... Gospođica Marget je tako žalosna i došla je kao senka, a stari gospodar je u tamnici.« »Steta bi bilo da ga ne zadržite«, reče Satana. Ursula se hitro okrenu – baš kao da je očekivala da je neko ohrabri. »A, zašto?« upita ona čežnjivo. »Zato što ova rasa mačaka donosi sreću.« »Donosi sreću? Jel to istina? Mladiću, znate li sigurno da li je to istina? Kako to donese sreću?« »Pa, bar novac donese.« Ursula se razočarala. »Novac? Mačka da donosi novac? Pričate koješta! U ovom kraju ne biste nikada mogli da je prodate; ovde ljudi ne kupuju mačke; čak nikome ne možete
ni da ih utrapite.« Ona se okrenu da ode. »Nisam mislio na prodaju. Mislio sam da vam mače donosi prihod. Tu vrstu nazivaju Srećnom Mačkom. Njihov gospodar svakoga jutra u svome džepu nalazi četiri srebrna groša.«

Video sam kako staričino lice rumeni od gneva. Bila je uvređena. Ovaj deran tera s njom šegu pomislila je. Ona ljutito gurnu ruke u džepove i isprsi se da ga pošteno naruži. Gorela je od besa. Otvorila je usta i izgovorila je tri ljutite reči... pa se najedanput utiša, a izraz besa na njenom licu se promeni u iznenađenje, ili čuđenje, ili strah, ili tako nešto, i ona polako izvadi ruke iz džepova, otvori ih i ispruži dlanove. U jednoj ruci bila je ona moja parica, a u drugoi četiri srebrna groša. Nekoliko trenutaka je ukočeno zurila u šaku, možda je mislila da će groševi iščeznuti, pa onda žarko i usrdno uskliknu: »Istina je – istina je – i ja se stidim i molim oproštaj, o dragi gospodaru i dobročinitelju.« Zatim ona pritrča Satani i, po austrijskom običaju, obasu mu ruku poljupcima. Ona je u sebi možda verovala da je to đavolsko mače i sluga nečastivog; ali to joj nije smetalo, mače će moći tim pre da izvršava svoj zadatak i da porodici obezbedi trošak za ugodan život, jer su čak i naši najpobožniji seljaci u novčanim pitanjima imali više poverenja u sporazum sa nečastivim nego s tamo nekim arhanđeloim. Ursula pođe kući noseći Agnes u naručju, a ja izustih želju da kao i mače vidim Marget.

Tada mi dah zastade, jer se tog trena stvorismo tamo. Bili smo u Margetinom salonu i ona nas je zapanjeno gledala. Ona je bila slabašna i bleda, ali sam znao da u Sataninom prisustvu to stanje neće potrajati; tako je i bilo. Predstavio sam joj Satanu – to jest Filipa Trauma, pa smo onda seli i razgovarali. Niko se nije ustručavao. Ljudi u našem selu su prostodušni, i ako je neki stranac prijatan, brzo se s njim sprijatelje. Marget se čudila kako smo ušli a da nas ona nije čula. Traum reče da su vrata bila otvorena i da smo nas dvojica ušli i čekali da se ona okrene i da nas pozdravi. To nije bila istina; nijedna vrata nisu bila otvorena; mi smo ušli kroz zidove ili kroz krov, ili niz odžak, ili već tako nekako; no, bilo je svejedno kako smo došli, jer što je Satana hteo da neko veruje, taj je to zaista i verovao, te je i Marget bila sasvim zadovoljna tim objašnjenjem.

A uz to ona je bila obuzeta mislima o Traumu; nije oka sa njega skidala, toliko je bio lep. To mi je bilo veoma milo i bio sam gord. Nadao sam se da će da izvede neku čaroliju, ali on to ne učini. Kao da je samo želeo da ispolji prijateljstvo i da laže. Rekao je da je siroče. Marget se sažali na njega i u očima joj zablistaše suze. On reče da se svoje majke uopšte i ne seća, da je ona preminula dok je on bio sasvim mali; da mu je otac dugo i teško bolestan i da nema tako reći ni krova nad glavom – u stvari na ovom svetu – ali da on ima ujaka koji radi u tropskim krajevima i koji je veoma bogat i ima svoj monopol, te ga taj ujak izdržava. Samo njegovo spominjanje pažljivog ujaka bilo je dovoljno da se Marget seti svog ujaka, pa 303 suze opet navreše na oči. Zatim ona reče da bi želela da se njihova dva ujaka sretnu jedanput. Kad sam to čuo, ja zadrhtah. Filip reče da bi i on to želeo, i ja ponovo zadrhtah. »Možda će se zaista jednom sresti«, reče Marget. »Putuje li vaš ujak mnogo?« »Oh, da, putuje on na sve strane; svuda ima poslova.«

Tako oni nastaviše da ćaskaju i jadna Marget je bar izvesno vreme zaboravila svoju tugu. To je bio valjda jedini njen zaista vedar i veseo sat u poslednje vreme. Video sam da joj se Filip svideo, a odmah

sam znao da će tako biti. A kad je on kazao da uči za sveštenika, primetio sam da joj se još više sviđa. A vrhunac svega bio je kad joj je obećao da će urediti da joj dozvole da poseti ujaika u zatvoru. Kazao je da će taminičarima dati neki mali poklon, i da ona uvek treba da ide tamo uveče, kada ovlada mrak, i da ništa ne govori; »samo pokažite ovu ceduljicu i uđite, pa je opet pokažite kada budete izlazili« – reče on, pa našvrlja neke čudne znake na ceduljicu i dade i ona je bila bezgranično zahvalna, i videlo se kako je grozničavo očekivala zalazak sunca, jer u ta stara svirepa vremena zatvorenicima nisu dozvoljavali posete, a ponekad su oni godinama tamnovali ne videći ni jedno prijateljsko lice. Zaključio sam da su znakovi na hartiji čarobni i da tamničari neće znati šta rade, niti će se ičega posle sećati; tako je stvarno i bilo. Tada Ursula promoli glavu kroz vrata i reče: »Izvolite na večeru, gospođice.« Onda ugleda nas dvojicu i uplašeno me pozva rukom; ja joj priđoh, i ona me upita da li smo pričali o mački. Rekoh da nismo, i njoj bi lakše, pa me zamoli da ne govorimo o tome, jer kada bi gospođica Marget doznala za to, pomislila bi da je mače đavolsko i pozvala bi sveštenika koji bi mu isterao svu čarobnu moć, pa ne bi više bilo prihoda. Ja obećah da nećemo ništa pričati i ona se primiri.

Onda stadoh da se opraštam od Marget, ali me Satana prekinu i reče veoma učtivo – pa, ne sećam se baš tačno šta je rekao, no on je; u stvari, maltene pozvao sebe i mene na večeru. Marget je, naravno, bila strašno zbunjena, jer nije bilo razloga da pretpostavi da u kući ima više hrane nego što bi bilo dovoljno čak i kakvoj bolesnoj ptici. Ursula ga je čula, pa namrgođena uđe pravo u sobu. Najpre se iznenadi što je Marget tako sveža i rumena, pa to i reče; zatim progovori na svom maternjem jeziku, na češkom i – kako sam docnije saznao – reče: »Kažite mu da ide, gospođice Marget; nema dovoljno jela.« Pre no što je Marget stigla da kaže bilo šta, Satana se umeša i obrati se Ursuli na njenom jeziku – što iznenadi i nju i njenu gospodaricu. »Videh li ja to maločas vas dole na stazi?« »Da, gospodine, tako je.« »Ah, to mi je drago; vidim da me se sećate.« On joj se približi i šapnu: »Rekao sam vam da je to srećna mačka. Ne brinite se; ona će se već za sve postarati.« To odagna sve Ursuline brige i u njenim očima sinu ogromna radost koristoljublja. Vrednost mačeta je porasla. Bilo je već krajnje vreme da Marget odgovori Satani na to što se pozvao na večeru, i ona to i učini na najbolji način, pošteno, prirodno kako joj je i pristajalo. Ona reče da ima malo čega da nam ponudi, ali da smo dobrodošli ako želimo to da podelimo s njom.

Večerali smo u kuhinji, a služila nas je Ursula. U tavi je bila jedna ribica, reš ispržena i primamljiva, i moglo se primetiti da Marget nije očekivala tako ukusno jelo. Ursula donese na sto ribu, i Marget dade pola Satani, pola meni, odbivši da i sama uzme; baš je počela da govori da joj se toga dana riba ne jede, ali ne stiže da kaže to do kraja. Naime, primetila je da se u tavi stvorila druga riba. Bila je iznenađena, ali ništa nije rekla. Možda je nameravala da docnije o tome ispita Ursulu. Bilo je i drugih iznenađenja: mesa i divljači, vina i voća – čega u ovoj kući u poslednje vreme nije bilo; ali Marget nije nijednom uzviknula, čak nije izgledala ni iznenađena, što je, naravno, bio Satanin uticaj.

Satana je stalno pričao i sve nas zabavljao, pa je vreme prolazilo veselo i pirijatno; iako je ispričao sijaset laži, to nije bilo rđavo od njega, pošto je on bio samo anđeo, i nije znao ništa bolje. Oni ne razlikuju dobro od zla; to sam znao zato što sam se setio šta mi je on o tome kazao. I Ursuli se mnogo dopao. Hvalio ju je Margeti, u poverenju, no govorio je dovoljno glasno da to i Ursula čuje. Rekao je da je ona izvrsna žena i da se nada da će jednoga dana sastaviti nju i svoga ujaka. Ubrzo – Ursula stade da se prenemaže i kikoće, kao da je curica; onda je nameštala haljinu i šepurila se kao kakva šašava stara koka i sve vreme se pretvarala da ne čuje šta Satana priča. Ja sam se stideo, jer smo po tome bili baš onakvi kakvim nas je Satana smatrao, budalasta i beznačajna rasa. Satana reče da je kod njegovog ujaka uvek veoma mnogo gostiju i da bi niegov dom bio dva puta privlačniji kada bi neka vešta žena bila na čelu tih veselja.

»Ali, vaš ujak je gospodin, zar ne?« upita Marget. »Da«, odgovori Satana ravnodušno; »neki ga čak iz poštovanja nazivaju i princom, ali nije on uskogrud; za njega je lična vrednost sve, a položaj ne znači ništa.« Ja sam bio opustio ruku pored stolice; Agnes dođe i liznu je; time sam otkrio jednu tajnu. Htedoh da kažem: »Pa, pogrešili ste, ovo je obična, najobičnija mačka; resice na njenom jeziku nisu okrenute napolje, već unutra.« Ali nisam rekao ništa, jer nisam mogao ni reči da izustim. Satana mi se osmehnu i ja razumedoh. Kada se smračilo, Marget stavi hranu, vino i voće u kotaricu, pa pohita ka tamnici, a Satana i ja pođosmo prema mojoj kući. Pomislio sam da bih voleo da vidim kako je u tamnici; Satana ču tu moju misao i u isti čas se stvorismo tamo. Satana reče da se nalazimo u ćeliji za mučenje. Tu je bio točak za istezanje i ostale sprave za mučenja, a na zidovima su visila dva-tri čađava fenjera koja su pojačavala užas te mračne prostorije. Bilo je tu i ljudi i dželata – ali kako nas oni nisu ni primećivali, zaključih da smo nevidljivi. Neki mladić je ležao vezan; Satana reče da je on osumnjičen da je jeretik, te da će dželati sada početi da ga ispituju. Zahtevali su da prizna krivicu za koju ga optužuju, ali on odgovori da ne može priznati jer to nije istina. Onda su počeli da mu zabadaju trn za

trnom pod nokte, a on je urlao od bola. Satani to nije nimalo smetalo, ali ja nisam mogao da izdržim, i morao je odmah da me izvede odatle. Mučilo mi se i hvatala me je nesvest, ali me svež vazduh povrati, i mi pođosmo prema mojoj kući.

Rekoh da je to životinjsko postupanje. »Ne, to je ljudsko. Ne treba da vređaš životinje zloupotrebom te reči; one to ne zaslužuju«, reče on, pa produži. »Takva je ta tvoja jadna rasa – uvek laže, uvek prisvaja vrline koje nema, uvek ih osporava višim životinjama, koje ih jedine poseduju. Nijedna životinja nikada ne čini nešto svirepo – to je monopol onih sa osećanjem morala. Kada neka životinja nanosi bol, ona to čini nevino; to nije zlo; ona i ne zna za zlo. I, ona ne nanosi bol samo zato da bi uživala što ga nanosi – to čini samo čovek. Nadahnut tim svojim prljavim osećanjem morala! Osećanjem čiji je zadatak da razazna dobro od zla, sa mogućnošću da bira šta će od to dvoje da učini. Pa, kakvu prednost može on iz toga da izvuče? Stalno bira, i u devet od deset slučajeva opredeljuje se za zlo. Zlo ne bi trebalo da postoji, i da nema osećanja morala, ono ne bi ni moglo da postoji. A čovek je ipak tako nerazumno stvorenje da nije u stanju da shvati da ga osećanje morala svrstava na samo dno lestvice živih bića, i da je to veoma sramotna osobina. Osećaš li se bolje? Dođi da ti nešto pokažem.«

Za tren oka obresmo se u nekom francuskom selu. Hodali smo kroz neku ogromnu fabriku u kojoj su muškarci i žene i mala deca argatovali u vreloj i prljavoj prostoriji, u oblacima prašine; bili su u dronjcima, klonuli od teškog rada, jer su bili iscrpljeni, izgladneli, mršavi i pospani. Satana reče: »Eto vam vašeg osećanja morala. Vlasnici ove fabrike su bogati i veoma pobožni ljudi; nadnica koju plaćaju ovoj svojoj sirotoj braći i sestrama dovoljna je tek toliko da oni ne skapaju od gladi. Radno vreme je četrnaest časova dnevno, kako zimi tako i leti – od šest ujutro do osam uveče, i za malu decu i za sve ostale. I oni svakoga dana prevaljuju put od svinjaca, u kojima stanuju, do fabrika, a isto toliko i kad se vraćaju – četiri milje tamo, četiri milje ovamo po blatu i lapavici, po kiši, snegu, susnežici i oluji, i to tako iz godine u godinu. Oni spavaju samo četiri sata. Žive zajedno kao psi, po tri porodice u jednoj sobi, u neopisivoj prljavštini i smradu; a kad naiđe bolest, onda umiru kao muve. Jesu li ovi bedni stvorovi učinili neki zločin? Nisu. Sta su učinili da ih tako grozno kazne? Baš ništa, sem što su se rodili u toj glupoj ljudskoj rasi. U tamnici si video kako postupaju sa prestupnikom; sada vidiš kako postupaju sa nevinim i vrednim. Da li je vaša rasa razumna? Da li je ovim smrdljivim nevinašcima bolje nego onom jeretiku? Zacelo da nije; njegova kazna je ništavna u poređenju sa njihovom. Oni mučitelji su mu prebili kičmu na točku, raskomadali su ga i od njega je ostala samo kaša posle našeg odlaska; sada je on već mrtav i oslobodio se vaše divne rase; ali ovi jadni sužnji ovde – pa oni već godinama umiru, a neki se neće osloboditi života još za mnogo godina. Osećanje morala uči vlasnike fabrika da razlikuju dobro od zla – pa eto, vidiš, šta je ishod toga. Oni smatraju da su bolji od pasa. Ah, kako ste vi nelogična i nerazumna rasa! I jadni – oh, neizrecivo ste jadni!«

Zatim on prestade da govori ozbiljno, pa se silno napregnu da nas ismejava i da se ruga našem ponosu na naše ratničke podvige, naše velike junake, naše večne slave, naše moćne kraljeve, naše drevno plemstvo, našu duboko poštovanu prošlost – i smejao se i smejao toliko da čoveka spopadne muka; najzad se malo smiri i reče: »Ali, na kraju krajeva, to sve i nije smešno; štaviše, u tome ima nečeg setnog kad pomislim koliko je vaš život kratak, a kako se detinjasto šepurite i kakve ste senke!«

U trenutku sve oko nas iščeznu i ja sam znao šta to znači. Odmah zatim prolazili smo našim selom, i dole, prema reci, ugledah treperave svetiljke »Zlatnog jelena«. Tada iz mraka začuh veseo uzvik: »Opet je došao!« To je bio Sepi Volmajer. On je osetio da mu je krv naglo zastrujala i da ga obuzima radost na takav način da je to moglo značiti samo jedno – Satana je blizu, iako je bilo suviše mračno da bi ga mogao videti. On nam se pridruži te produžismo da hodamo zajedno, a Sepi je sav blistao od zadovoljstva i uzbuđeno je govorio kao neki zaljubljeni mladić koji je našao svoju izgubljenu draganu. Sepi je bio bistar i živahan dečak, pun zanosa i zlatnih reči, bio je sasvim drukčiji od Nikolasa i od mene. Bio je pun novosti o tajanstvenom nestanku Hansa Operta, seoske skitnice. Kazao je da se ljudi radoznalo pitaju šta je s njim. Nije rekao da su zabrinuti – radoznali, to je bio dobar izraz i sasvim dovoljan. Već nekoliko dana niko nije video Hansa. »Nije viđen od trenutka kada se onako životinjski poneo«, reče Sepi. »Šta je to životinjsko uradio?« upita Satana. »Pa, znate, on uvek besno udara svog psa, a to je dobar pas i njegov jedini prijatelj, veran je i voli ga, i nikome ne čini zla; pre dva dana opet ga je prebio baš ni za šta – iz čistog zadovoljstva da ga bije – a pas je urlao i prosto ga preklinjao; a preklinjali smo ga i Teodor i ja, ali nam on zapreti i ponovo udari psa iz sve snage, i izbi mu jedno oko, pa nam reče: »Eto, nadam se da ste sada zadovoljni; to ste mu vi učinili svojim prokletim mešanjem – i tada se nasmejao, životinja jedna bezdušna!« Sepijev glas je drhtao od sažaljenja i gneva. Nagađao sam šta će Satana da mu kaže, i on baš to i reče. »Opet pogrešno upotrebljavate tu reč – to bedno klevetanje. Životinje se tako ne ponašaju, već samo ljudi.« »Pa, u svakoim slučaju to je bilo neljudski.« »Ne, Sepi, nije tako, to je bilo ljudski – sasvim jasno ljudski. Nije piijatno slušati kako vređaš više životinje

pripisujući im sklonosti koje one nemaju i kojih nema nigde osim u ljudskom srcu. Nijedna viša životinja nije zaražena bolešću koja se zove osećanje morala. Pazi kako se izražavaš, Sepi, izbaci iz svog rečnika te lažne fraze.«

Govorio je prilično strogo – prilično strogo za njega – te mi je bilo žao što nisam upozorio Sepija da bude pažljiviji kad upotrebljava tu reč. Znao sam kako se osećao. Ne bi on nikako hteo da uvredi Satanu; rađe bi uvredio sve svoje nego njega. Tada nastade neugodan tajac, ali ubrzo dođe spas, jer naiđe onaj siroti pas sa izbijenim okom koje mu je visilo iz očne duplje, pa ode pravo Satani i poče isprekidano da cvili i mrmlja, a Satana stade da mu odgovara na isti način, pa je bilo jasno da razgovaraju na psećem jeziku. Sedosmo svi na travu, na mesečini, jer su oblaci počeli da se cepaju, a Satana uze glavu psa na krilo i, stavivši mu oko na mesto, izleči ga; pas stade da vrti repom i da liže Sataninu ruku; bio je duboko zahvalan i to mu je i kazao. Znao sam da mu to govori iako njegove reči nisaim razumeo. Zatim su njih dvojica još malo porazgovarali, i onda nam Satana reče: »On kaže da mu je gospodar bio pijan.« »Jeste, bio je pijan«, rekosmo nas dvojica. »I sat kasnije pao je u onu provaliju tamo iza vrletnog pašnjaka.« »Znamo gde je to mesto; to je tri milje odavde.« »A pas je nekoliko puta trčao u selo i preklinjao ljude da odu tamo, ali oni su ga samo gonili i nisu ga slušali.« »Setili smo se toga, ali tada nismo razumeli šta je pas tražio.« »On je samo tražio pomoć za čoveka koji ga je zlostavljao i samo je na to mislio i nije ništa ni jeo, niti je šta tražio da jede. Dve noći bdeo je nad svojim gospodarom, pa šta onda mislite o svome rodu? Je li raj ostavljen njemu, a ovaj pas ne može ući tamo kao što vam pričaju vaši roditelji. Može li vaš rod bilo šta da doda moralu i plemenitosti ovoga psa? Onda se on obrati psu, koji razdragan i srećan živo poskoči, očevidno gotov da sluša naređenja i nestrpljiv da ih izvrši. »Skupite nekoliko ljudi, pa pođite za psom – on će vam pokazati gde je ta mrcina; povedite sa sobom i popa da ga obezbedi, jer mu je smrt blizu.«

Čim to reče Satana, na našu žalost i razočarenje nestade. Skupili smo ljude, poveli i oca Adolfa, a zatim smo videli kada je Hans umro. Niko ga nije žalio sem psa; on je tugovao za njim i zavijao, lizao njegovo mrtvo lice, i bio neutešan. Na tom istom mestu ga i sahranismo, bez mrtvačkog kovčega, jer on nije imao novaca i nijednog prijatelja sem psa. Da smo stigli sat ranije, sveštenik bi došao na vreme da tog bednika pošalje u raj, a ovako je otišao dole u onaj užasni oganj da celu večnost gori u plamenu. Zaista je bilo šteta što se na svetu, u kome toliko ljudi ne zna šta će s vremenom, nije mogao odvojiti jedan jedini sat vremena za ovo jadno stvorenje, kome je bio toliko potreban i kome bi taj sat pretvorio večni bol u večnu radost. To je užasno pokazivalo vrednost jednoga sata, pa pomislih kako nikad više neću nijedan čas protraćiti a da ne osetim grižu savesti i strah. Sepi je bio potišten i tužan, pa reče da mora da je mnogo bolje biti pas i ne izlagati se tim strahovitim opasnostima. Poveli smo psa kući i uzeli smo ga pod svoje. Dok smo hodali, Sepiju pade na pamet divna misao koja nas razveseli, pa smo se onda mnogo bolje osećali. Rekao je da je pas oprostio čoveku koji mu je učinio toliko zla, pa će bog možda priznati to oproštenje grehova.

Zatim je prošla jedna veoma dosadna nedelja pošto Satana nije dolazio; ništa naročito se nije događalo, a mi dečaci nismo se usuđivali da obilazimo Marget, jer noću je blistala mesečina, pa bi roditelji mogli da nas uhvate ako bismo pokušali da odemo k njoj. Ali smo dva puta sreli Ursulu na livadama preko reke, gde je izvodila mačku na čist vazduh, i od nje smo čuli da je sve u redu. Na sebi je imala lepe, nove haljine, i izgledala je srećna. Ona četiri groša stizala su redovno, svakog dana, ali ih ona nije trošila na hranu, vino i tome slično – mačka se o tome posebno brinula.

Sve u svemu, Marget je prilično dobro podnosila usamljenost što su je svi napustili, i bila je vesela zahvaljujući pomoći Vilhelma Majdlinga. Svake noći odlazila je sat dva u zatvor kod ujaka i ugojila ga je onim što je mačka stvarala. Ali ona je želela da dozna nešto više o Filipu Traumu i nadala se da ću ga opet dovesti. I Ursula je bila radoznala, i mnogo se raspitivala o njegovom ujaku. Tome su se moji drugovi smejali, jer sam im ispričao kakvim joj je glupostima Satana napunio glavu. Od nas nije ništa mogla da sazna, jer su naši jezici bili vezani.

Ursula nam reče jednu malu novost: pošto su sada imali dovoljno novaca, uzeli su slugu da pomaže po kući i da bude spoljni momak. Trudila se da to rekne sasvim običnim tonom, kao uzgred, ali je zbog toga bila tako ushićena i uobražena da joj se gordost prosto čitala na licu. Uživali smo gledajući jedva prikriveno naslađivanje sirote starice zbog toga divnog osećanja gospoštine, ali kada smo doznali ime tog sluge, pitali smo se da li je ipak dobro učinila; jer, iako smo bili mladi i često postupali lakomisleno, o nekim stvarima smo dobro rasuđivali. Taj sluga bio je Gotfrid Nar, jedno glupo, dobrodušno stvorenje, u kome nije bilo ni trunke zla i protiv koga ništa nismo imali; ali na njemu je ipak bila senka i tako je i trebalo da bude, jer nije prošlo ni šest meseci otkako je njegovu porodicu okužila jedna društvena boljka – baku su mu spalili kao vešticu. Kad ta bolest okuži krv, ona ne može uvek da se istera samo jednim spaljivanjem.

I tek sada nije bio pogodan trenutak da Ursula i Marget imaju veze s nekim iz takve porodice, pošto je strah od veštica, prema pričanju najstarijih ljudi u selu, tokom poslednje godine porastao više nego ikada ranije. I samo spominjanje veštice bilo je dovoljno da nas strahovito prestraši. Bilo je to sasvim prirodno, jer je poslednjih godina bilo više vrsta veštica nego ranije; nekada su veštice bile samo starice, ali odskora su one svih uzrasta, čak i deca od ošam i devet godina; došlo je dotle da je svako mogao odjednom da se pretvori u prijatelja nečastivog – bez obzira na uzrast i pol. Mi smo, u našoj maloj pokrajini, pokušali da istrebimo veštice, ali što smo ih više spaljivali, one su sve više nicale.

Jednom su učitelji u nekom devojačkom pansionatu, svega deset milja od našeg mesta, otkrili da su leđa neke devojčice sva crvena i zapaljena, pa su se strašno uplašili, verujući da su to znaci nečastivog. Devojčica se prestrašila i molila ih da je ne tuže, rekavši da su je to buve izujedale; ali, naravno, nije se na tome završilo. Pregledali su sve devojčice, i od njih pedeset, jedanaest su bile dobro išarane, a ostale manje. Određena je komisija da izvidi ovaj slučaj, ali tih jedanaest devojčica su samo kroz plač zvale svoje majke i ništa nisu priznavale. Onda su ih zatvorili, svaku posebno, u mračne sobe, držali su ih na crnom hlebu i vodi deset dana i deset noći; do tada su one već bile izbezumljene i podivljale, suze su im usahnule, više nisu ni plakale; samo su sedele, nešto mrmljale i odbijale da jedu. A onda je jedna priznala i rekla da su one često na metlama jahale kroz vazduh do ponoćnag skupa veštica i da su na jednom pustom mestu, visoko u gorama igrale, pile i bančile sa još nekoliko stotina veštica i sa đavolom i da su se sve ponašale sablažnjivo, grdile sveštenike i hulile na Gospoda. To je rekla – ali nije to govorila kao što se kazuje priča, jer nije mogla da se seti pojedinosti, sve dok je oni nisu podsetili na svaku od tih pojedinosti, jednu za drugom; komisija je to baš i učinila pošto je tačno znala koja pitanja da postavlja; to su bila sva ona pitanja koja su zapisana još pre dva veka da bi ih primenjivali članovi komisija protiv veštica. Oni su pitali: »Da li si ti radila to i to?«, a ona bi uvek odigovorila »da«; videlo se da je izmučena, umorna i da je sve to nimalo ne zanima. I, kada su ostalih deset devojaka čule da je ona priznala, priznale su i one odgovarajući na pitanja sa »da«. Posle su ih sve zajedno spalili na lomači, što je bilo pravedno i dobro; i svi su iz celog kraja pohrlili da to vide. I ja sam otišao, ali kad sam spazio da je među njima i jedna lepa i slatka devojčica s kojom sam se nekada igrao, i koja je, vezana lancima za lomaču izgledala tako žalosno, a majka nad njom nariče, obasipa je poljupcima i grli je, i rida »O, Gospode! O, Gospode!« – sve to mi postade odjednom tako užasno da pobegoh.

Kada su spaljivali Gotfridovu baku, bila je ciča zima. U optužbi je izneto da je ona izlečila jednog bolesnika od teške glavobolje trljajući mu prstima glavu i vrat – kako je to ona kazala – ali da je to, u stvari, radila uz pomoć đavola, kako je svima bilo poznato. Hteli su da je ispitaju, ali ih ona zaustavi i odmah priznade da njena moć potiče od đavola. Onda oni odrediše da je spale sledećeg jutra na našem trgu. Prvi je stigao apsandžija koji je trebalo da spremi lomaču i koji je to i učinio. Zatim je stigla ona – doveli su je tamničari – oni je ostaviše pa odoše da dovedu još jednu vešticu. Njena rodbina nije došla s njom. Ako se narod razjari, mogao bi rodbinu zasuti psovkama, a možda i kamenjem. Ja sam došao i dao sam joj jabuku. Ona je čučala uz vatru, grejala se i čekala; smežurane usne i ruke pomodrele su joj od mraza. Zatim naiđe neki stranac. Bio je to neki putnik, na prolazu; kazao joj je tiho dve tri reči i, kada je video da nema nikoga sem mene da ga čuje, reče joj da je žali. Zatim je upitao je li istina ono što je priznala, a ona odgovori da nije. On se iznenadi i bi mu je još više žao, pa je upita: »Pa zašto ste onda priznali?« »Ja sam stara i veoma siromašna«, reče ona, »i sama zarađujem svoj hleb. Drugog izlaza nije bilo nego da priznam. Da nisam priznala, možda bi me i oslobodili. To bi me upropastilo, jer niko ne bi zaboravio da sam bila osumnjičena kao veštica, ne bih nikad više našla posla i gde god bih otišla ljudi bi napujdali pse na mene. Za kratko vreme bih umrla od gladi. Lomača je bolja; sve se brzo svrši. Bili ste dobri prema meni, vas dvojica, i od srca vam hvala.«

Ona se pribi bliže uz vatru i ispruži šake da ih ugreje, a snežne pahuljice padale su tiho i polako na njenu staračku sedu glavu i činile je sve beljom i beljom. Svetina poče da se okuplja, neko baci jaje i pogodi je u oko; jaje se razbi i razli se niz staričino lice. Rulja se nasmeja. Jednom sam ispričao Satani sve što se desilo sa onih jedanaest devojčica i sa staricom, ali ga to nimalo nije ganulo. On mi samo reče da je to ljudski rod, a ono što Ijudski rod čini nimalo nije važno. I reče da je video kada je taj rod stvaran i da nije napravljen od ilovače nego od blata – bar delom. Znao sam na šta on pri tom misli – na osećanje morala. On opazi tu misao u mojoj glavi, to ga je zabavljalo i on se zasmeja. Onda pozva jednog vola sa pašnjaka, pomilova ga, porazgovara s njim, pa reče: »Vidiš – on ne bi morio decu glađu, strahom i samoćom, a onda ih spaljivao zato što su priznala tuđe izmišljotine koje se nikada nisu ni dogodile. Niti bi slomio srca nevinih jadnih starica i nagnao ih da pre pođu u smrt nego da ostanu među ljudima, niti bi ih vređao na samrtnom času. Jer on nije uprljan osećanjem morala, nego čist kao anđeli, ne zna za zlo i nikada ga ne čini.« Onako divan, Satana je mogao svirepo da vređa kada je to hteo, a to je hteo uvek kada bi se govorilo o ljudskom rodu. Uvek ga je gledao s omalovažavanjem i nikada nije

rekao ni jedne ljubazne reči za ljude.

Dakle, kao što sam rekao, mi dečaci smo sumnjali da je baš sada zgodno da Ursula zaposli kod njih jednog člana porodice Nar. Bili smo u pravu. Kada su to ljudi dočuli, bili su, naravno, ozlojeđeni. A, štaviše, pošto ni Marget ni Ursula nisu imale dovoljno da jedu, odakle im para da hrane još jedna usta? To su oni želeli da saznaju; i, da bi to pronašli, prestali su da izbegavaju Gotfrida; počeli su da traže njegovo društvo i da prijateljski razgovaraju s njim. Njemu je to bilo drago – on u tome nije video ništa rđavog, niti kakvu klopku – te je naivno svašta pričao i nije bio oprezniji od neke krave. »Para!« reče on, »imaju ih oni ko blata. Pored stana i hrane plaćaju mi dva groša nedeljno. I mogu vam reći da žive u izobilju; ni trpeza samog princa nije bogatija od njihove.« Jedne nedelje ujutro kad se vraćao sa mise, astrolog prenese tu neverovatnu priču ocu Adolfu. Ovaj se veoma uzbudi pa reče: »To moramo da ispitamo.« Zatim sveštenik dodade da u osnovi toga moraju biti neke vradžbine, pa onda meštanima reče da obnove veze sa Marget i Ursulom, ali na nenametljiv i neupadljiv način te da dobro otvore oči. Savetovao im je da se ničim ne odaju i da nikako ne izazovu sumnju ukućana. Meštani su se u početku ustezali da uđu u tu užasnu kuću, ali im pop reče da će oni dok se nalaze tamo, biti pod njegovom zaštitom, te da im se ništa rđavo ne može dogoditi, naročito ako sa sobom ponesu malo svete vodice i ako drže brojanice i krstove pri ruci. To ih umiri i u njima produbi želju da pođu tamo; a zloba i pakost podstakoše najgore meštane da pohlepno krenu u tu kuću.

I tako je jadna Marget ponovo stekla društvo i sijala je od sreće zbog toga. Ona je bila kao i drugi što su – ljudsko biće – srećno u dobru i sklono da se time malo i razmeće; a bila je i ljudski zahvalna što su je ljudi opet okružili toplotom i što su je prijatelji i ostali meštani pozdravljali s osmehom na licu; jer, od svih tegoba najteže je možda podnositi kada vas suseđi napuste i okrenu vam leđa, pa ostanete usamljeni i postiđeni. Prepreke su nestale i sada smo svi mogli da odlazimo tamo, što smo i činili – a išli su i naši roditelji i svi ostali – iz dana u dan. Majka je počinjala da se napreže. Stvarala je za goste sve što je najbolje i svega je bilo u izobilju – između ostalog, mnoga jela i pića koja oni nikada ranije nisu ni okusili i o kojma su samo nešto dočuli iz druge ruke, od prinčeve posluge. A i pribor za jelo na trpezi bio je daleko iznad običnog.

S vremena na vreme Marget bi se zabrinula i uporno bi progonila Ursulu pitanjima; a Ursula se nepokolebljivo držala svoga i tvrdila da je to delo piroviđenja, ne govoreći ni reči o mački. Marget je znala da proviđenju ništa nije nemoguće, ali ona nije mogla sasvim da poveruje da to zaista dolazi od njega, iako se bojala da to i kaže, da ne bi time izazvala kakvu nesreću. Pomislila je i na vradžbine, ali tu pretpostavku je smesta odbacila, jer se ovo događalo i pre no što je Gotfrid počeo da radi kod njih, a znala je da je Ursula pobožna i da ogorčeno mrzi veštice. Kada je Gotfrid došao kod njih, proviđenje ih je već bilo zasulo darovima, čvrsto se ukopalo i dobijalo svu zahvalnost. Mačka zbog toga nije gunđala, već je, stičući iskustva, smireno nastavila da biva sve izdašnija i raskošnija.

U svakoj zajednici, maloj ili velikoj, postoje uvek dobri ljudi koji po svojoj prirodi nisu ni zlobni ni neljubazni, i koji ne čine ništa neprijatno sem ako ih na to natera strah, ili kada je njihov sopstveni interes u velikoj opasnosti ili nešto tome slično. I u Ezeldorfu su postojali takvi ljudi i obično se njihov dobar i blag uticaj osećao, ali ovo nisu bila obična vremena – zbog straha od veštica – pa je izgledalo da u našem mestu nije ostalo nijedno blago i sažaljivo srce o kome bismo mogli govoriti. Svako se bojao neverovatnog stanja u Margetinoj kući, nimalo ne sumnjajući da su u osnovi svega toga vradžbine i svi su se izbezumili od straha. Naravno da je nekolicina žalila Marget i Ursulu zbog opasnosti koja se nad njih nadvijala, ali oni to, naravno, nisu kazali; nisu se usuđivali da urade tako nešto. Stoga su ostali činili ono što im je bilo volja i nije bilo nikoga da posavetuje neuku devojku i budalastu ženu i da ih upozori da se umere. Mi, dečaci, želeli smo da ih upozorimo, ali smo iz straha ustukntili kada je to doistinski trebalo uraditi.

Zaključili smo da nismo ni dovoljno odvažni, ni dovoljno smeli da učinimo jedno plemenito delo kad postoji mogućnost da nas to delo dovede u nevolju. Nijedan od nas nije tu malodušnost priznao ostalima, već smo postupili kako bi postupio i svako drugi – prešli smo preko toga i stali pričati o nečem drugom. A znao sam da smo svi osećali koliki smo bednici dok smo, zajedno sa onim žbirima, jeli i pili za Margetinom bogatom trpezom, hvalili je i laskali joj zajedno sa ostalima, posmatrali je kako je budalasto srećna, a istovremeno smo sebi prebacivali kako joj nikada ni rečju nismo nagovestili i upozorili je da treba da se čuva. I, zaista, ona je bila srećna i gorda kao kakva princeza i bila je silno zahvalna što je ponovo okružena prijateljima. A sve to vreme ti ljudi su samo motrili i sve što su videli dostavljali su ocu Adolfu.

Ali on sve to nije mogao da uhvati ni za glavu ni za rep. Morao je tu negde, u Margetinoj samoj kući da postoji neki čarobnjak, ali ko li je to bio? Marget se nije bavila nikakvom magijom, a ni Unsula, pa čak ni Gotfrid; ipak sa trpeze nikad nije nestalo ni vina, ni ukusnih jela i nije postojalo, to što gost ne

bi dobio ako bi samo zatražio. Bilo je obično da veštice i čarobnjaci stvaraju takva čuda – to nije bilo ništa novo; ali da to čine bez ikakvog vračanja, pa čak i bez grmljavine, zemljotresa, munja i sablasti – to je bilo novo, neobično i nešto sasvim neuobičajeno. U knjigama se nije spominjalo ništa slično. Začarane stvari uvek su nestvarne. U nezačaranoj sredini začarano zlato se pretvara u prašinu, a hrana se osuši i iščezne. Ali ta proba u ovom slučaju nije uspela. Žbiri donesoše uzorke iz Margetine kuće: otac Adolf se nad njima molio i gonio nečastivog, ali time ništa nije postigao; jelo i piće je ostalo isto onakvo kakvo je i bilo; podlegalo je samo prirodnom truljenju i to je trajalo uobičajeno vreme.

Otac Adolf bio je ne samo zbunjen nego i ozlojeđen; naime, ti dokazi su ga bezmalo ubedili – duboko u duši – da u celom slučaju i nema nikakvih vradžbina. Ali ti dokazi nisu ga potpuno ubedili, jer bi to mogla da bude neka nova vrsta vradžbine. Uostalom, i to se može ustanoviti: ako to raskošno obilje hrane ne donose spolja nego se stvara na licu mesta, onda su tu sigurno posredi vradžbine. Marget najavi poselo i pozva četrdeset ljudi; to je trebalo da bude za sedam dana. Bila je to sjajna prilika. Margetina kuća nalazila se malo dalje od ostalih i lako se magla motriti. Cele nedelje uoči posela budne oči posmatrale su njenu kuću. Margetini ukućani su izlazili i ulazili kao i obično, ali u rukama nisu ništa nosili, i ni oni, ni drugi ništa nisu donosili u kuću. Ta je činjenica ustanovljena. Očevidno je da u kuću hrana za četrdeset osoba nije unesena. Ako pred njih budu izneli bilo kakvo posluženje, to će morati da naprave u samoj kući. Tačno je da je Marget svake večeri izlazila sa kotaricom u ruci, ali žbiri su utvrdili da ju je uvek vraćala praznu.

Gosti su došli u podne i napunili su kuću. Posle njih stigao je otac Adolf, a ubrzo za njim i astrolog, bez poziva. Žbiri su ga obavestili da ni na glavni ni na sporedni ulaz nisu uneti nikakvi paketi. On je ušao i video je kako svi naveliko jedu i piju i da se sve razvija veselo i svečano. Pogledao je oko sebe i primetio da su mnoge kuvane i pečene đakonije i sve domaće i strano voće lako pokvarljivo, a konstatovano je da je sve to sveže i savršeno. Tu nije bilo ni prikaza, ni čarolija, ni grmljavine. To je, dakle, sve tako. To su vradžbine. I ne samo to; štaviše to je bila neka nova vrsta vradžbine – vradžbine o kakvoj se nikada nije ni sanjalo. To je bila silna moć, veličanstvena moć; on odluči da otkrije u čemu je tajna. Kad bude objavio tu tajnu, odjeknuće po celom svetu, čuće se i u najudaljenijim zemljama, svi će narodi zanemeti od iznenađenja – i svuda će to nositi sobom i njegovo ime i on će zauvek postati slavan. Sreća je što je baš on to otkrio, silna sreća; i, snujući o blistavoj slavi, zamutilo mu se u glavi.

Svi u kući mu uslužno napraviše mesta; Marget mu učtivo ponudi da sedne; Ursula naredi Gotfridu da za njega unese poseban sto. Onda stavi čaršav na sto i postavi, pa ga upita šta bi želeo. »Donesite mi što god hoćete«, odgovori on. Dvoje služinčadi iznesoše posluženje iz ostave, zajedno sa belim i crnim vinom – pehar belog, pehar crnog. Astrolog, koji verovatno nikada ranije nije video ovakve poslastice, nasu čašu crnog vina, ispi je, napuni još jednu i odma poče slatko da jede. Nisam očekivao Satanu, pošto je prošlo više od nedelju dana kako sam ga video ili čuo o njemu, ali on uđe – osetio sam to, iako su mnogi ljudi stajali preda mnom i nisam mogao da ga vidim. Čuo sam kako se izvinjava što je došao nepozvan; hteo je odmah da ode, ali ga Marget zamoli da ostane, i on joj se zahvali i ostade. Ona ga provede kroz kuću i predstavi ga devojkama, Majdlingu i nekim starijim gostima; začu se žamor šaputanja: »To je taj mladi stranac o kome somo toliko slušali i koga nikako nismo mogli da vidimo jer vrlo mnogo putuje.« »Vidi, draga moja, vidi, kako je lep – kako li se samo zove?« »Filip Traum.« »Ah, kako mu to odgovara!« (Znate »Traum« na nemačkom jeziku znači »san«.) »Šta radi on?« »Pričaju da studira za sveštenika.« »Eh, sa takvim divnim licem – jednoga dana će postati kardinal.« »Odakle je?« »Kažu da je negde iz tropskih krajeva i da tamo ima nekog bogatog ujaka.« I tako dalje. On se odmah snašao; svi su želeli da se upoznaju i da porazgovaraju s njim. Svi su osetili kako je vazduh odjedanput postao svež i pirijatan, pa su se zbog toga čudili, jer su videli da napolju sunce peče isto onako kao i ranije i da na nebu nema nijednog oblačka, ali niko, naravno, nije pogodio zbog čega je to tako.

Astrolog je ispio drugu čašu, pa nasu i treću. Zatim spusti bocu i slučajno je prevrnu. On je zadrža, pre nego što se mnogo vina prosu i diže je prema svetlosti, govoreći: »Kakva šteta – ovo je kraljevsko vino.« Onda mu se lice ozari radošću ili trijumfom ili tako nečim, pa reče: »Brzo! Dajte kakvu posudu.« Donesoše jednu posudu od četiri kvarte. On uze bocu od dve pinte i poče da sipa; sipao je, sipao, a crno vino je klokotalo i teklo u belu posudu i punilo je sve više; svi su zapanjeno blenuli, bez daha – a posuda je uskoro bila do vrha puna. »Pogledajte bocu«, reče on digavši je; »još je puna.« Bacih pogled na Satanu, a on toga časa nestade. Tada otac Adolf naglo ustade, zajapuren i uzrujan, pa se prekrsti i stade da grmi svojim glasom: »Ova kuća je puna čini i prokleta!« Gosti počeše da ridaju i da viču, pa nagrnuše ka vratima. »Pozivam ukućane koji su otkriveni da...« Tog trenutka on zaneme. Licemu pocrveni, pa pomodri, ali ni glaska nije mogao da izusti;Tada ugledah Satanu; on se kao kakva izmaglica stapao u telo astrologa; astrolog diže ruku i očigledno sopstvenlm glasom reče: »Čekajte – ostanite tu gde ste.« Svi stadoše kao ukopani. »Donesite levak!« Ursula, koja se tresla od užasa, donese

levak, a on ga stavi u bocu pa podiže onu veliku posudu i poče da presipa vino natrag, dok su svi razrogačeno, netremice gledali, zapanjeni, pošto su znali da je boca bila puna pre nego što je on počeo da sipa u nju.„ On je sve vino iz posude presuo u flašu, nasmešio se svima u sobi i rekao nemarno: »Ništa to nije – to može svako da uradi. Sa mojom moći ja mogu da stvaram i mnogo veća čuda.«

Sa svih strana se razleže vrisak uplašenih: »Oh, Gospode, nečastivi je ušao u njega!« I svi divlje pohrliše ka vratima, te tako iz kuće nestadoše svi oni kojima tu nije ni bilo mesto; ostali smo samo mi, dečaci, i Majdling. MI smo znali u čemu je tajna i kazali bismo je da smo to mogli učiniti. Bili smo duboko zahvalni Satani što je u pravom trenutku došao u pomoć.

Marget je bila bleda i plakala je; Majdling je izgledao kao skamenjen, a i Ursula takođe; ali najgore je bilo s Gotfridom – on nije mogao čestito ni da stoji, toliko je bio slab i uplašen. Znate, on je bio iz porodice veštica i za njega bi bilo vrlo gadno da bude osumnjičen za tako nešto. Agnes polako uđe u sobu; izgledala je kao božji pravednik koji o svemu što se dogodilo ništa ne zna, pa htede da se očeše o Ursulu, da bi je ona pomilovala, ali Ursula uplašeno ustuknu od nje praveći se kao da to ne čini zato što je neučtiva, jer je vrlo dobro znala da ne bi bilo dobro da pokvari odnose sa jednom takvom mačkom. Ali mi smo uzeli Agnes u naručje i stali je milovati, jer se Satana ne bi sprijateljio s tom mačkom da o njoj nije imao dobro mišljenje, a nama je to bila dovoljna preporuka. Izgleda da je on imao poverenja u sve što nije imalo osećanje morala.

Napolju su se gosti panično razbežali na sve strane, svi su bili užasno uplašeni; zbog meteža koji su napravili svojim trčanjem i kuknjavom, vrištanjem i vikanjem celo selo ubrzo pohrli iz kuća da vidi šta se dogodilo: svetina zakrči drum i uzbuđeno i zaplašeno stade da se gurka; onda se pojavi otac Adolf i seljaci se razdvojiše u dva bloka, kao što se nekad, davno, razdvojilo Crveno more, i uskoro tom stazom prođe astrolog krupnim koracima i mrmljajući, a gde je prolazio, staza bi se za njim ponovo spajala u zbijenu masu, koja je ćutala kao zalivena, uplašena, ukočenih pogleda; svima su se grudi brzo dizale i spuštale, a nekoliko žena pade u nesvest; i kad je on prošao, gomila se opet sabi, pa krenu za njim na izvesnom odstojanju; svi su uzbuđeno uglas govorili, raspitujući se i obaveštavajući o činjenicama. Pošto su se obavestili o činjenicama, oni su ih pričali drugima doterujući ih – doterali su ih tako da posuda vina postade bačva, čija je cela sadržina stala u jednu bocu, koja je ipak na kraju ostala prazna.

Kada je astrolog stigao do trga, on ode pravo nekom mađioničaru, fantastično obučenom, koji je bacao u vazduh tri mesingane kugle. Uze ih od njega, okrenu se svetini koja se približila i reče: »Ovaj jadni komedijaš uopšte ne poznaje svoj zanat. Priđite bliže da vidite jednu majstoriju.« Rekavši to, on hitnu kugle uvis, jednu za drugom, i poče da ih okreće u vazduhu u vitkom i sjajnom ovalu, pa onda dodade još jednu, zatim još jedmu, pa još jednu i uskoro – niko nije video odakle ih on to izvlači – dodavao ih je, dodavao i dodavao, oval se stalno širio, a njegove ruke vitlale su tako hitro da su izgledale upravo kao neka mreža ili neka zamagljena površina i uopšte nisu ličile na ruke; prema onima koji su brojali, sada je u vazduhu bilo oko stotinu kugli. Ovaj veliki oval koji se vrteo, podiže se dvadesetak stopa uvis; bio je to blistav, treperav i čaroban prizor. Tada on prekrsti ruke i naredi kuglama da nastave da se vrte bez njegove pomoći – i one su to i učinile. Posle dva minuta on reče: »E, pa sad je dosta«, i oval se rasprsnu i tresnu na tlo, a kugle se rasuše i otkotrljaše na sve strane. I, gde god bi se neka od kugli dokotrljala, ljudi bi ustuknuli od straha i niko se nije usuđivao da ih dotakne. On se zbog toga grohotom smejao, podsmevao se ljudima i nazivao ih kukavicama i babama. Tada se astrolog okrenu i ugleda zategnutu žicu, pa reče da budaline svakodnevno bacaju pare da bi gledale nespretnu i neveštu hulju koja ponižava tu lepu veštinu; sada treba da vide pravog majstora. Tada on skoči uvis i čvrsto stade nogama na žicu. Zatim hitro odskakuta celom dužinom žice, s jednog kraja na drugi, i to na jednoj nozi, pokrivši oči rukama; a potom poče da se prevrće preko glave, napred i natrag, i prevrnu se dvadeset sedam puta.

U masi se začu žamor, pošto je astrolog bio star i do tada je teško hodao, a katkad je i hramao, a, gle, kako je sada okretan i kako izvodi veštinu za veštinom, i to neverovatno živo. Najzad on lako skoči na zemlju, pa pođe drumom, zađe za ugao i nestade. Onda ta velika, bleda, zanemela i gusta masa duboko odahnu, i ljudi se zgledaše, kao da se pitaju: »Da li se to stvarno odigralo? Je si li i ti to video, ili samo ja – jesam li ja to sanjao?« Onda počeše tiho da razgovaraju, pa u parovima krenuše kućama; još uvek su žagorili onako preplašeno, unoseći se jedan drugom u lice, stavljajući ruke na mišice, praveći i druge slične pokrete koje ljudi obično čine kada na njih nešto ostavi dubok utisak.

Mi, dečaci, išli smo iza naših očeva i slušali, hvatajući sve što smo mogli od onoga što su govorili; a kada su seli u našoj kući i produžili razgovor, ostali smo i dalje s njima. Bili su veoma neraspoloženi, jer će, kako su to oni govorili, neizbežno morati da dođe do propasti sela posle ove strašne pojave veštica i đavola. Onda se moj otac priseti kako je otac Adolf zanemeo u trenutku kada je stao da grmi na đavolove sluge. »Oni se do sada nisu usuđivali da stave ruku na jednog miropomazanog slugu

Gospodnjeg«, reče moj otac, »i uopšte ne mogu da shvatim kako su se usudili da to učine onda kad je sveštenik nosio svoje raspeće. Zar nije tako?« »Da«, rekoše ostali, »videli smo da ga je nosio.« »To je ozbiljno, prijatelji moji, veoma ozbiljno. Ranije smo uvek imali zaštitu. Ovog puta to nije uspelo.« Ostali se stresoše, kao da im je zima, i prošaptaše to što je otac rekao: »Ovog puta to nije uspelo.« »Bog je digao ruke od nas.« »Da, to je istina«, reče otac Sepi Volmajera; »više nema niotkud pomoći.« »Ljudi će to shvatiti«, reče sudija, Nikolasov otac, »i očajanje će ih lišiti snage i hrabrosti. Zaista su nam došla zla vremena.« »U pravu ste, komšija«, reče moj otac; »svi ćemo stradati – svi ćemo izgubiti dobar glas – a mnogi i položaje, imanja. Oh, blagi bože!« »Sta je?« »To može da dođe – i da nas sasvim upropasti.« »Sta to – za ime božje?« »Isključenje iz crkve!« To ih ošinu kao grom, bili su kao ošamućeni od užasa. Zatim im strah od te propasti uli snage, pa prestadoše da očajavaju i počeše da smišljaju način na koji bi se ta katastrofa sprečila. Spominjali su jedan, pa drugi, pa još jedan izlaz, i tako su razgovarali do sutona, a onda priznadoše da za sada ne mogu da nađu put spasenja. I tako se rastadoše tužni, potišteni i puni zlokobnih slutnji.

Dok su se oni opraštali, ja krišom izidoh i uputih se Margetinoj kući da vidim šta se tamo događa. Sreo sam mnogo Ijudi, ali me niko ne pozdravi. To bi trebalo da izgleda čudno, ali nije bilo tako pošto su svi bili toliko uzrujani od straha i strepnji, i mislim da nisu ni bili pri sebi; svi su bili bledi i iscrpeni, hodali su kao u snu, otvorenih očiju ništa ne opažajući; usne su im se pokretale, ali nisu ništa govorili i nesvesno su zabrinuto širili ruke. Kod Marget je bilo kao na sahrani. Ona i Vilhelm sedeli su jedno pored drugog na sofi, ali ništa nisu govorili, čak se ni za ruke nisu držali. Oboje su bili strašno sumorni, a Margetine oči bile su crvene od silnog plača. Ona reče: »Preklinjala sam ga da ode i više nikada ne prekorači prag ove kuće i da se tako spase. Ne mogu da podnesem pomisao da ja budem njegov ubica. Na ovu kuću su bačene čini i niko u njoj neće izbeći lomaču. Ali on neće da ode i izgubiće glavu sa nama ostalima.« Vilhelm reče da neće da ide; ako njoj preti opasnost, njemu je mesto uz nju i on će tu ostati. Tada ona ponovo zaplaka, i sve to je bilo tako žalosno da zažalih što sam uopšte dolazio. A onda neko zakuca i Satana uđe svež, veseo, divan i sa sobom donese onu svoju opojnu draž i sve se učas promeni. Ni jednom rečju ne pomenu ono što se odigralo, ni užasna strahovanja koja su ledila krv u žilama svakome u našem selu, nego poče da priča i ćaska o svim mogućim veselim i prijatnim stvarima; zatim je govorio o muzici – to je bio majstorski potez kojim je raspršio ostatke Margetine potištenosti i sasvim je razveselio te je ona s budnom pažnjom počela da ga sluša. Ona nikada ranije nije čula da neko tako dobro i znalački govori o muzici, pa je to tako očara i ushiti da ono što je osećala ozari njeno lice i iskaza se u njenim rečima; i Vilhelm je to primetio, ali nije izgledao onako zadovoljan koliko je trebalo da bude. Posle toga Satana stade da priča o pesništvu, pa je i recitovao neke pesme, i to veoma dobro, i Marget je ponovo bila očarana; a Vilhelm je opet bio manje zadovoljan nego što je trebalo da bude, ali ovog puta Marget to primeti i obuze je giriža savesti.

Te noći utonuo sam u san uz prijatnu muziku – kiša je rominjala po prozorskim oknima i čulo se potmulo tutnjanje daleke grmljavine. U gluvo doba noći dođe Satana, probudi me i reče: »Hajde sa mnom. Kuda ćemo da se uputimo?« »Bilo kuda, samo da sam pared tebe.« A onda sunčevi zraci žestoko blesnuše i on reče: »Ovo je Kina.« Bilo je to veliko iznenađenje, i osetih se skoro pijan od sujete i radosti što sam stigao tako daleko – toliko mnogo, mnogo dalje nego što je putovao bilo ko drugi u našem selu, uključujući i Bartela Sperlinga, koji je bio tako gord na svoja putovanja. Leteli smo nad tim carstvom više od pola sata i celo smo ga videli. Prizori koje smo gledali bili su izvanredni; nešto je bilo lepo, a nešto isuviše strašno. Na primer – nego, o tome ću pričati kasnije, kao i o razlogu zašto je Satana izabrao Kinu za ovaj izlet, a ne neke druge krajeve; kada bih o tome sada razvezao, to bi prekinulo nit moje priče. Najzad smo prestali da letimo i spustili smo se na zemlju. Sedosmo na planinu koja je bila iznad prostranog predela planinskih venaca i klisura, dolina, ravnica i reka, sa gradovima i selima usnulim na suncu, a daleko, daleko na horizontu bleštalo je sinje more. Bio je to prizor tih i sanjalački, prekrasan za oko, pun odmora za dušu. Kad bismo samo mogli tako da se vineimo kad god to zaželimo, bilo bi mnogo lakše živeti na ovom svetu, jer čoveku promena okoline prebaci teške brige na drugo rame i odagna stari, ustajali zamor i iz duše i iz tela.

Razgovarali smo, i meni pade na pamet da pokušam da popravim Satanu i da ga ubedim da vodi bolji život. Govorio sam mu o svemu onome što je počinio i molio sam ga da bude uviđavniji i da prestane sa unesrećavanjem ljudi. Rekoh mu da znam kako on to nije činio iz zlih pobuida, ali da treba da zastaine i dobro razmisli o svim mogućim posledicama do kojih može dovesti nešto, i pre nego se u to onako prenaglo i nasumice uputi. Ako bi postupao tako, onda ne bi stvarao toliko nevolja. Nisam ga uvredio ovim svojim otvorenim rečima; to ga samo razveseli i iznenadi, pa reče: »Šta kažeš, postupam nasumice? To ja sigurno nikad ne činim. Veliš, treba da stanem i razmislim o mogućim posledicama? A zašto? Ja uvek vrlo dobro znam posledice svojih postupaka – i znam ih unapred.« »Oh, Satana, pa kako

onda možeš da činiš takve stvari?« »Dobro, ispričaću ti zašto je to tako, a ti moraš da razumeš, ukoliko to možeš. Ti pripadaš jednoj čudnoj vrsti bića. Svaki čovek je istovremeno u neku ruku mašina patnje i mašina sreće. Te dve mašine skladno deluju u njemu, jednom finom i osetljivom tačnošću, i to čine sledujući načelo ravnamernog smenjivanja. Za svaku sreću koju proizvede prva mašma u njemu, ona druga je spremna da to zbriše nekom tugom ili bolom – a možda i dvanaestinom nesreća.

U većini slučajeva život čoveka je otprilike podjednako podeljen na sreću i nesreću. Ako nije tako, onda nesreća preovlađuje – i to uvek, a nikada ono drugo. Katkad su sklop i narav čoveka takvi da je njegova mašina bede u stanju da obavi skoro sav posao. Takav čovek živi bezmalo ne znajući šta je to sreća. Sve što dodirne, sve što radi, donosi im nesreću. Jesi li kada sreo takve ljude? Takvim ljudima život nije nikakvo blago, zar ne? Njima je život samo ropac. Katkad za jedan sat sreće čovekova mašina nagoni ga da to kasnije plaća teškim godinama čemera. Zar ne znaš to? To se stalno događa. Odmah ću ti ispričati nekoliko takvih slučajeva, Eto, stanovnici tvoga sela za mene ništa ne predstavljaju – ti to znaš, zar ne?«

Ne htedoh da budem suviše otvoren, pa rekoh da sam tako nešto naslućivao. »Eh, pa vidiš, istina je da oni za mene baš ništa ne predstavljaju. Nije moguće da oni meni nešto znače. Razlika između njih i mene je beskonačna i neizmerna; Oni nemaju razuma.« »Nemaju razuma?« »Nemaju oni ništa što bi na to makar i ličilo. Jednom ću da raščlanim to što čovek naziva svojim razumom i izneću ti pojedinosti tog darmara, pa ćeš onda i sam videti i sve to shvatiti. Ljudi nemaju ničeg zajedničkog sa mnom – među nama nema nikakve dodirne tačke; oni imaju svoje male benaste osećaje i sićušne benaste taštine, bezobrazluke i ambicije; njihov majušni benasti život je samo grcavi smeh, uzdah, pa nestajanje u beskrajnom ponoru mraka i, oni, uostalom, uopšte nemaju osećanja. Imaju samo osećanje morala. Objasniću ti šta mislim. Evo, vidi ovog crvenog pauka, manjeg od vrška čiode. Možeš li ti zamisliti da se jedan slon interesuje za njega – da se brine je li on srećan ili nije, je li bogat ili siromašan, da li mu dragana uzvraća ljubav ili ne, da li mu je majka bolna ili zdrava, poštuju li ga u društvu ili ne, hoće li ga neprijatelji smoždіti ili prijatelji ostaviti, da li će mu se nade izjaloviti ili će njegove političke ambicije propasti, ili, da li će umreti među svojima ili će okončati napuštein i prezren u tuđoj zemlji? Tako nešto slonu ne može nikada da bude važno; to za njega baš ništa ne znači; on ne može da smanji svoja saosećanja na mikroskopski sićušne razmere paukovih problema. Za mene je čovek kao što je za slona crveni pauk. Slon nema ništa protiv pauka – on ne može da se spusti na tu neznatnu visinu; ja nemam ništa protiv čoiveka. Slon je ravnodušan; i ja sam ravnodušan. Slon se ne bi gnjavio time da pauku nanese neko zlo; a ako bi mu to palo na pamet, mogao bi da mu učini kakvo dobro, ukoliko mu tako nešto iskrsne a da ga to ništa ne košta. Ja sam ljudima činio dobra, a ne zla.

Slon živi čitav vek, a crveni pauk jedan dan; u pogledu snage, razuma i dostojanstva jedno od drugog je astronomski daleko. Pa, ipak, u tome, kao i u ostalom, čovek je neizmerno niže ispod mene nego što je sićušni pauk ispod slona.

Čovekov razum nespretno, mučno i naporno krpi sitne beznačajnosti i dolazi do nekog rezultata – bilo kakav da je taj rezultat. Moj um stvara! Naslućuješ li kakva je to moć? Stvara, šta god zaželi – i to za tren oka. Stvara, a ne treba mu nikakav materijal da bi stvarao. Stvara tečnosti, čvrsta tela, boje – bilo šta, stvara sve – i ni iz čega, onako iz vazduha, iz onoga što je bestelesno, a što se zove misao. Čovek zamisli svilenu nit, zamisli mašinu da je isprede, zamisli sliku, i onda nedeljama radi da bi na platnu izvezao tu sliku tom niti. Ja samo sve to zamislim i u ledećem trenutku sve je to pred tobom – stvoreno.

Ja zamislim pesmu, melodiju, tok partije šaha – ma šta – i to je tu. To je basmrtni um – ništa nije van njegovog domašaja. Ništa ne može da skuči moje beskrajne horizonte; meni su stene prozirne, a mrkla pomrčina je za mene dan. Ja ne moram da otvaram knjigu; jednim jedinim pogledom kroz korice upijam celu njenu sadržinu; ona mi ostaje u glavi i ni za milion godina ne mogu da zaboravim nijedne reči iz nje, a ni mesto bilo koje reči u toj knjizi. U lobanji čoveka, ptice, ribe, insekta ili bilo kog drugog bića, ne odvija se nešto što se može sakriti od mene. Jednim pogledom ja prodirem u mozak mudraca i sve one mudrosti koje on stiče tokom šezdeset godina – moje su; on može da zaboravi, on ih i zaboravlja, ali ja – ja sve pamtim, sve znam.

A sada, kad u tvojim mislima vidim da me prilično dobro razumeš – da nastavimo. Okolnosti mogu biti takve da se pauk dopadne slonu – pod pretpostavkom da slon uopšte može da ga vidi – ali on ga ne bi mogao voleti. Njegova ljubav je za njegov rod – za njemu ravne. Ljubav jednog anđela je veličanstvena, divna, božanstvena, nju čovek ne može ni da shvati – ta ljubav je beskonačno daleko od njega! Ali ona je ograničena samo na njemu ravna božanska bića. Kada bi ona makar trenutak ovlaš dodirnula nekog iz tvog roda, ta ljubav bi ga potpuno uništila i od njega bi ostao samo pepeo. Ne, mi ne možemo da volimo ljude, ali prema njima možemo da budemo bezopasno ravnodušni; katkad oni mogu da nam se sviđaju. Ti i tvoji drugovi mi se dopadate, sviđa mi se otac Peter i radi vašeg dobra sve ovo

činim za vaše selo.«

Video je kako sam pomislio da se podsmeva, pa objasini svoje postupke: »Tvome selu činio sam dobra iako to ne izgleda tako. Tvoj rod nikad ne razaznaje sreću od zla. Oni uvek brkaju jedno sa drugim. I to zato što ne mogu da sagledaju budućnost. Ono što ja činim za tvoje selo jednog dana će uroditi plodom; u izvesnim slučajevima u tim plodovima uživaće oni sami, a u drugim još nerođena pokolenja. Nikada niko neće ni pojma imati da sam ja bio uzrok tome, ali to će ipak biti istiina. Vi, dečaci, imate jednu igru: postavite red opeka koje su po nekoliko inča udaljene jedna od druge; onda gurnete jednu opeku, ona sruši onu pored sebe, a ova sruši sledeću – i tako dalje, dok se ceo red ne poruši. Takav je i ljudski život. Prvi pokret deteta sruši početnu opeku, a tokom života ostale će neminovno obarati jedna drugu. Kad bi ti mogao da vidiš budućnost, kao što ja mogu, video bi sve ono što će se tom stvorenju dogoditi; jer ništa ne može da izmeni redosled njegovog života, pošto ga je onaj prvi događaj usmerio. To jest, ništa ga neće izmeniti, jer svaki postupak neizostavno prouzrokuje drugi postupak, a taj prouzrokuje treći i tako ide sve do kraja, a samo vidovinjak može pogledom da obuhvati čitav taj red i tačno da vidi kada neki postupak treba da naiđe, od kolevke do groba.« »Da li bog određuje tok života?« »Misliš – da li ga predodredi? Ne. Tok života određuju čovekove okolnosti i okolina. Njegov prvi postupak određuje drugi i sve one što za tim slede. Pretpostavimo, primera radi, da čovek preskoči jedan od ovih postupaka; nešto na izgled beznačajno; pretpostavimo da je bilo pisano da on određenog dana, u određeni sat, i minut, i sekund i delić sekunde, treba da ode na vrelo, i da nije otišao. Tok života toga čoveka će se otada potpuino promeniti; od tada pa sve do graba bio bi potpuno drukčiji nego tok života koji je za njega odredio njegov prvi postupak u detinjstvu. Zaista, da je otišao na izvor, on bi možda dospeo na carski presto, a propustivši da to učini, njegov tok života može ga stoga dovasti do prosjačkog štapa, a njegove kosti mogu se naći u sirotinjskom grobu. Na primer: da je u bilo kom trenutku, recimo, kad je bio dečak, Kolumbo poreskočio ma i najbeznačajniju kariku u lancu događaja koje je njegoiv prvi postupak u detinjstvu neizbežno odredio, to bi mu promenilo čitav kasniji život i on bi postao sveštenik, umiro bi nepoznat u nekom italijanskom selu, a Amerika ne bi bila otkrivena još za dva stoleća. Ja to znam. Da je preskočen bilo koji od bilion postupaka u lancu Kolumbovog života, njegova sudbina sasvim bi se izmenila. Ispitao sam sav bilion njegovih životnih puteva i samo u jednom od njih pojavljuje se otkriće Amerike. Vi, ljudi, uopšte i ne naslućujete da su svi vaši postupci jednako važni, ali to je istina; za čovekovu sudbinu isto je tako važno zamahnuti rukom na određenu muvu kao bilo koji drugi određeni postupak ... « »Kao osvajanje nekog kontinenta, na primer?« »Da, tako je. No, vidiš, nijedan čovek nikada ne preskoči nijednu kariku – to se nikada nije dogodilo! Čak i onda kad pokušava da se reši hoće li nešto da učini ili ne, već samo to je jedna karika, jedan postupak i ima svoje određeno mesto u lancu njegove sudbine; kad on konačno odluči da nešto preduzme, to je isto tako ono što je on neophodno morao da učini. Sada vidiš da čovek nikada neće mimoići neku kariku u svome lancu. On to ne može. Ako bi odlučio da pokuša, sama ta namera bila bi jedna neizbežna karika –misao koja je morala da iskrsne upravo tog momenta i koja je određena prvim postupkom u njegovom najranijem detinjstvu.«

To je zvučalo tako zlokobno! »Čovek je sužanj celog života«, rekoh setno, »i nikad ne može da se oslobodi.« »Ne, sam on ne može da izbegne posledice svog prvog postupka u detinjstvu. Ali ja ga mogu osloboditi.« Pogledah ga sumorno. »Promenio sam tok života izvesnom broju seljaka u tvome mestu.« Pokušao sam da mu zahvalim, ali mi je bilo teško da to učinim, pa odustah. »Još ću neke sudbine izmeniti. Ti znaš onu malu Lizu Brant?« »Pa, naravno, nju svi poznaju. Moja majka kaže da je ona tako slatka i divna da i ne liči na ostalu decu. Majka kaže da će ona kad odraste biti ponos celog sela; i njegov idol, upravo kao što je i sada.« »Izmeniću njenu bmdućnost.« »Nabolje?« upitah. »Da. A izmeniću i Nikolasovu budućnost.« Ovoga puta se obradovah pa rekoh: »Nije potrebno da pitam za njegov slučaj; prema njemu ćeš sigurno biti velikodušan.« »To nameravain.« Odmah počeh u mašti da zamišljam tu blistavu Nikijevu buidućnost i već sam ga unapredio u slavnog generala i u vrhovnog sudiju kad primetih da Satana čeka da se smirim i ponovo počnem da ga slušam. Bilo me je stid što sam mu pokazao svoja bedna maštanja i očekivao sam da će mi se podsmevati, ali to se ne dogodi. On nastavi svoju priču.

»Nikiju je određeno šezdeset dve godine života.« »To je divno!« rekoh ja. »A Lizi trideset šest, ali, kao što sam ti kazao, izmeniću njihove sudbine i dužinu njihovih života. Za dva minuta i petnaest sekundi od sada Nikolas će se probuditi iz sna i videće da vetar nanosi kišu u sobu. U njegovoj sudbini bilo je pisano da će se on okrenuti na drugu stranu i da će ponovo zaspati. Ali ja sam odredio da on treba najpre da ustane i zatvori prozor. Ta sitnica potpuno će izimeniti tok njegovog života. On će se probuditi ujutro dva minuta kasnije nego što je lanac njegove sudbine odredio. I zbog toga, ubuduće se njemu nikada neće ništa događati prema redosledu starog lanca.« Rekavši to, Satana je izvadio svoj sat i

gledao je u njega nekoliko trenutaka, pa reče: »Nikolas je ustao da zatvori prozor. Njegov život je izmenjen i njegova nova sudbina je počela. Sada nailaze posledice.« Podiđoše me žmarci; to je bilo jezivo. »Da nije ove izmene, izvesni događaji desili bi se za dvanaest dana od danas. Na primer, Nikolas bi spasao Lizu da se ne udavi. On bi stigao na lice mesta upravo u pravi čas – četiri minuita posle deset, taj trenutak je već davno određen – voda bi bila plitka, i Nikolas bi je lako i sigurno spasao. Ali on će sada stići nekoliko sekundi prekasno; Liza će dospeti u još dublju vodu. On će dati sve od sebe, ali će se oboje udaviti.« »Oh, Satano! Oh, dragi Satano!« jeknuh sa suzama u očima, »spasi ih! Ne daj da se to dogodi. Ne mogu da podnesem da izgubim Nikolasa, on mi je najdraži drug u igri i veliki prijatelj; a pomisli i na jadnu Lizinu majku.«

Privio sam se uz njega, molio ga i preklinjao, ali ga to ne dirnu. Reče mi da moram ponovo sesti i saslušati ga do kraja. »Ja sam izmenio Nikolasov život, a to je izmenilo Lizin. Da nisam to učinio, Nikolas bi spasao Lizu, a onda bi se onako mokar prehladio; zato bi preležao jedan od onih užasnih šarlaha koji pustoši tvoj rod; ta bolest bi ostavila teške posledice; četrdeset šest godina bio bi prikovan za postelju, i nepokretan kao trupac, gluv, nem, slep, dan i noć bi se molio da smrt dođe i oslobodi ga patnji. Da li da mu vratim takvu sudbinu?« »Oh, ne. Oh, nemoj ni za ceo svet. Milosrđa i sažaljenja radi ostavi ga neka bude kakav je.« »Tako je i najbolje. Da sam izmenio ma koju drugu kariku u njegovom životu, ne bih mu učinio taku veliku uslugu. On je imao bilion mogućih životnih sudbina, ali nijedna od njih ništa ne vredi; sve su bile prepune jada i čemera. Ali da se nisam ja upleo, on bi za dvanaest dana izvršio svoj hrabri podvig – podvig koji bi počeo i završio se za celih šest minuta – i kao svu nagradu dobio bi onih četrdeset šest godina žalosti i patnje o kojima sam ti pričao. To je jedan od onih slučajeva na koje sam mislio kad sam maločas kazao da se katkad neki postupak koji donese sat sreće i zadovoljstva plaća – ili kazni – godinama patnje.«

Pitao sam se od čega li će prerana smrt spasti jadnu malu Lizu. On mi na to odgovori: »Od deset godina bola i laganog oporavka od jedne nezgode, a zatim od devetnaest godina gnusobe, sramote, pokvarenosti, zločina što bi se završilo smrću od dželatove ruke. Za dvanaest dana ona će umreti; kada bi mogla, njena majka bi joj spasla život. Nisam li ja dobronamerniji od njene majke?« »Jesi – oh, zaista jesi; i mudriji si.« »Ubrzo će biti suđenje ocu Peteru. On će biti oslobođen na osnovu nepobitnih dokaza o njegovoj nevinosti.« »Kako se to može dogoditi, Satano? Zar zaista misliš da će tako biti?« »Pa, naravno, ja to znam. Njegovo ime će opet postati ugledno i ostatak njegovog života biće srećan.« »To verujem. Vraćanje ugleda njegovom imenu zaista će ga usrećiti.« »Njegova sreća neće doći odatle. Toga dana izmeniću mu život za njegovo dobro. On nikada neće saznati da je ugled njegovog imena vraćen.«

Ja smelo pomislih – kako li će se to desiti, ali Satana nije obratio pažnju na moju misao. Zatim se zapitah šta li je s astrologom i gde li se sad nalazi. »Na mesecu«, reče Satana; učini mi se kao da se pri tom osmehnu. »I to sam ga poslao na ledenu stranu meseca. On ne zna gde se nalazi i nije mu nimalo prijatno; ipak, tamo je za njega sasvim dobro, to je odlično mesto za proučavanje zvezda. Ubrzo će biti potreban i onda ću ga vratiti, i opet ću ući u njega. On ima pred sobom dug, svirep i grozan život, ali ja ću to izmeniti, jer protiv njega nemam ništa i gotov sam da mu učinim kakvo dobro delo. Mislim da ću ga uputiti na lomaču.«

On je imao tako čudne pojmove o dobroti! Ali takvi su anđeli, oni i ne znaju bolje. Njihovi životi nisu kao naši; a, pored toga, za njih ljudi ne znače ništa; anđeli smatraju da su ljudi nakaze. Učini mi se čudno što je oterao astrologa teko daleko; mogao je isto tako da ga izbaci u Nemačku, gde bi bio pri ruci. »Daleko?« reče Satana. »Meni ništa nije daleko; za mene daljine ne postoje. Sunce je odavde udaljeno nešto manje od sto miliona milja, a svetlost koja nas obasjava stigne do nas za osam minuta; a ja to rastojanje, ili bilo koju drugu daljinu mogu da pređem za tako kratak delić vremena da se to časovnikom ne može ni izmeiriti. Treba samo da zamislim putovanje i istog trenutka nalazim se tamo.« Ja pružih ruku i rekoh: »Na ruci mi je zrak svetlosti; pretvori ga u čašu vina, Satano.« On to učini. Ja ispih vino. »Razbij čašu«, reče on. Ja je razbih. »Eto – vidiš da je prava. Seljaci su mislili da su one mesingane kugle samo čini i da će nestati kao dim. Plašili su se da ih dodirnu. Čudni ste vi – vi Ijudi. Ali, hajde; imam posla. Staviću te u postelju.« Rečeno i učinjeno. A onda iščeznu; ali iz kiše i pomrčine čuh njegov glas: »Da, kaži Sepiju, i nikom drugom.« Bio je to odgovor na moju misao.

Nikako nisam mogao da zaspim. To nije bilo zbog toga što sam se ponosio svojim putovanjima i uzbuđivao svojim letenjem oko sveta i time što sam stigao čak do Kine, ili zato što sam bio pun prezrenja prema Bartelu Sperlingu, »putniku« kako se on sam nazivao, i koji je sve nas gledao s visine zato što je bio jedini dečak u Ezeldorfu koji je jednom bio u Beču i tamo video sva svetska čuda. Nekom drugom prilikom zbog toga ne bih mogao da zaspim, ali sada me to nije zanimalo. Ne, misli su mi bile obuzete Nikolasom i razmišljao sam samo o njemu i o lepim danima koje smo zajedno proveli u

nestašlucima i vragolijama po šumama, u poljima i na reci, u duge letnje dane, a zimi na klizanju i sankanju, dok su naši roditelji verovali da smo u školi. A sad – taj mladi život se gasi; leta i zime će dolaziti i prolaziti, mi ćemo skitati i igrati se kao i pre, a njegovo mesto biće prazno; više ga nikad nećemo videti. Sutra on ništa neće ni slutiti nego će biti isti kao što je uvek bio, ja ću biti zaprepašćen kad čujem njegov smeh i kad ga budem gledao kako se bezbrižno i veselo zabavlja, jer će on za mene biti leš, voštanih ruku i mrtvih očiju, a oko njegovog lica videću pokrov; a on ni sledećeg dana ništa neće slutiti, a ni dan posle toga, i za to vreme će se brzo gasiti ono malo njegovih dana, a onaj užas će se primicati sve bliže i bliže i njegova zla kob će ga sve čvršće stezati oko vrata, a to niko neće znati sem Sepija i mene. Dvanaest dana – samo dvanaest dana. Užasno je pomisliti na to. Primetih da ga u mislima nisam više nazivao onim dragim nadimcima, Nik i Niki, nego njegovim punim imenom i s poštovanjem, kao što se govori o mrtvima. Takođe sećajući se događaja za događajem iz našeg drugovanja, videh da su to uglavnom bili slučajevi kad sam mu naneo kakvu nepravdu ili kad sam ga uvredio; to sam sebi prebacivao, korio sam samog sebe i srce mi se kidalo od kajanja, baš kao kad se sećasmo kako nismo bili dobri prema prijateljima koji su otišli na onaj svet pa bismo hteli da se vrate, makar samo i za trenutak kako bismo mogli da kleknemo prad njima i da kažemo: »Smilujte se i oprostite.«

Jednom, kad nam je bilo devet godina, on je išao daleko, skoro dve milje da bi nešto poslušao piljara, koji mu je kao nagradu dao divnu jabuku; Nikolas je prosto leteo kući s njom, skoro van sebe od iznenađenja i radosti, a ja sam ga sreo i on mi je dao da pogledam jabuku i ne pomislivši da bih ga mogao prevariti; ja sam pobegao s jabukom i pojeo sam je trčeći, a on je kaskao za mnom i molio me da mu je vratim; kad me je pristigao, ponudio sam mu ogrizak, jer je to bilo sve što je ostalo od sočne voćke, i slatko sam mu se smejao. On se okrenu i reče plačući da je jabuku hteo da daruje svojoj sestrici. To me zabole, jer se ona polako oporavljala od neke bolesti i on bi bio sav ponosan da je video njenu radost i iznenađenje i da ga je ona iz zahvalnosti poljubila. Ali ja sam se stideo da priznam da se stidim, pa samo rekoh nešto grubo i pakosno da bih se pretvarao kako mi sve to nije nimalo važno; on mi ništa ne odgovori, ali kada je krenuo prema svojoj kući, na licu mu je bio žalostan izraz koji mi je kasnijih godina mnogo puta izlazio pred oči, i korio me i nagonio da se opet osećam postiđen. Vremenom je ta uspomena izbledela, pa je onda sasvim nestala; ali sećanje na taj trenutak sada ožive.

Jednom u školi, kada nam je bilo jedanaest godina, preturio sam svoju mastionicu i uprljao četiri sveske, pa mi je pretila opasnost stroge kazne; ali ja okrivih njega, te on dobi batina od učitelja. A koliko prošle godine podvalio sam mu u trampi davši mu jednu veliku naprslu udicu za tri male dobre udice. Prva riba koju je upecao slomila mu je udicu, ali on nije znao da sam ja kriv i odbio je da primi natrag jednu od malih udica koju sam mu ja, gonjen savešću, nudio, i rekao je: »Trampa je trampa; udica je bila rđava, ali to nije tvoja krivica.«

Ne, nisam mogao da spavam. Te sitne i bedne nepravde korile su me i proganjale i to mnogo bolnije od onih koje čoveka muče kada nanese nepravdu nekome živom. Nikolas je još živ, ali bez obzira na to, ja sam ga smatrao kao nekog ko je već umro. Vetar je još fijukao oko nastrešnica, a kiša je još dobovala po oknima.

Ujutru potražih Sepija i sve mu ispričah. To je bilo dole, pored reke. Sepijeve usne su se micale, ali nije kazao ništa; izgledao je zgranut; gledao me je ukočeno, a lice mu jako poblede. Stajao je tako nekoliko trenutaka; suze su mu navirale na oči, a onda se okrenu; ja ga uhvatih pod ruku, pa pođosmo razmišljajući, ali ne govoreći ništa. Prešli smo preko mosta, pa smo onda lutali livadama, brežuljcima i šumama; najzad razgovor poče i poteče slobodno; piričali smo samo o Nikolasu sećajući se dana koje smo zajedno proživeli. A s vremena na vreme Sepi bi tiho rekao, kao da govori samome sebi:
»Dvanaest dana – ni punih dvanaest dana.«

Zarekosmo se da stalno moramo biti s njim; koliko god je to moguće moramo da pričamo, da drugujemo s njim – ostalo je tako malo dana! A, ipak, nismo ga tražili. Bilo bi to kao susret s pokojnikom, i zato smo se plašili. To nismo rekli jedan drugom, ali smo to osećali. I stoga se ukočismo kad, zaokrenuvši stazom, iskrsnusmo pred samog Nikolasa. On veselo uzviknu: »Hej! Šta je to s vama? Da niste videli neku avet?« Nismo mogli ni reč da izustimo, ali za to i ne bi prilike; on je bio voljan da govori za sve nas, pošto je upravo video Satanu i zbog toga je bio vanredno raspoložan. Satana mu je ispričao o našem putovanju u Kinu i on ga je molio da i njega povede na put, a Satana mu je to i obećao. To bi trebalo da bude daleko putovanje, divno i bajno; Nikolas ga je molio da povede i nas, ali on je to odbio, rekavši da će nas povesti drugi put, ali tada neće. Satana će doći po njega trinaestog, a Nikolas je već brojao sate, tolilko je bio nestrpljiv.

To je bio onaj kobni dan. I mi smo, takođe, već brojali sate. Lutali smo mnogo milja, i stalno smo išli stazama koje su nam bile najdraže još iz vremena kad smo bili mali i govorili smo samo o dobrim

starim danima. Jedino je Nikolas bio veseo; mi nikako nismo mogli da se oslobodimo potištenosti. S Nikolasom smo se ponašali tako čudno, nežno, i blago, i čežljivo, da on to primeti i bi mu drago; stalno smo mu sa puno pažnje i poštovanja činili sitne usluge, a uz to smo govorili: »Stani, pusti da ja to učinim za tebe«, što mu je isto tako bilo drago. Poklonio sam mu sedam udica – sve što sam imao – i naterao sam ga da ih primi; a Sepi mu je darovao svoj novi nož i čigru obojenu crveno i žuto – kao naknadu za podvale kojima ga je ranije nasamario, kako mi docnije reče, a čega se Nikolas verovatno više nije ni sećao. To ga je ganulo, pošto nije mogao verovati da ga toliko volimo; njegov ponos i zahvalnost na poklonima su nas zato duboko dirnuli, jer ih nismo ničim zaslužili. Kada smo se najzad rastali, iz njega je zračila sreća i rekao nam je da nikada nije doživeo tako srećan dan.

Dok smo se vraćali ikući, Sepi reče: »Mi smo ga uvek cenili, ali nikada toliko kao sada, kada ćemo ga izgubiti.« Sledeći dan kao i ostale dane sve naše slobodno vreme provodili smo sa Nikolasom, a uz to i vreme koje smo (i on) brali od rada i ostalih dužnosti, i to nas je svu trojicu stajalo nekoliko oštrih grdnji i pretnji kaznama. Svakoga jutra nas dvojica bi se naglo probudili, tresući se i govoreći, dok su dani leteli, »ostalo je još samo deset dana«; »ostalo je još samo devet dana«; »samo osam«; »samo sedam«. Preostajalo je sve manje vremena. Nikolas je neprestano bio radostan i srećan, i lupao je glavu zašto mi nismo raspoloženi kao on. Stalno se iz petnih žila trudio da nađe načina da nas razveseli, ali u tome skoro uopšte nije uspevao; video je da se Sepi i ja ne radujemo od srca i da je naš kruti smeh, ako bi se kad i zasmejali, nailazio na neku prepreku u našim grlima i da se onda lomio i pretvarao u uzdah. Pokušavao je da odgonetne šta je to s nama, ne bi li mogao da nam pomogne i da nas izvuče iz nevolje, ili da je olakša deleći je s nama, te smo tako morali da smišljamo sijaset laži kako bismo ga zavarali i umirili.

Ali najteže od svega bilo je to što je on stalno krojio planove, a u njima se često govorilo i o danima posle trinaestog! Kad god bi se to dogodilo, mi bismo u sebi zaječali. On je usredsredio sve svoje misli da nas nekako razveseli; i najzad, kad mu je od života preostalo još tri dana, pade mu na pamet prava zamisao i zbog toga je likovao – predložio je da napravimo veliko veselje i igranku za dečake i devojčice u šumi, tamo gore na mestu na kome smo prvi put sreli Satanu, a to je trebalo da bude četrnaestog. To je bilo užasno, jer je to dan njegovog pogreba. Nismo se usuđivali da se protivimo, jer bi to imalo za posledicu jedno pitanje, jedno »zašto« - na koje ne bismo mogli da odgovorimo. On je želeo da mu pomognemo oko pozivanja gostiju, što smo i učinili – prijatelju koji umire čovek ne može ništa da odbije. Ali, to je bilo grozno, jer smo ih, u stvari, pozivali na njegovu sahranu.

Tih jedanaest dana bili su užasni; pa, ipak, pasle čitavog života prohujalog od onih dana do danas to vreme mi je još uvek puno divnih uspomena. U stvari, to su bili dani druženja sa jednim našim svetim pokojnikom i ja nisam znao za još neko druženje koje bi bilo tako prisno i tako dragoceno. Grčevito smo grabili svaki sat i minut, brojeći ih kako nepovratno prolaze, i rastajali smo se od njih s onim bolom i tugom koju oseća tvrdica dok gleda kako mu razbojnici pljačkaju blago, bespomoćan da ih spreči.

Kada se spustilo veče poslednjeg dana, ostali smo napolju suviše dugo; za to smo bili krivi Sepi i ja; nismo mogli da podnesemo rastanak s Nikolasom, tako da je bilo veoma kasno kada smo se pred njegovom kućom rastali od njega. Ostali smo još neko vreme blizu njegove kuće osluškujući; i dogodi se ono od čega smo strahovali. Otac ga je, kao što mu je već ranije pripretio, istukao, pa smo čuli njegovu vriskui. Ali slušali smo samo jedan trenutak, pa smo onda odjurili puni griže savesti zbog kazne koju smo mi izazvali. Bilo nam je žao i oca, jer smo stalno mislili: »Kad bi on samo znao – kad bi samo znao!«

Ujutro Nikolas ne dođe na ugovoreno mesto, pa mi pođosmo njegovoj kući da vidimo šta je s njim. Njegova majka reče: »Otac mu je izgubio strpljenje zbog svih tih nestašluka i nevaljalstava i hoće tome da stane na kraj. Uvek kad nam je Nik potreban ne možemo ga naći, a posle se ispostavi da je skitarao s vama dvojicom. Sinoć ga je otac dobro istukao. To me je ranije uvek rastužilo i mnogo puta sam za njega izmolila očev oproštaj i spasla sam ga od kazne, ali ovog puta me je uzalud molio, jer je i meni samoj bilo dozlogrdilo.« »Voleo bih da ste ga baš ovoga puta spasli«, rekoh glasom koji je podrhtavao; »jednog dana bi vam sećanje na to olakšalo bol u srcu.« Nikolasova majka je u tom trenutku peglala i bila je delimično okrenuta leđima. Na moje reči ona se okrenu i pogleda me začuđeno, pa upita: »Šta hoćeš da kažeš s tim?« Nisaim bio spreman da odgovorim na to pitanje i nisam znao šta da kažem; bilo mi je strašno neprijatno pošto je ona zurila u mene, ali u to Sepi hitro progovori: »Pa naravno da bi vam bilo prijatno da se setite toga, jer pravi razlog što smo tako dugo ostali napolju je u ovome: Nikolas je počeo da priča koliko ste vi dobiri prema njemu i kako nikad ne dobije batina kad ste vi tu da ga spasete; on nam je tako divno pričao o tome, a mi smo ga tako rado slušali da niiko od nas nije ni primetio koliko je kasno.« »Da li je on to zbilja kazao? Je li to istina?« upita ona i keceljom poče da

otire suze koje su joj navrle na oči. »Možete da pitate Teodora, on će vam to potvrditi.« »Baš je moj Nik dobar i valjan dečak«, reče ona. »Zao mi je što sam dozvolila da bude istučen.To više nikada neću učiniti. Ko bi mislio da je on – dok sam ja sinoć ovde sedela i sekirala se i ljutila se na njega, sve to vreme mene voleo i hvalio. Mili moji, mili moji, kad bi samo znali! Nikada ne bismo pogrešili; ali mi smo jadne životinje koje tapkaju u mraku i greše. Kad god se budem setila prošle noći, zaboleće me srce.«

Ona je bila kao i svi ostali; tih teških dana, kao da niko nije otvarao usta, a da ne kaže nešto od čega bismo uzdrhtali. Oni su »tapkali u mraku« i ne sluteći kakve istine, kakve tužne istine govore sasvim slučajno. Sepi upita da li Nikolas može da izađe sa nama. »Žao mi je«, odgovori ona, »ali ne može. Da bi ga još više kaznio, otac mu danas ne dozvoljava da izađe napolje.«

Pred nama se ukaza divna nada! Ugledah je u Sepijevim očima. U isti mah smo pomislili: »Ako on ne može da izađe iz kuće, onda ne može ni da se udavi.« Sepi upita, da bi bio sasvim siguran: »Mora li da ostane u kući ceo dan, ili samo pre podne?« »Ceo dan. Baš je to šteta. Tako je danas lep dan, a on nikako nije navikao da bude zatvoren u kući. Ali je on ziaokupljen pripremama za onu zabavu, pa mu je to možda neka nadoknada što nije sa drugovima. Zaista se nadam da se ne oseća suviše usamljen.«

U njenim očima Sepi vide nešto zbog čega se usudi da je upita smemo li otići gore do njega da bismo mu pomogli da mu vreme brže prođe. »Samo izvolte, deco«, reče ona srdačno. »Dakle, to je zibilja pravo prijateljstvo kad tako nešto hoćete da učinite za svoga druga, umesto da se igrate po poljima i šumama i da se do mile volje naužívate. Priznajem vam da ste dobri dečaci, premda katkad smetnete s uma da biste mogli biti još bolji. Uzmite ove kolače – to je za vas – a ovaj odnesite njemu od njegove majke.«

Kada smo ušli u Nikolasovu sobu, prva stvar koju smo ptrimetili bilo je vreme – časovnik je pokazivao četvrt do deset. Je li to tačno? Zar mu je preostalo samo još tako malo minuta života! Osetih grč u srcu. Nikolas skoči i veselo nas pozdravi. Bio je ushićen planovima za zabavu, pa se nije osećao usamljen. »Sedite«, reče on, »i gledajte šta sam sve već uradio. A završio sam i zmaja; sigurno ćete i vi kazati da je veoma lep. Suši se u kuhinji, odmah ću ga doneti.« Nikolas je utrošio svu svoju uštođevinu na svakojake čudne i šarene sitnice koje će deliti kao nagrade u igrama, pa ih je sada ukusno i vešto naređao po stolu. »Razgledajte ih polako dok ja zamolim majku da mi malo osuši zmaja peglom, ako je još vlažan«, reče on.

Zatim, odskakuta napolje, pa se zviždućući i trupkajući, spusti niz stepenice. Nas dvojica i ne pogledasmo stvari na stolu; sem časovnika ništa nas drugo nije zanimalo. Sedeli smo i nemo zurili u njega slušajući otkucavanje i kad god bi skazaljka prešla minut, klimnuli bismo glavom kao da pokažemo kako smo to primetili – još jedan minut manje u trci na život ili smrt. Najzad Sepi duboko uzdahnu i reče: »Dva minuta do deset. Još sedam minuta pa će smrtni čas ostati iza njega. Teodore, on će se spasti! On će... – « »Pst! Sav sam na iglama. Gledaj časovnik i ćuti.« Još pet minuta. Dahtali smo od napetosti i uzbuđenja. Još tri minuta, i sa stepeništa se začuše koraci.

»Spasen!« Viknusmo u glas i skočismo, okrenuvši se prema vratima. Njegova stara majka uđe noseći zmaja. »Zar nije divan?« reče ona. »Oh, bože moj, koliko je nad njim kapao – mislim da je počeo još u svanuće, a završio ga je koji trenutak pre vašeg dolaska.« Ona prisloni zmaja uza zid, pa koraknu unazad da ga bolje može videti. »Sam je nacrtao sve slike i čini mi se da su veoma dobre. Crkva nije baš sasvim dobro uspela, moram da priznam, ali pogledajte ovaj most – svako bi odmah video da je to most. Zamolio me je da vam ga donesem gore... Oh, Gospode bože! Već je deset sati i sedam minuta, a ja ...« »A gde je on?« »On? Oh, brzo će doći, izašao je na koji trenutak.« »Izašao?« »Da, da. Baš kad je sišao, došla je majka male Lize i kazala je da je njeno dete negde odlutalo, pa kako je bila malo uznemirena, rekla sam Nikolasu da ode i potraži je – bez obzira na očevu zabranu. Pobogu, zašto ste vas dvojica tako prebledeli? Sigurno vam je zlo. Sedite, doneću vam da popijete neki lek. Onaj kolač vam je morao naškoditi. Malo je premastan, ali sam mislila .. .«

Ona nestade ne završivši rečenicu a mi odmah jurnusmo na stražnji prozor i pogledasmo ka reci. Velika gomila sveta okupila se kod mosta na suprotnoj strani reke a drugi ljudi su sa svih strana trčali u tom pravcu. »Oh, gotovo je – jadni Nikolas! Zašto, oh, zašto ga je pustila da izađe iz kuće?« »Hajmo«, reče Sepi skoro jecajući. »Dođi brzo – ne smemo je dočekati ovde; već za pet minuta ona će saznati šta se desilo.« Ali nismo stigli da pobegnemo. Naišla je na nas u dnu stepenica, sa nekom bočicom u ruci, pa nas je naterala da ponovo uđemo u sobu, sednemo i popijemo lek. Onda nas je gledala, očekujući da vidi kako će lek dejstvovati i nije bila zadovoljna; stoga nas je zadržala još malo, stalno koreći sebe što nam je dala tako mastan kolač. Uskoro se dogodi ono od čega smo strepeli. Spolja se začu bat koraka i struganje nogu, nekoliko ozbiljnih i tužnih ljudi otkrivene glave uđe i položi dvoje utopljenika na krevet.

»Oh, bože moj!« kriknu sirota majka, pa pade na kolena, zagrli mrtvog sina i obasu poljupcima njegovo mokro lice. »Jao meni, ja sam ga poslala napolje, zbog mene je umro. Da sam slušala i zadržala ga u kući, ovo se ne bi desilo. I zaslužila sam kaznu; sinoć sam bila svirepa prema njemu, a on je mene, svoju rođenu majku, preklinjao da mu budem prijatelj.«

I tako je ona jecala i naricala, i sve žene su plakale, žalile je i pokušavale da je uteše, ali ona nije mogla sebi da oprosti, niti da se uteši, i stalno je ponavljala da ga je ona poslala u smrt, jer da mu nije rekla da izađe, on bi sada bio živ i zdrav. To pokazuje koliko su ljudi nerazumni kad sebe optužuju za bilo šta što su učinili. Satana, zna, on je rekao da se ništa ne događa što naš prvi postupak nije unapred odredio, da se dogodio i to učinio neizbežnim; i tako čovek svojom voljom nikada ne može da izmeni sudbinu ili da učini nešto što će prekinuti kariku u lancu njegovog unapred određenog životnog toka. Zatim začusmo vrisku i gospođa Brant, sva raščupana i neuredna, izbezumljeno ulete i stade se probijati i gurati kroz mnoštvo okupljenih ljudi, pa se onda baci na svoje mrtvo dete; jecala je i ljubila ga, zvala ga i tepala mu, i najzad je ustala sva iscrpena izlivom bola, pa onda prema nebu podiže stisnutu pesnicu, a na njenom suzama natopljenom licu pojavi se neki tvrd i srdit izraz i ona reče: »Već gotovo dve nedelje sanjam neke nagoveštaje i slutnje da će smrt pokositi ono što mi je najdraže, iz dana u noć, iz noći u dan bacala sam se ničice u prašinu pred bogom i preklinjala sam ga da se smiluje na moje nevino dete i da ga spase zla – a evo njegovog odgovora!«

Ali, On ga je spasao od zla – no to ona nije znala. Ona obrisa suze iz očiju i sa obraza, pa je onda neko vreme stajala i netremice gledala u dete; rukama mu je milovala lice i kosu; zatim opet progovori onim ogorčenim glasom: »Ali u njegovom tvrdom srcu nema sažaljenja. Nikada se više neću moliti bogu.« Ona privi svoje mrtvo dete na grudi i pođe krupnim koracima; ljudi su joj se uklanjali s puta, zanemeli od užasnih reči koje su čuli. Ah, ta sirota žena! Tačno je Satana kazao da mi ne vidimo razliku između sreće i nesreće, i da ih uvek brkamo. Otada sam mnogo puta slušao kako se ljudi mole bogu da spase život kakvom bolesniku, ali ja to nikada nisam činio.

Sutradan su obe sahrane istovremeno obavljene u našoj maloj ctrkvi. Svi su prisustvovali, uključujući i one koji su bili pozvani na zabavu. I Satana je bio tu; a i trebalo je da bude prisutan, pošto je zahvaljujući njegovim naporima i došlo do sahrana. Nikolas je s ovog sveta otišao bez oproštenja grehova, pa su u crkvi sakupljali priloge za mise koje će ga izbaviti iz čistilišta. Sakupili su samo dve trećine od svote koju je trebalo skupiti, i roditelji su hteli da pokušaju da pozajme ostatak, ali Satana priloži taj novac. A nama je Satana nasamo rekao da čistilište uopšte ne postoji, i da je on dao taj novac da bi Nikolasove roditelje i njihove prijatelje poštedeo od briga i nevolja. Pomislili smo kako je to lepo od njega, a on nam reče da njega novac ništa ne staje.

Na groblju, telo male Lize oduze tesar kome je njena majka dugovala pedeset groša za posao obavljen još pre godinu dana. Ona nikada nije bila u stanju da plati to, pa ni sada. Tesar odnese leš svojoj kući, držao ga je četiri dana u podrumu dok je majka za sve vreme plakala oko njegove kuće i preklinjala ga da joj vrati mrtvo čedo; onda tesar pokopa leš u oboru svoga brata, bez ikakvog verskog obreda. Majka se na to izbezumi od bola i srama te diže ruke od svog posla i svakog dana je lutala po selu proklinjući tesara i huleći na verske i crkvene zakone; to je bio strašan i žalostan prizor. Sepi zamoli Satanu da joj pomogne, ali on reče da su tesar i svi ostali samo članovi ljudskog roda i da postupaju, onako kako ta vrsta životinja i treba da postupa. On bi se umešao kad bi video da neki konj tako postupa, i treba da ga obavestimo ako sretnemo takvu vrstu konja koji se ponaša kao čovek da bi on, Satana, mogao tome da stane na kraj. Znali smo da nam se podsmeva, jer, naravno, takav konj i ne postoji.

Ali posle nekoliko dana uvidesmo da ne možemo više podnositi bol te sirote žene, pa smo zamolili Satanu da ispita nekoliko njenih mogućih sudbina i da vidi ne bi li, za njeno dobro, mogao sadašnju sudbinu da joj zameni nekom novom. On reče do njoj, kako sada stvar stoji, njen najduži životni put daje četrdeset dve godine života, a onaj najkraći dvadeset dve, i da su oba prepuna tuge, gladi, siromaštva i bola. Jedino što bi mogao da poboljša bilo bi to što bi omogućio da tokom sledeća tri minuta preskoči jednu izvesnu kariku njenog sadašnjeg sudbinskog lanca, pa nas upita da li to da učini. Bilo je toliko malo vremena da o tome odlučujemo, da smo se prosto izbezumili od uzbuđenja; dok smo došli k sebi i upitali ga za pojedinosti, Satana nam reče da će rok isteći za nekoliko sekundi, te mi graknusmo: »Učini to!«

»Gotovo je«, reče on; »trebalo je da ona skrene u drugu ulicu, ali sam je ja vratio i to joj je izmenilo sudbinu.« »Šta će se sada desiti sa njom, Satano?« »To se već dešava. Ona se prepire s Fišerom, onim tkačem. U svom besu Fišer će odmah učiniti ono što ne bi učinio da nije izbila ta svađa. Fišer je bio prisutan kada je ona nad telom svoga deteta hulila na boga.« »Šta će on učiniti?« »On to upravo sada čini - pomazuje je. Za tri dana ona će biti spaljena na lomači.« Nas dvojica zanemesmo; sledili smo se

od užasa, jer da se nismo mešali u njenu sudbinu, ne bi je snašla ta užasna smrt. Satana primeti te naše misli i reče: »To što vi mislite potpuno je ljudsko – to jest glupo. Za nju je ovako mnogo bolje. Otići će u raj bilo kad da umre. Ovom ranom smrću ona dobija dvadeset devet godina raja više nego što joj je bilo određeno i time izbegava dvadeset devet godina bede ovde, na zemlji.«

Trenutak pre toga gorko smo se zaricali da od Satane više nećemo tražiti usluge za svoje prijatelje pošto nam se činilo da on ne zna drugi način kako bi nekome učinio dobro sem da ga ubije; ali sada je taj slučaj sasvim drukčije izgledao, pa smo bili zadovoljni onim što smo učinili i, misleći na to, bili smo presrećni.

Malo posle toga zabrinuh se za Fišera, pa bojažljivo upitah: »Satano, da li ovaj događaj menja Fišerovu sudbinu?« »Da li je menja? Pa, naravno da je menja. I to iz osnova. Da maločas nije sreo gospođu Brant, on bi umro sledeće godine u trideset četvrtoj godini starosti. Ovako će dogurati do devedesete i po ljudskim merilima, proživeće sasvim ugodan život i biće imućan.« Bili smo veoma zadovoljmi i gordi ovim što smo učinili za Fišera, pa smo očekivali da će i Satana isto to osetiti; ali on tome uopšte nije pridavao značaja i nama bi nelagodno.

Očekivali smo da nešto kaže, ali on to ne učini; i s toga, da bismo ublažili svoju zabrinutost, morali smo ga upitati da li će šta promeniti Fišerovu sreću. Satana razmisli trenutak o tom pitanju, pa onda oklevajući reče: »Pa da, vidite, odgovor na to pitanje nije baš jednostavan. Prema nekoliko njegovih ranijih mogućih sudbina trebalo je da on dospe u raj.« Nas dvojica se zgranusmo. »Oh, Satano! A prema ovom...« »De, de, ne očajavajte. Vi ste iskreno pokušali da mu učinite dobro; pa neka vam to bude uteha.« »Oh, Gospode bože, to nas ne može utešiti. Trebalo je da nam kažeš šta činimo, pa ne bismo tako postupili.«

Naše jadanje ne ostavi na njega nikakav utisak. On nikada nije osetio ni bol ni tugu i stoga nije imao prilike da uvidi kako je to strašno. O njima je imao samo teorijsko znanje – to jest, znao ih je razumom. A to, naravno, nije ništa. O tome se bez iskustva ne može znati ništa sem neodređenog i nepotpunog pojma. Mi smo na sve načine pokušali da mu objasnimo užasnu nesreću do koje je došlo i kako smo i mi zbog toga u strašnom položaju, ali izgleda da on to nikako nije mogao shvatiti. Reče da smatra kako uopšte nije važno kuda će Fišer dospeti; u raju neće nedostajati, jer ih je »tamo ionako mnogo«. Pokušali smo da ga ubedimo kako i on treba da uvidi da je potpuno promašio suštinu pitanja, te da je Fišer i niko drugi onaj koji treba da odluči je li to važno ili nije; ali svi naši napori bili su uzaludni; on reče da ne mari za Fišera – ima još mnogo drugih Fišera na ovome svetu.

Posle nekoliko trenutaka Fišer prođe s druge strane druma i nama bi muka i pomuti nam se u glavi kad ga ugledasmo; setili smo se užasne sudbine koja ga čeka i da smo mi uzrok svemu tome. A on nije ni slutio šta se s njim događa! Po njegovom živahnom koraku i krepkom držanju moglo se videti da je veoma zadovoljan samim sobom što je naneo zlo jadnoj gospođi Brant. Stalno je pogledao preko ramena, kao da nešto čeka. I, zaista, uskoro se u pratnji pandura pojavi gospođa Brant, vezana u lance koji su zveketali. Za njom je naišla rulja koja je urlala i vikala: »Bogohulnice i bezbožnice!«; u toj svetini bilo je njenih suseda i prijatelja iz srećnijih dana. Neki su pokušavali da je udare, a panduri se nisu baš previše trudili da ih u tome spreče.

»Oh, spreči ih, Satano!« Taj vapaj nam se ote iz grla pre nego što smo se setili da on ne bi mogao da ih prekine ni za trenutak a da im sasvim ne izmeni životne sudbine. On dunu malo na njih i rulja stade da se tetura, posrće i da mlatara rukama; onda se rasu i razbeža na sve strane urlajući kao od nepodnošljivog bola. Tim dahom Satana je svakome od njih slomio po jedno rebro. Ne mogasmo a da ne upitamo da li je to izmenilo njihove sudbine.

»Da, potpuno ih je izmenilo. Nečiji život se produžio, a nečiji opet skratio. Nekolicina će usled te izmene imati koristi na razne načine, ali samo ta nekolicina. Nismo ga pitali da li smo koga od njih usrećili kao jadnog Fišera. To nismo želeli da znamo. Potpuno smo verovali u Sataninu želju da nam učini dobro, ali smo gubili veru u njegovo shvatanje dobrog. U to vreme počela je da bledi i naša ogromna želja da pogleda naše sudbine i da nam predloži izmene koje bi nam osigurale bolje živote; umesto toga javiše se nove želje.

Dan dva celo selo je uzbuđeno govorilo o slučaju gospođe Brant i o tajanstvenoj nesreći koja je snašla rulju, pa je sudnica na dan njenog suđenja bila prepuna. Da je hulila na boga, lako je dokazano pošto je ponovila sve one strašne reči i kazala je kako neće da ih porekne. Kad su je upozorili da time svoj život dovodi u opasnost, ona reče da slobodno mogu da joj ga uzmu, i da će ona zbog toga biti zadovoljma pošto ne želi da živi, jer će radije živeti u večnom prokletstvu, u paklu, sa pravim đavolima nego sa ovima u selu koji su daleko gadniji. Optužili su je da je vračanjem polomila ljudima rebra i upitali su je da li je veštica. Ona im podrugljivo odgovori: »Nisam. Kad bih imala tu moć, zar mislite da bi i jedan od vas, svetih licemera, živeo ma i pet minuta? Znajte da ne bi; sve bih vas smoždila.

Objavite presudu i pustite me da idem; dosta mi je vašeg društva.«

I tako su je proglasili krivom, izopštili je iz crkve, onemogućili joj da uživa u nebeskim radostima i osudili je na večni oganj pakla; onda su je obukli u haljinu od grube tkanine i predali je svetovnim vlastima, pa su je odveli na trg, a za to vreme zvona su tužno i teško brujala. Videli smo kad su je lancima privezali za stub i kako se u vazduh diže prvi pramen plavičastog dima. Tada se tvrd izraz na njenom licu omekša i ona pogleda u zbijenu svetinu pred sobom i blago reče: »Nekada smo se zajedno igrali, davno, davno, dok smo još bili nevina dečica. Zbog toga vam praštam.« Tada smo otišli i nismo videli kako je plamen proždire, ali smo čuli krike iako smo prstima začepili uši. Kad se krici više nisu čuli, znali smo da je u raju, uprkos tome što je izopštena iz crkve; zato smo se radovali njenoj smrti i nismo žalili što smo doveli do toga.

Jednog dana, malo posle toga, Satana se opet pojavi. Uvek smo ga iščekivali, jer život nikada nije bio sumoran kad bi on bio uz nas. Našao nas je u šumi, na onom istom mestu na kome smo ga prvi put sreli. Kao i svi ostali dečaci i mi smo tražili razonode, pa smo ga zamolili da izvede neku predstavu za nas. »Dobro«, reče on; »da li biste želeli da vidite istoriju napretka ljuidskog roda – i razvoj onoga što čovek naziva civilizacijom?« Odgovorismo da želimo.

On samo pomisli i pretvori to mesto u Edenski vrt i mi ugledasmo Avelja kako se moli pred žrtvenikom; malo zatim naiđe Kain kaji se uputi ka njemu sa batinom u ruci; on nas, izgleda, uopšte nije primećivao, i stao bi mi na nogu da je nisam pomakao. Kain se obrati svome bratu na jeziku koji mi nismo razumeli; onda se razbesni i stade da preti, a mi, znajući šta će se dogoditi, okrenusmo za trenutak glavu; ali čuli smo tresak udaraca, i krike i ječanje; zatim nastade tišina i onda videsmo Avelja, koji je ležao u lokvi krvi i izdisao, a Kain je stajao nad njim i gledao ga osvetoljubivo i ne kajući se.

Onda nestade tog prizora i zatim videsmo dugi niz neznanih ratova, ubistava i pokolja. Posle smo videli Potop i Nojev kovčeg kako kao orahova ljuska poigrava na talasima vodene stihije, a u daljini, iza kišnog zastora, maglovito su se nazirale visoke gore. Satana reče: »Napredak vašeg roda nije bio kakav je trebalo da bude. Evo još jedne prilike da okrene list.« Prizor se promeni i mi ugledasimo Noja, sasvim pijanog od vina. Posle toga ugledasmo Sodomu i Gomoru i »pokušaj da se tu pronađu dva tri čestita čoveka«, kao što Satana objasni. Zatim se pred nama ukazaše Lot i njegove kćeri u Pećini.

Onda videsmo jevrejske ratove i pobednike kako kolju preživele i njihovu stoku, i kako pošteđuju život mladim devojkama, a posle ih dele među sobom. Potom se ukaza Jael; videsmo je kako se ušunja u šator i zari bodež u slepoočnicu svom usnulom gostu; tome smo bili toliko blizu da smo, kad je krv šiknula i stala curiti u crvenom potočiću ka našim nogama, mogli u nju zamočiti ruke samo da smo to hteli. Videli smo i egipateke bojeve, grčke bitke, rimske ratove, pa grozno natapanje tla krvlju; pa smo gledali kako su Rimljani prevarili Kartaginjane i užasni prizor pokolja toga neustrašivog naroda. Videli smo Cezarov upad u Britaniju, »ne zbog toga što su mu ti varvari naneli neko zlo, nego zato što je žudeo za njihovom zemljom i želeo da njihove udovice i siročad obdari blagoslovima civilizacije«, kako nam objasni Satana. Potom se rodilo hrišćanstvo. Onda su pred nama, jedan za drugim, hujali vekovi Evrope i videli smo kako hrišćanstvo i civilizacija, ruku pod ruku, stupaju kroz ta stoleća »ostavljajući za sobom glad, smrt, pustoš i druge znake napretka ljudske rase«, kao što primeti Satana. I neprestano smo gledali ratove, još ratova i još više ratova, po celoj Evropi, po celom svetu. »Katkad zbog ličnog interesa kraljevskih porodica«, reče Satana, »a katkad da bi se satro neki nemoćan narod; nijedan napadač nikada nije započeo kakav rat iz nekih časnih i poštenih pobuda – ne, u istoriji vašeg roda takvog rata nije bilo.« »Eto vam«, reče Satana, »videli ste svoj napredak do današnjeg dana i morate priznati da je sjajan – na svoj način sjajan. A sada treba da vam prikažem budućnost.«

Onda nam pokaza pokolje u kojima su na još daleko strašniji način i sa još razornijim ratnim mašinama od onih koje smo videli uništavani ljudski životi. »Vidite«, reče Satana, »stalno ste napredovali. Kain je svoj zločin izvršio batinom; Jevreji su ubijali džilitima i mačevima; Grci i Rimljani dodali su zaštitne oklope i veštine vojničkog ustrojstva i taktike; hrišćanin je dodao puške, topove i barut, a sledećah nekoliko vekova on će tako silno unaprediti smrtonosno dejstvo svojih oružja za ubijanje da će svi ljudi priznati da bi rat ,bez hrišćanske civilizacije do sudnjeg dana ostao samo jedna bedna tričarija.«

Kazavši to, on stade bezdušno da se smeje i da se ruga ljudskom rodu, premda je znao da nas je ono što je rekao užasno sramotilo i vređalo. Niko drugi osim jednog anđela ne bi mogao tako da se ponaša; ali patnja njima ništa ne znači; oni ne znaju šta je to, osim po čuvenju.

Sepi i ja smo više puta smerno i bojažljivo pokušavali da preobratimo Satanu, ali kako je on na to samo ćutao, to njegovo ćutanje shvatali smo kao neku vrstu ohrabrenja; ali te njegove reči su pokazale da na njega nismo ostavili dubok utisak. Ta pomisao nas je rastužila, pa smo shvatili kako misionar mora da se oseća kad uvidi da su propale sve nade koje je gajio. Svoju tugu smo zadržali u sebi znajući

da sad nije trenutak da nastavimo svoje pokušaje.

Satana najzad prestade oporo da se smeje, pa reče: »To je izvanredan napredak. Tokom pet šest hiljada godina nastalo je pet šest civilizacija koje su cvetale i svojim bljeskom ushićavale ljude, pa su onda izbledele i nestale; nijedna od njih, osim poslednje, nikada nije izimislila neki pogodan i razoran način za ubijanje ljudi. Sve su se trudile, kako su mogle – pošto je ubijanje glavna osobina ljudskog roda i najraniji događaj u istoriji čoveka – ali samo hrišćanska civilizacija postigla je uspeh kojim može da se ponosi. Kroz dva do tri veka biće jasno da su sve sposobne ubice baš hrišćani; tada će se bezbožnici školovati kod hrišćana, ali ne zato da bi stekli njihovu veru, već njihovo oružje. Turčin i Kinez kupovaće oružje da njime ubija misionare i svoje preobraćene zemljake.«

Sada je Satanino pozorište opet počelo da radi i pred očima su nam se izmenjali narod za narodom, u toku dva tri veka; bila je to silna povorka, beskrajna povorka koja je mahnitala, borila se, valjala se u moru krvi, gušila se u dimu bojeva kroz koji su zastave bliistale, a crveni mlazevi sevali iz topova; i stalno smo slušali grmljavinu topova i jauke onih koji su umirali.

»I čemu sve to vodi?« upita Satana zlobno se cereći. »Baš ničemu. Time ništa ne dobijate; uvek stižete tamo odakle ste pošli. Tokom milion godina ljudski rod se jednolično razmnožavao i jednolično ponavljao tu otužnu glupost – zbog čega? To nikakva mudrost ne može da odgonetne! Ko od toga ima koristi? Niko, osim nekolicine bednih vladara i vlastele, koji otimaju vlast i koji vas preziru; koji bi se gnušali od vašeg dolaska; koji bi vam zalupili vrata pred nosom kada biste hteli da ih posetite; kojima robujete, za koje se borite, za koje umirete i ne stidite se toga, već ste gordi; čije vam postojanje stalno nanosi uvrede, a vi se plašite da se usprotivite tome; koji su prosjaci i žive od vaše milostinje, a prema vama se ipak ponašaju kao dobrotvori prema prosjaku; koji vam se obraćaju jezikom gospodara prema sužnju, a kojima vi odgovarate jezikom sužnja prema gospodaru; koje na rečima obožavate, dok u srcu – ako ga imate – sami sebe zbog toga prezirete. Prvi čovek bio je licemer i kukavica, i te vrline još nisu nestale u njegovim potomcima. To je temelj na kome su izgrađene sve civilizacije. Pijmo za njihovo ovekovečenje. Pijmo za njihovo uvećavanje! Pijmo za ... « Tada on opazi na našim licima koliko smo teško uvređeni, pa ne dovrši tu rečenicu i prestade da se podsmeva, sasvim se promeni i blago reče:
»Ne, pićemo u naše zdravlje i manućemo se civilizacije. Vino koje je po mojoj želji stiglo iz vasione u naše ruke zemaljsko je i dovoljno dobro za tu zdravicu; ali bacite te čaše; uz ovu zdravicu pićemo vino kakvog na ovom svetu još nikada nije bilo.« Mi poslušasmo, podigosmo ruke i pirihvatismo nove pehare koji sleteše iz vazduha. To su bili divni vitki pehari, načinjeni od materijala koji nikad u životu nismo videli. Izgledalo je kao da se ti pehari lelujaju, kao da žive; a izvesno je da su se boje na njima lelujale. Te boje su bile blistave, presijavale su se u svim tonovima i nikako nisu mirovale, već su klizile tamo amo u bujnim talasima koji su se sustizali, prelamali, pa se rasprskavali u nežnom i čarobnom vatrometu boja. Čini mi se da je to najviše ličilo na opale koje nose talasi i koji blješte svojim sjajnim plamenom. Ali vino u tim peharima ni sa čim se ne može porediti. Pili smo ga i osetili neko čudno i čarobno ushićenje, kao da nam je raj prostrujao telima, a Sepiju zasuziše oči i on pobožno reče:
»Jednoga dana i mi ćemo stići tamo, a onda ...« On potajno pogleda u Satanu, i verujem da se nadao da će Satana kazati: »Da, bićete tamo jednog dana«, ali Satana je, izgleda, mislio na nešto drugo i ne reče ništa. Užasnuh se zbog toga, jer sam znao da je on to čuo; ništa, bilo to izgovoreno ili ne bilo, nikad njemu nije promaklo nezapaženo. Jadni Sepi bio je zbunjen, pa i ne završi ono što je hteo da kaže. Pehari se digoše i vinuše se u nebo, kao tri blistava sunašca, i iščezoše. Zašto nisu ostali? Učini mi se da je to loš znak i ja se rastužih. Da li ću ikad više videti svoj pehar? Da li će Sepi ikad više videti svoj?

Divna je bila moć koju je Satana imao nad vremenom i prostorom – za njega to dvoje kao da nije ni postojalo. On ih je nazivao čovekovim izmišljotinama i govorio je da su to izveštačenosti. Mi smo s njim često odlazili u najudaljenije krajeve zemljine kugle i tamo smo ostajali nedeljama i mesecima, premda smo, u stvari, skoro uvek bivali odsutni samo delić sekunde. Časovnik je tako i pokazivao. Jednog dana se ljudi u našem selu uzbuđeno uskomešaše zato što se komisija za veštice bila uplašila da optuži astrologa i domaćinstvo oca Petera, ili uopšte bilo koga sem sirotinje i napuštenih ljudi, te izgubiše strpljenje i na svoju ruku se dadoše u lov na veštice i počeše da gone jedinu plemenitu gospu koja je bila poznata po običaju da leči ljude đavoljim majstorijama. To jest da ih okupa, da ih opere, pa da ih neguje, umesto da im pušta krv i da ih dobro pročisti uz pomoć berberina – iscelitelja. Ona je bežala niz drum, rulja je za njom urlala i psovala; gospa je pokušavala da se skloni u neku kuću, ali su joj svi zatvarali vrata pred nosom. Gonili su je više od pola sata, a mi smo ih pratili da to vidimo i najzad ona, iscrpena, pade i rulja je uhvati. Odvukoše je do jednog drveta i prebaciše uže preko grane, pa stadoše da prave omču; za to vreme nekolicina ju je držala, i ona je plakala i preklinjala, a njena mlada ćerka sve je to gledala jecajući, ali od straha ništa nije smela ni da kaže ni da učini.

Obesili su gospu, a i ja sam bacio kamen na nju iako sam je u sebi žalio; ali svi su bacali po koji

kamen i svako je motrio onoga pored sebe; da nisam postupio kao ostali, to bi bilo zapaženo i o tome bi posle govorili. Satana prasnu u smeh. Svi koji su bili u blizini okrenuše se ka njemu zgranuti i nimalo zadovoljni. Satana se nasmejao u zao čas, jer su ga zbog njegovog slobodnog i podrugljivog ponašanja i njegove natprirodne svirke svi u selu gledali s podozrenjem, a mnogi su potajno bili protiv njega. Tada mu se obrati krupni kovač, podižući glas da bi ga svi mogli čuti: »Čemu se vi to smejete? Odgovarajte! Sem toga, molim vas da ovom skupu, objastnite zašto niste bacili kamen na ovu vešticu?« »Jeste li sigurni da nisam bacio kamen?« »Jesam. Ne pokuišavajte da se izvučete, držao sam vas na oku.« »I ja – i ja sam video da niste to nčinili!« uzviknuše još dvojica, »Tri svedoka«, reče Satana: »Miler, kovač, Klajn, mesarov momak, Fajfer, tkačev kalfa. Tri najobičnija lažova. Hoće li još ko da se javi?« »Nije važno ima li drugih koji su vas gledali ili nema, i nimalo nije važno šta vi o nama mislite – sasvim je dovoljno svedočenje nas trojice da bismo svršili s vama. Ili ćete dokazati da ste se bacili kamenom ili vam se loše piše.« »Tako je!« povika svetina, pa nagrnu prema Satani, koji je sada bio u središtu pažnje. »A najpre mi odgovorite na ono drugo pitanje«, viknu kovač uživajući u tome što govori u ime svih i što je junak dana. »Zašto ste se smejali?« Satana se osmehnu i ljubazno odgovori: »Zato što sam gledao kako tri kukavice kamenuju gospu koja umire, a i sami su tako blizu smrti.« Sujeverna svetina zaprepašćeno ustuknu i zastade joj dah. A kovač, tobože odvažno, reče: »Hahaha. Sta vi znate o tome?« »Ja? Ja znam sve. Po zanimanju sam gatar, pa sam pogledao u dlanove vas trojice – a i u dlanove nekih drugih – kada ste digli ruke da kamenujete ovu ženu. Jedan od vas će umreti za nedelju dana od sutra; drugi će umreti noćas, a treći će živeti još samo pet minuta – eno vam časovnika, pa gledajte!«

To izazva senzaciju. Svetina preblede i smesta se okrenu prema časovniku. Mesar i tkač kao da se iznenada razboleše, ali kovač prikupi svu hrabrost i uzbuđeno reče: »Za prvo predskazanje nemamo dugo da čekamo. Ako se to ne dogodi, vi, gospodine moj, nećete živeti ni pun minut posle toga, ja vam to obećavam.« Niko ništa ne reče; svi su netremice i nemo zurili u časovinik. Kada prođoše četiri i po minuta, kovač iznenada duboko udahnu, pritisnu rukama srce i jeknu: »Vazduha! Mesta!« pa poče da pada. Svetina ustuknu, niko ne priđe da mu pomogne i on se kao klada stropošta mrtav na tlo. Ljudi su blenuli u njega, pa u Satanu, pa jedni u druge; usne su im se micale, ali niko ni reč ne izusti. Onda Satana reče: »Trojica su videla da ja nisam bacio kamen. Možda ima još nekog; samo neka se javi.« Rulju uhvati panika i mnogi se, mada niko ne odgovori na to pitanje, besno okomiše jedan na drugoga vičući: »Ti si kazao da nije bacio« a na to su drugi odgovarali: »to je laž i ja ću te naterati da je poližeš!« I tako se začas žestoko i bučno potukoše!« udarali su i mlatili jedan drugoga, a usred te gužve bila je jedna jedina ravnodušna osoba – ona mrtva gospa obešena na konopcu, oslobođena svih tegoba, smirene duše. Mi tada odosmo odatle, a meni je bilo teško na srcu i sam sam sebi govorio: »On je rekao da se smejao njima, ali to je laž – smejao se meni.«

On se na to ponovo nasmeja i reče: »Da, smejao sam se tebi, jer si, strahujući šta će drugi za tebe da kažu, kamenovao onu ženu, premda si se u srcu gnušao zbog svega toga – ali ja sam se smejao i ostalima.« »Zašto?« »Zato što je njihov slučaj isti.« »Kako to misliš?« »Pa vidiš, tamo je bilo šezdeset osam ljudi, a šezdeset dvojica nisu želela da bace kamen, kao ni ti.« »Satano!« »Oh, to je cela celcata istina. Znam ja tvoj rod. Sačinjavaju ga ovce. Njime vladaju manjine, a retko kad ili nikad većina. Ljudi potiskuju svoja osećanja i verovanja i slede onu nekolicinu koji dižu najveću buku. Katkad je ta bučna nekolicina u pravu, a katkad nije; ali gomila je uvek sluša. Ogromna većina ljudi, divljih ili civilizovanih, potajno su dobrodušni i ustežu se da nanose bol svojoj sabraći, ali se ne usuđuju da to pokažu u prisustvu ove nasrtljive i nemilosrdne manjine. Pomisli kako je to. Jedno dobrodušno stvorenje uhodi drugo i pazi da ono odano pomaže u nepravdama zbog kojih se obojica užaisavaju. Govoreći kao stručnjak, znam da je devedeset devet odsto tvoje sabraće bilo u sebi svim srcem protiv ubijanja veštica, kada je šačica pabožnih ludaka, još u davnoj prošlosti, prva počela da raspiruje tu glupost. A znam da čak i danas, posle tolikih vekova predrasuda koje su se prenosile s oca na sina i posle sveg toga glupog učenja, tek svaki dvadeseti čovek zaista iz nekog ubeđenja učestvuje u mučenju veštica, Pa, ipak, sudeći po spoljašnjem izgledu stvari, svi mrze veštice i žele da ih ubijaju. Jednoga dana ustaće šačica ljudi na drugoj strani i dići će još veću bitku – možda će to učiniti samo jedan smeo čovek, čiji će glas odlučno zagrmeti – i za nedelju dana sve ovčice će se preokrenuti i poći će za njim, lov na veštice će se iznenada završiti.

Kraljevstva, plemstva i vere, sve to počiva na tome ogromnom nedostatku vaše rase, na nepoverenju svakog pojedinca prema svome bližnjem i na želji svakog čoveka da, zbog bezbedinosti ili udobnosti, drugi o njemu dobro misle. Te ustanove će uvek postojati, uvek će cvetati, uvek će vas ugnjetavati, vređati i ponižavati, zato što ćete vi uvek biti i ostati robovi manjine. Nikada nije bilo zemlje u kojoj je većina naroda bila u dnu duše
odana ma kojoj od ovih ustanova.«

Nije mi bilo milo da slušam kako naš rod naziva ovcama, pa rekoh da mislim kako nije tako. »Ipak je to istina, jagnje moje«, reče Satana, »pogledajte sami sebe u ratu – kakve ste ovce i koliko ste smešni!« »U ratu? Zašto?« »Nikad nije bilo pravednog rata, nikad kakvog časnog – od strane podstrekača na rat. Ja mogu da gledam unapred, i od tog pravila biće, tokom svih tih vekova, svega nekih šest izuzetaka. Bučna šačica – po običaju – iz sveg glasa će tražiti rata. Oni sa postolja će se – obazrivo i oprezno – usprotiviti u početku; ogromna beslovesna većina naroda protrljaće sanjive oči i pokušaće da razume zašto treba da bude rata i reći će iskreno i uvređeno: »Rat je nepravedan i nečastan i nije nam potreban.« Onda će ona šačica ljudi povikati još glasnije. Nekoliko poštenih ljudi, na suprotnoj strani, dokazivaće i iznosiće razloge protiv rata, rečju i perom, i u početku će ih slušati i pljeskaće im; ali to neće potrajati dugo; oni drugi će ih nadvikati i uskoro skupovi protiv rata biće sve manji i prestaće da budu omiljeni. Neće proći dugo vremena i videćete ovo čudo: govornike će kamenicama oterati sa postolja, a slobodu govora ugušiće rulje pomahnitalih ljudi, koji, potajno, u sebi, misle isto ono što i kamenovani govorinici – kao i ranije – ali se ne usuđuju, da kažu kako su istog mišljenja. I tada će celi narod – oni sa postolja i svi ostali – prihvatiti ratni poklič i urlaće dok ne promuknu, i jurnuće na svakoga poštenog čoveka koji se usudi da otvori usta; a uskoro će takva usta i prestati da se otvaraju. Zatim će državnici izmisliti otrcatne laži, okriviće napadnuti narod i svi će biti ushićeni tim izmišljotinama, koje im umiruju nečistu savest, pa će ih vredno proučavati i odbijaće da ispituju bilo kakvo opovrgavanje tih laži; i tako će se, malo pomalo, čovek ubediti da je rat pravedan i hvaliće boga zbog zdravijeg sna posle tog smešnog i besmislenog samoobmanjivanja.«

Otada je prošlo mnogo dana a Satana se nikako ne pojavi. Bez njega je bilo dosadno. Ali astrolog, koji se vratio sa svoga izleta na mesec, hodao je po selu, izazivao javno mnenje i s vremena na vreme, onda kad bi neki ogorčeni protivnik veštica ugrabio sigurnu priliku da to neopaženo učini, pogađala bi ga pokoja kamenica.

U međuvremenu su dve stvari dobro uticale na Marget. Pošto je Satana, koji je prema njoj bio sasvim ravnodušan, posle dve tri posete prestao da joj dolazi u kuću i time uvredio njen ponos, imalo je za posledicu to što je ona sebi stavila u zadatak da ga odagna iz svog srca. Zbog vesti o raspusnom životu Vilhelma Majdlinga, koje joj je povremeno donosila stara Ursula, izgrizla ju je savest zato što je uzrok tome bila njegova ljubomora na Satanu; i tako su sada te dve stvari istovremeno delovale na nju, pa su joj, tako udružene, dobro koristile – njeno interesovanje za Satanu postepeno se hladilo, a interesovanje za Vilhelma se zagrevalo. Da bi se ona potpuno preobrazila, bilo je još samo potrebno da Vilhelm digne glavu i učini nešto čime bi ponovo stekao naklonost meštana i o čemu bi se pričalo po selu.

Ta prilika ukaza se sada. Marget posla po njega i zamoli ga da brani njenog ujaka na predstojećem suđenju; njemu to bi veoma drago, pa prestade da pije i poče marljivo da se priprema. Premda je vredno radio i pripremao se, on se nije mnogo nadao u uspeh, pošto je slučaj oca Petera bio prilično beanadežan. Mnogo puta je razgovarao sa Sepijem i sa mnom u svojoj kancelariji i vrlo pažljivo je ispitivao naše iskaze trudeći se da u toj plevi nađe neka dragocena zrna, ali, naravno, nije našao gotovo ništa.

Samo kad bi Satana došao! Stalno sam mislio na to. On bi mogao da smisli neki način da se opovrgnu optužbe protiv oca Petera, jer on je i rekao da će se to desiti, pa je zacelo sigurno znao kako to treba da se postigne. Ali dani su polako prolazili, a on se nije pojavljivao. Ja, naravno, uopšte nisam sumnjao da će optužbe porotiv oca Peteira pasti u vodu i da će on biti srećan do kraja života, pošto je Satana tako rekao; ali ipak sam znao da bih bio mnogo spokojniji kad bi on došao i rekao nam kako to da izvedemo. Bio je već gotovo dvanaesti čas da se ocu Peteru ukaže neki spasonosni put ka sreći, jer po selu se pričalo da je on sasvim iscrpen zatvorom i ljagom koja ga je tištala i svi su izgledi bili da će presvisnuti pod teretom nevolja ukoliko ubrzo ne dođe spas.

Najzad dođe i dan suđenja i svet pohrli sa svih strana da to vidi i čuje; doputovali su i mnogi stranci iz udaljenih krajeva. Da, svi su bili u sudnici, osim optuženog. On je i suviše oslabio da bi mogao podneti taj napor. Ali Marget je bila prisutna; ona se nadala i bodrila što je bolje mogila. I novac je bio tu. Istresli su ga iz kese na sto, i oni kojima je to bilo dozvoljeno uzimali su ga u ruke, zagledali i milovali.

Sudija pozva astrologa da svedoči. Za tu priliku on je stavio na glavu svoju najbolju kapu a preko ramena prebacio je najbolii ogrtač.

PITANJE: Vi tvrdite da je ovaj novac vaš?

ODGOVOR: Tvrdim.

P. Kako ste došli do tog novca?

O. Našao sam kesu zlatnika na drumu kad sam se vraćao sa jednog puta.

P. Kad se to dogodilo?
O. Pre više od dve godine.
P. Sta ste učinili s novcem?
O. Odneo sam ga kući i sakrio u tajno skrovište u svojoj zvezdari; nameravao sam da nađem vlasnika ako mi to bude pošlo za rukom.
P. Da li ste pokušali da ga nađete?
O. Tokom nekoliko meseci marljivo sam ga tražio, ali bez uspeha.
P. A onda?
O. Mislio sam da ne vredi da i dalje tražim sopstvenika, pa sam bio naumio da taj novac upotrebim za dovršenje krila doma za nahočad pri muškom i ženskom samostanu. Stoga sam izvadio novac iz skrovišta i prebrojao ga da vidim jesu li isvi dukati još tu. I onda...
P. Zašto ste zastali? Pričajte dalje.
O. Zao mi je što sam prinuđen da ovo kažem, ali upravo kada sam završio prebrojavanje i vraćao kesu u skrovište, digao sam pogled i – za leđima mi je stajao otac Peter.
Nekoliko prisutnih promrmlja: »To je gadno«, ali drugi im odgovoriše: »Ah, pa on je takva lažovčina!«
P. Jeste li se zabrinuli zbog toga?
O. Nisam, tada o tome uopšte nisam razmišljao pošto je otac Peter često svraćao kod mene iznenada da bi tražio da mu pomognem u njegovim nevoljama.
Marget sva pocrvene kad ču kako astrolog drsko i lažno nabeđuje njenog ujaka da je prosio; pogotovu se uzrujala što je to rekao čovek koga je ujak uvek smatrao varalicom, i zato htede nešto da kaže, ali se blagovremeno obuzda i ništa ne reče.
P. Produžite.
O. Najzad, ipak sam se plašio da priložim novac domu za nahočad i rešio sam da čekam još godinu dana te da nastavim svoje traganje. Kada sam saznao kako je otac Peter našao zlatnike, bilo mi je veoma drago i ništa nisam posumnjao; ni dan dva posle toga, kada sam došao kući i otkrio da je moj novac nestao, još ništa nisam sumnjao, sve dok mi se ne učiniše veoma čudne tri okolnosti u vezi sa onim što je otac Peter našao.
P. Molim vas da kažete koje su to okolnosti.
O. Otac Peter je našao novac na stazi – ja sam ga našao na putu. Otac Peter je našao isključivo zlatne dukate – kao i ja. Otac Peter je našao hiljadu sto sedam dukata – tačno koliko sam i ja našao.
Tim rečima astrolog završi svoj iskaz, koji je – to je bilo očevidno – ostavio snažan utisak na sve prisuitne. Vilhelm Majdling mu postavi nekoliko pitanja, a potom pozva nas, dečake, i mi ispričasmo svoju priču. Svi u sudnici su se smejali, a nas je bilo stid. I bez toga smo bili vrlo potišteni pošto je Vilhelm izgubio svu nadu, što se na njemu jasno videlo. Taj jadni mladić trudio se koliko god je mogao, ali mu ništa nije išlo u prilog; naklonost prisutnih sada jasno nije bila na strani njegovog klijenta. Sudu i svim meštanima koji su bili tu možda je bilo teško da poveruju u iskaz astrologa pošto su dobro znali njegov karakter, ali bilo je skoro nemoguće poverovati priči oca Petera. Mi smo već bili veoma utučeni, ali kada je astrologov advokat rekao da nema nameru da nam postavlja bilo kakva pitanja – jer je naša priča na staklenim nogama, te da bi bilo svirepo da nas proganja – svi se zakikotaše; to je bilo skoro nepodnošljivo. Onda on održa kratak podrugljiv govor i tako ismeja našu priču da je ona izgledala toliko smešna i detinjasta, nemoguća i budalasta u svakom pogledu da svima navreše suze na oči od silnog smeha; najzad Marget više nije mogla da se obuzdava, već popusti i gorko zaplaka, pa mi je bi veoma žao.

Tada opazih nešto što mi uli hrabrost. Satana je stajao uz Vilhelma! Koliko se on razlikovao od Vilhelma! Satana je bio tako siguran u sebe, u očima i u izrazu lica bilo mu je toliko živosti, a Vilhelm je izgledao tako utučen i pun briga. Nama dvojici odlaknu kad ga videsmo, jer smo pomislili da će Satana svedočiti i ubediti sudiju i ostale da je crno belo, a belo crno, ili ma koje druge boje koja mu se prohte. Pogledasmo unaokolo da vidimo kakav utisak je ostavio na ljude koji su došli sa strane, jer on je, znate, bio lep – u stvari čarobno lep – ali njega niko nije ni primećivao; po tome smo znali da je nevidljiv.

Advokat je završavao svoj govor; u. tom trenutku Satana poče da se stapa u Vilhelma. Stopi se s njim i nestade ga; tada, kad Satanin duh poče da gleda iz Vilhelmovih očiju, opazismo veliku promenu. Astrologov advokat završi vrlo ozbiljno i dostojanstveno. On pokaza na novac i reče: »Pohlepa za novcem je koren zvakog zla. Tu, pred vama je taj prastari zatvorenik postiđen sramotom svoje poslednje pobede – obeščašćenjem jednog sveštenika Gospodnjeg i njegova dva sirota maloletna pomagača u tom zločinu. Kad bi samo mogao da pirogovori, nadajmo se da bi morao priznati da mu je od svih njegovih pobeda ova bila najpodlija i najžalosnija.«

On sede. Vilhelm ustade i reče: »Prema izjavi tužioca razumeo sam da je on ovaj novac našao na putu pre više od dve godine. Ispravite me, gospodine, ako vas nisam dobro razumeo.« Astrolog reče da ga je Vilhelm tačno shvatio. »I novac koji je tada našao nije docnije nikad bio van njegovog poseda, sve do jednog određenog datuma – do poslednjeg dana prošle godine. Ispravite me, gospodine, ako grešim.« Zvezdočatac mahnu glavom potvrđujući da je to tačno. Vilhelm se okrenu prema sudiji i reče: »Ako ja dokažem da ovaj novac ovde nije novac koji je astrolog našao, onda to nije njegovo zlato, je li tako?« »Pa, naravno, da nije; ali taj postupak nije u skladu sa sudskom procedurom. Ako ste imali takvog svedoka, vaša dužnost bila je da nas o tome obavestite redovnim putem i da ga dovedete ovamo da...« sudija ne dovrši šta je hteo da kaže i poče da se savetuje sa ostalim sudijama. U međuvremenu onaj drugi advokat uzbuđeno ustade i poče da se buni protiv privođenja novih svedoka sada kad je proces skoro već završen. Sudije odlučiše da je njegov prigovor opravdan i da se stoga usvoji.

»Ali nije reč o novom svedoku«, reče Vilhem. »On je već delimično bio ispitan. Govorim o ovom novcu.« »O novcu? Šta novac može da kaže?« »Može da kaže da nije onaj koji je zvezdočatac jedanput imao u svome posedu. Može da dokaže da prošlog decembra nije postojao. To može da dokaže godinom koja je na njemu utisnuta.«

A tako je i bilo! U sudnici zavlada vrhunac uzbuđenja dok su advokat i sudije uzimali dukate, ispitivali ih i uzvikivali. I svi su se divili Vilhelmovoj oštroumnosti što se setio tog neoborivog dokaza. Najzad sudija opomenu prisutne da treba da se stišaju, pa reče: »Na svim dukatima, sem na četiri, utisnuta je ova godina. Sud izražava svoje iskreno saučešće optuženom i svoje duboko žaljenje što je on, nesrećnom greškom, potpuno nevin, bio izložen nezaslužnim poniženjima u zatvoru i što je izveden pred sud. Suđenje je završeno.«

Tako je, dakle, novac ipak mogao da govori, iako je astrologov advokat mislio da ne može. Sudije ustadoše; skoro svi prisutni se odmah sjatiše oko Marget da bi se s njom rukovali i da bi joj čestitali, a zatim se svi rukovaše sa Vilhelmom i stadoše ga hvaliti; Satana je izašao iz Vilhelma i stajao je pored njega posmatrajući taj prizor s puno pažnje, a svet je sa svih strana prolazio kroz njega, uopšte ne znajući da je on tu. A Vilhelm nije mogao da objasni zašto se godine utisnute na dukatima setio tek u poslednjem trenutku, a ne ranije; rekao je da mu je to iznenada palo na pamet, kao neko nadahnuće, pa je bez ikakvog dvoumljenja odmah to i izjavio, pošto je, iako nije pregledao dukate, nekako znao da je to istina. To je bilo pošteno od njega i sasvim mu je priličilo; neko drugi bi se pretvarao da je to već ranije smislio, ali da nije govorio o tome kako bi iznenadio protivnike.

Sada je Vilhelm izgubio nešto od svog sjaja, ne mnogo, ali se ipak moglo primetiti da mu je nestao onaj blistavi izraz u očima koji je imao dok je Satana bio u njemu. Taj sjaj mu se povrati donekle za trenutak, kada mu Marget priđe i pohvali ga, pa stade da mu se zahvaljuje, ne mogavši da sakrije koliko se ponosi njime. Astrolog ode, nezadovoljan i proklinjući, a Solomon Isak pokupi zlatnike i odnese ih. Sada su ti dukati zauvek pripali ocu Peteru.

Satana je nestao. Pomislio sam da se on verovatno preneo u tamnicu da bi zatočeniku saopštio šta se dogodilo; što se toga tiče bio sam u pravu, Marget i mi ostali razdragano pojurismo tamo što smo brže mogli.

A evo šta je Satana učinio: pojavio se pred sirotim sužnjem i uzviknuo: »Suđenje je završeno i vi ste zauvek žigosan kao lopov – odlukom suda!« Od tog udarca starac poremeti razumom. Kada smo mi stigli posle deset minuta, on se razmetljivo šepurio gore dole po ćeliji izdajući naređenja pandurima i tamničarima, nazivajući jednog javnim dvoraninom, drugog princom od toga i toga, trećeg admiralom flote, četvrtog glavnokomandujućim feldmaršalom, pričao je svakojake koještarije i bio je srećan kao ptica. Zamišljao je da je car! Marget mu se baci na grudi i gorko zaplaka, a i nama ostalima srce se kidalo. On je prepoznao Marget, ali nije mogao da shvati zašto ona plače. Potapša je po ramenu, pa reče: »Ne plači, draga moja; vidiš da nismo sami a to ne priliči jednoj prestolonasledinici. Reci mi šta ti je, pa ćemo to urediti; nema toga što car ne može da uredi.« Onda pogleda oko sebe, pa ugleda staru Ursulu kako keceljom briše oči. To ga zbuni, pa je upita: »A šta je to s tobom?«

Jecajući, ona mu objasni da joj je teško što ga vidi »takvog«. On trenutak razmisli o tome, pa promrmlja kao za sebe: »Čudna stara, ova udova vojvotkinja – dobronamerna je, ali uvek cmizdri i nikada nije u stanju da kaže zbog čega to čini. To je zato što ni sama ne zna zašto.«

Tada on opazi Vilhelma. »Prinče od Indije«, reče on, »naslućujem da ste vi taj zbog koga je prestolonaslednica uznemirena. Ona treba da prestane da plače pošto vam ja više neću stajati na putu; ona će deliti vaš presto s vama; a oboje ćete naslediti moj. Eto, mila moja, je li ti to po volji? Sad možeš da se nasmešiš – zar ne?«

On je milovao Marget i ljubio ju je i bio je tako zadovoljan samim sobom i svima nama ostalima da nije znao kako bi nas usrećio, pa stade da deli kraljevstva i tome slično, levo i desno, a najmanje što je

bilo ko od nas dobio, bila je kneževina. I tako, najzad, pošto smo ga ubedili da krene kući, on pođe dostojanstveno; kad su ljudi koji su stajali duž druma videli koliko mu godi da mu kliču, ugađali su mu do mile volje, a on im se blagonaklono klanjao i ljubazno osamehivao i često pružao ruku govoreći: »Bog te blagoslovio, narode moj!«

To je bio najtužniji prizor koji sam ikada video. A Marget i Ursula su celim putem plakale. Kad sam se vraćao kući, sretoh Satanu i prebacih mu što me je obmanuo i slagao da će otac Peter biti srećan. Njemu to uopšte nije bilo neugodno i reče sasvim jednostavno i milo: »E, vidiš, grešiš kad tako misliš; ja sam ti kazao suštu istinu. Rekao sam ti da će on biti srećan do kraja života, i biće srećan, jer će uvek misliti da je car; do poslednjeg dana će se radovati i ponositi time. On je sada, a to će i ostati, jedini potpuno srećan čovek u čitavoj ovoj carevini.« »Ali na kakav si način to učinio, Satana, na kakav način! Zar to nisi mogao učiniti a da ga ne lišiš razuma?«

Satanu je bilo teško naljutiti, ali mu tada prekipe: »Kakav si ti magarac«, reče on. »Zar si tako tup da do sada nisi shvatio da je nemoguće uskladiti razum i sreću? Nijedan razuman čovek ne može biti srećan, jer je u njegovim očima život stvarnost, te uviđa koliko je taj život strašan. Samo ludak može da bude srećan, a i među njima mnogi nisu srećni. Srećna je samo šačica ludaka koja sebe zamišlja kraljevima ili bogovima, a ostali nisu nimalo srećniji od razumnih. Naravno, nijedan čovek nikad nije sasvim pri zdravoj pameti, ali ja sam govorio o krajnostima. Ovom čoveku sam oduzeo onu budalaštinu koju tvoj rod naziva razumom; njegov mračni život pretvorio sam u sjajnu bajku; vidiš šta se dogodilo – a ipak mi prebacuješ! Rekao sam da ću ga zauvek učiniti srećnim, a to sam i učinio. Učinio sam ga srećnim na jedini način na koji ljudi mogu biti srećni – i ti nisi zadovoljan!« Rekavši to, Satana duboko uzdahnu, pa dodade: »Čini mi se da je tvom rodu zaista teško ugoditi.«

Eto, vidite u čemu je stvar. Izgleda da on nije znao drugi način da nekom učini uslugu osim da ga ubije ili da ga pretvori u ludaka. Izvinio sam mu se kako sam najbolje znao; ali u sebi nisam baš dobro mislio o njegovim postupcima – u to vreme. Satana je obično govorio da naš rod živi životom stalne i neprekidne samoobmane. Ljudski rod se od kolevke do groba zavarava lažima i iluzijama koje smatra stvarnim, pa mu je stoga ceo život samo jedna obmana. Od dvadesetak vrlina koje zamišlja da ima i na koje je veoma sujetan, ljudski rod u stvari jedva da ima i jednu. On sebe smatra zlatom, a u stvari je samo tuč. Jedanput, kad je Satana bio u tom raspoloženju, spomenu jednu pojedinost – smisao za šalu. Tada se ja obradovah i stadoh da pričam o tome. Rekao sam da smisla za šalu svakako imamo.

»Eto, iz tebe je progovorio tvoj rod!« reče on. »Čovek je uvek spreman da se pretvara da ima ono što nema i da u šačici tučane prašine vidi tonu zlatnog praha. Vi imate samo jednu predstavu o šali i to je sve; i takav je slučaj sa svima vama. Svi vidite šaljivu stranu mnogih podlih i bezvrednih sitnica – uglavnom širokih protivrečnosti, nakaznosti, gluposti i budalaština koje izazivaju prostački smeh. Njihove tupe oči ne mogu da vide deset hiljada prvorazrednih smejurija koje postoje na svetu. Da li će ikad doći dan kad će ljudski rod otkriti koliko su smešne te detinjarije i da im se onda smeje – i da ih tim smehom uništi? Jer ljudski rod, u svoj svojoj bedi, ima nesumnjivo samo jedno zaista jako oružje – smeh. Moć, novac, ubeđivanje, pireklinjanje, proganjanje – sve to može da se digne protiv kakve ogromne obmane – da je malo uzdrma – malo podrije, vek za vekom, ali samo smeh može odjedanput da je raznese u paramparčad. Ništa se ne može održati pred navalom smeha. Vi uvek nešto petljate i borite se vašim drugim oružjem. A da li ste ovo ikada upotrebili? Ne, ostavljate ga da ga rđa nagriza. Da li ga i kao rod ikada upotrebljavate? Ne, nemate za to ni mudrosti ni hrabrosti.«

U to vreme smo putovali, pa smo se zaustavili u jednoj varošici u Indiji i stali da posmatramo kako neki fakir prikazuje svoje veštine pred grupom domorodaca. Bile su to čudesne veštine, ali sam ja znao da Satana vrlo lako može da ga nadmaši, pa sam ga zamolio da im malo pokaže šta on može. Satana pristade i pretvori se u domoroca sa tutibanom na glavi i pojasom oko bedara; istovremeno je učinio da ja privremeno razumem jezik tih Indusa, što je bilo vrlo pažljivo od njega.

Fakir pokaza jednu košticu, stavi je u malu saksiju i nabaca malo zemlje i onda pokri saksijicu krpom; kad prođe jedan minut, krpa poče da se diže; za deset minuta krpa se podigla za jednu stopu; onda on skide krpu i pred nama je bilo malo drvo, sa lišćem i zrelim voćem. Probali smo voće – bilo je sočno. Ali Satana reče: »Zašto pokrivaš saksiju? Zar ne možeš to izvesti tako da drvo izraste na sunčevoj svetlosti?« »Ne«, odgovori fakir, »to niko ne može da uradi.« »Ti si samo običan šegrt i ne znaš svoj posao. Daj meni jednu košticu. Ja ću ti pokazati kako se to radi.« On uze košticu pa upita: »Šta bi želeo da iz nje izraste?« »To je koštica od trešnje; naravno da će iz nje izrasti trešnja.« »Koješta, to svaki početnik može da izvede. Hoćeš li da iz nje izraste stablo narandže?« »Oh, da!« reče fakir i prasnu u smeh. »A kako bi bilo da na njemu izraste i drugo voće osim narandži?« »Ako da bog!« podsmehnu se fakir i svi unaokolo se nasmejaše. Satana stavi košticu na zemlju, zatrpa je šakom prašine, pa reče: »Rasti!« Stabljika naglo izniknu i poče da raste; rasla je tako brzo da je za ciglih pet

minuta postala veliko drvo i mi se nađosmo u njegovoj senci. Ushićeni gledaoci zažagoriše, a kad pogledaše u vis, ugledaše čudan i divan prizor, jer su grane otežale od voća ranih vrsta i boja – bilo je tu narandži, grožđa, banana, bresaka, trešanja, kajsija i tako dalje.

Gledaoci odjuriše po korpe i počeše da beru voće; a narod se iskupi oko Satane i stade da mu ljubi ruku, da ga hvali i naziva kraljem svih fakira. Vest o ovome odmah saznade cela varoš i svi dotrčaše da vide to neviđeno čudo – i niko ne zaboravi da ponese korpu, ali to stablu nimalo nije smetalo; novo voće je izrastalo isto tako brzo kako su ljudi brali; desetine, stotine ljudi punili su korpe, količina voća na drvetu uvek je bila ista. Najzad se pojavi neki stranac u belom platnenom ogrtaču i sa kapom sa širokim štitom protiv sunca na glavi, pa gnevno dreknu: »Odlazite odavde! Marš, džukele, to stablo je na mome zemljištu i, prema tome, moje je.«

Domoroci ispustiše korpe na zemlju i pokorno se pokloniše. I Satana se pokorno pokloni, ovlaš dodirnu čelo rukom, kao i svi ostali, pa reče: »O, gospodaru moj, molim te dopusti im da uživaju jedan sat – samo toliko, ni trenutak duže. Posle toga možeš da im zabraniš, i tada će ti ostati više voća nego što možete ti i cela tvoja zemlja da potrošite za godinu dana.«

Kad to ču, stranac se razbesni i povika: »Ko si ti, skitnico, da se usuđuješ da deliš savete boljima od sebe šta mogu, a šta ne mogu da čine!« Rekavši to, stranac zviznu; Satanu štapom, a onda učini još jednu grešku pa ga udari nogom.

U tom trenutku voće na granama istrunu, lišće se sasuši i opade. Stranac je blenuo u gole grane, po izrazu lica videlo se koliko je neprijatno iznenađen. Satana reče: »Dobro pazi na ovo stablo, pošto su njegov i tvoj život povezani. Ono više nikad neće doneti ploda, ali ako ga dobro neguješ, dugo će živeti. Zalivaj ga svake noći jedanput svakog sata – to moraš da radiš ti, u tome te niko ne sme odmeniti i to ne smeš da radiš danju. Ako propustiš to samo jednom, samo jedne noći, stablo će umreti, a i ti isto tako. Nemoj se više vraćati u svoju zemlju – tamo nećeš stići; ne zakazuj posla niti traži razonode koje od tebe traže da noću izađeš van svojih vratnica – to sebi više ne možeš dopustiti, nemoj da iznajmiš ili da prodaš ovo zemljište - to bi te stalo života.«

Stranac je bio gord čovek i nije hteo da moli, ali meni se činilo da bi to rado učinio. Dok je on netremice zurio u Satanu, mi iščezosmo i nađosmo se na Cejlonu.

Bilo mi je žao onog čoveka, žao što Satana nije postupio po svome običaju i ubio toga jadnog čoveka ili ga pretvorio u ludaka. To bi bilo milosrdno. Satana ču tu moju misao, pa reče: »Učinio bih to da nije njegove žene koja me nije uvredila. Ona će uskoro doputovati k njemu iz Portugalije, njihove domovine. Ona je zdrava, ali neće poživeti dugo; ona čezne da ga vidi i ubedi da se iduće godine vrati s njom u Portugaliju. Ona će umreti ne saznavši da on ne može da napusti ovo mesto.« »Zar joj on to neće kazati?« »On? Neće on nikome poveriti tu tajnu; strahovaće da je neko drugi ne ispriča u snu, pa da to čuje sluga nekog od njegovih portugalaca kada mu dođe u goste.« »Zar niko od domorodaca nije razumeo šta si mu kazao?« »Niko od njih to nije razumeo, ali će se on uvek bojati da neki jesu. Taj strah će ga progoniti zato što je on kao gospodar postupao s njima veoma svirepo. Sanjaće da oni seku to stablo. To će mu zagorčati dane, a što se tiče njegovih noći – za to sam se već pobrinuo.«

Rastužio sam se, mada ne naročito mnogo, što on tako zlurado uživa u nevoljama na koje je osudio toga stranca. »Veruje li on u to što si mu kazao, Satano?« »Mislio je da mi ne veruje, ali pokolebao se kad je video da smo iščezli. Pokolebalo ga je i ono stablo koje je niklo tamo gde stabla nije bilo. Pa ona neverovatna i tajanstvena raznovrsnost voća – ono naglo sušenje stabla – sve to ga je pokolebalo. Ma šta mislio, ma kako rasuđivao, jedno je sigurno – on će zalivati to stablo. Ali od sada pa do noći on će početi svoj novi životni put sa predostrožnošću koja će se njemu činiti vrlo prirodna.« »Šta to znači?« »On će dovesti sveštenika da iz stabla istera nečastivog. Vi ste tako smešan rod – a to i ne slutite.« »Da li će on kazati sveštenику šta se dogodilo?« »Ne, neće. On će kazati da je to drvo stvorio neki fakir iz Bombaja i da želi da sveštenik istera nečastivog iz njega, kako bi ono napredovalo i opet donosilo plodove. Sveštenikove molitve neće pomoći, Portugalac će onda odustati od te svoje zamisli i spremiće kantu za zalivanje.« »Ali sveštenik će spaliti stablo. Znam to sigurno, i neće ga on ostaviti.« »Da, da se to događa bilo gde u Evropi, on bi spalio i čoveka. Ali narod u Indiji je civilizovan i to se neće dogoditi. Taj čovek će oterati sveštenika i negovati drvo.« Zamislih se za trenutak, pa rekoh: »Satano, čini mi se da si ga osudio na težak život.« »Srazmerno možda jesam. To zacelo neće biti uživanje.«

Lutali smo iz jednog mesta u drugo po celom svetu, kao i do tada, a Satana mi je pokazivao stotine čuda od kojih je većina na neki način odražavala slabost i beznačajnost našega roda. Sada je to činio svakih nekoliko dana – ne iz kakve zlobe – u to sam siguran – nego zato što ga je to, izgleda, zabavljalo i zanimalo, upravo kao šo bi zbirka mrava zabavljala i zanimala nekog prirodnjaka.

Satana je nastavio da nas posećuje i to je činio još otprilike godinu dana; najzad je počeo da dolazi sve ređe i ređe, a onda se veoma dugo nije pojavljivao. Uvek kad bih ga se setio osećao sam se

usamljen i setan. Osećao sam da ga naš mali svet sve manje privlači i da može svakoga časa potpuno prestati da nas posećuje. Kad se najzad jednog dana pojavio kod mene, bio sam presrećan, ali to je kratko trajalo. Došao je, kako reče, poslednji put da se oprosti sa mnom. Kazao je da treba da krene u druge svetove u svemiru, da tamo treba nešto da istražuje i da obavi neke poslove, te da će ga to zadržati duže nego što bih ja mogao da čekam na njegov povratak.

»Dakle, ti odlaziš i nikad se više nećeš vratiti?« »Da«, reče on. »Dugo smo drugovali i bilo je prijatno – prijatno i tebi i meni, ali sada moram da odem i više se nikada nećemo videti.« »Na ovome svetu, Satano, ali na drugom? Sigurno ćemo se sresti na drugom svetu?« Na to mi on, sasvim mirno i ozbiljno, ovako čudno odgovori: »Ne postoji drugi svet.« Neki tanani, divni osećaj iz njegove duše prostruja kroz mene, noseći neko neodređeno, maglovito, ali blaženo osećanje puno nade da su te neverovatne reči možda istinite – da čak mora da su istinite. »Zar ti to nikad nije palo na pamet, Teodore?« »Nije. Kako bi moglo? Ali kada bi to samo moglo da bude istina...« »To je istina.« Vihor zahvalnosti uskovitla se u meni, ali neka sumnja ga zadrža pre nego što se izli u reči i ja promucah:
»Ali... ali... mi smo videli taj drugi svet... videli smo ga u svoj njegovoj stvarnosti, i stoga...« »To je bilo priviđenje – taj svet ne postoji.«

Dah mi zastade od nabujale nade. »Priviđenje? ... Pri...« »Zivot je samo priviđenje, san.« To je bio grom iz vedra neba. Bože blagi! Hiljadu puta sam, u svojim razmišljanjima, pomislio upravo to! »Ništa ne postoji, sve je samo san. Bog – čovek – svet – sunce, mesec, beskonačna zvezdana jata – sve je to san, samo san; ništa od toga ne postoji. Ništa ne postoji osim praznog prostora – i tebe!« »Mene!« »Ali ni ti nisi ti – ti nemaš tela, ni krvi, ni kostiju, ti si samo misao. Ni ja ne postojim i ja sam samo san – tvoj san, tvorevina tvoje mašte. Za koji trenutak ćeš to shvatiti, onda ćeš me odagnati iz svojih priviđenja i ja ću nestati u ništavilu iz koga si me stvorio. Ja već nestajem – gubim se – odlazim. Sad ćeš se naći sam u beskonačnom prostoru da večno lutaš u toj beskrajnoj samoći bez druga i prijatelja – jer ti ćeš ostati misao, jedina misao koja postoji i koju tvoja priroda čini neugasivom, neuništivom. A ja, tvoj jadni sluga, otkrio sam ti tebe samog i oslobodio sam te. Sanjaj druge i bolje snove! Čudno! Čudno je da to nisi naslutio već odavno, već pre mnogo godina, vekova, eona, večnosti! Jer ti si postojao potpuno sam, tokom svih večnosti. Zaista, čudno je što nisi naslutio da su tvoj svet i sve u njemu samo snovi, priviđenja, izmišljotine. Čudno je jer je sve to tako jasno i mahnito ludo i – kao svi snovi što su: bog, koji isto tako lako može da stvara dobru decu kao i nevaljalu, više je voleo da stvori nevaljalu; on, koji je mogao svakog od njih da učini srećnim, nije stvorio nijedno srećno dete; on, koji je učinio da ljudi grčevito cene svoj gorak život, a ipak ga je tako škrto skratio; on, koji je večnu sreću dao anđelima, koji je ničim nisu zaslužili, a sada traži od ostale svoje dece da je zasluže; on, koji je anđelima ,dao život bez bola, a ostalu svoju decu zasuo kletvom crnog čemera i groznih bolesti uma i tela; koji priča o pravdi, a stvorio je pakao; priča o milosrđu, a stvorio je pakao; priča o zlatnim pravilima i praštanju, umnoženom sa sedamdeset puta sedam a stvorio je pakao; koji drugima ptiča o moralu, a sam ga nimalo nema; koji osuđuje zločine, a sve ih sam čini; koji je svojevoljno i stvorio čoveka, a onda odgovornost čovekovih dela pokušava da svali na pleća samog čoveka, umesto da tu odgovornost časno preuzme na sebe, gde joj je i mesto; i, najzad, sa svom tom božanstvenom tupoglavošću poziva tog jadnog i prevarenog roba da ga obožava! Ti sada shvataš da je sve to nemoguće, osim u snu. Shvataš da su to potpuno detinjaste besmislice, glupe tvorevine jedne uobrazilje koja nije svesna svojih ćudi – to jest, da je sve to samo jedan san, koji ti sam stvaraš. Svi znaci sna su tu i trebalo je da ih već ranije uočiš. Ovo što sam ti otkrio, istina je; bog ne postoji, a nema ni svemira, ni ljudskog roda, ni zemaljskog života, ni neba, ni pakla. Sve je to samo san – jedan smešan i glup san. Postojiš samo ti. A ti si samo misao – lutajuća misao, beskorisna misao, misao bez utočišta koja usamljeno luta po praznim večnostima!«

On nestade i ostavi me prestravljena; pošto sam znao i shvatio da je sve ono što je kazao bila sušta istina.

O PISCU OVE NOVELE

Nije čudo što je Ernest Hemingvej došao do zaključka da celokupna američka literatura počinje sa Markom Tvenom. Njegovo bekstvo u pustolovinu, u prošlost, u humor koji prožima ali i prevazilazi stvarnost, u priličnoj meri podseća na Hemingvejevo bekstvo od misli u prosta zadovoljstva vina, žena i muževnih podviga. U jednostavnom deklarativnom stilu velikog američkog romansijera i humoriste valja tražiti prauzore stilova koje su kasnije izgrađili, pored Hemingveja, još i Vila Kater, Šervud Anderson, pa čak i Dž. D. Selindžer. A »Tajanstveni stranac«, objavljen 1916, obelodanio je činjenicu da su Tvenovom glavom vršljala shvatanja veoma slična onima koja su nagnala u prošlost Henrija Adamsa, odnosno naterala na očajanje Izgubljenu generaciju Hemiingveja i Ficdžeralda.

Čovek koga je Hauelz nazvao »Linkolnom naše literature«, rodio se 30. novembra 1835. godine u selu Floridi, država Montana, kao treći sin Džona Maršala Klemensa i Džejne Lempton. Već u dvanaestoj godini, mali Samjuel (tako se zvao pisac koji će kasnije usvojiti pseudonim Mark Tven) bio je prinuđen da napusti školu i sam doprinese izdržavanju porodiice, jer mu je 1847. iznenada umro otac. Bilo je to u Hanifoalu, priobalskom misisipskom gradiću, čija se živopisna topografija jasno nazire i kroz povesti o pustolovinama Toma Sojera i Haklberija Fina. Samauel Klemens je proveo neko vreme kao slovoslagački šegrt, i u tom zanatu postigao više nego sjajan uspeh. Radeći u štampariji, zainteresovao se za čitanje; čitanje ga je navelo na pisanje – najpre za list kdji je izdavao i uređivao njegov stariji brat Orion, a onda i za novine u drugim gradovima. U to doba počinju i njegova putovanja. Išao je za štamparskim hlebom u Sent Luis, Njujork i Filadelfiju da bi na kraju stigao u Kibkak (Ajova), gde se ponovo zaposlio kod brata, koji je u međuvremeniu bio napustio Hanifoal. Godine 1856. planirao je da krene u Južnu Ameriku i da se tamo obogati na Amazanskom kaučuku. Na tom putu trebalo je da ga delimično finainsira kibkački nedeljnik, ali Tven niije dospeo dalje od Sinsinatija. Redaikciji je paslao svega tri dopisa u naslovima, koji su objavljeni pod naslovam »Pustolovine Tomasa Džefersona Snodgrasa« i koji predstavljaju samo bezvredan, uzorak provincijskog novinarstva.

Sledeće godine, ploveći za Nju Orleans, mladi Klemens se obučio rečnoj pilotaži, poslu koji je kasnije voleo da naziva svojim univerzitetom. U svakom slučaju, savladao je još jednu veštinu skopičanu sa sasvim preciznim znanjima. Klemens se tako susreo sa jednim svetom prepunim boja i iznenađenja, nepredvidljivih ćudi i sunavih zahteva, svetom koji je na izvestan način bio epitetom Sjedinjenih Američkih Država toga vremena i koji mu je pružio temu za »Život na Misisipiju«.

Kada je sa izbijanjem građanskog rata obustavljen saobraćaj na Misisipiju, Klemens je morao da promeni zanimanje. Pri tome je otkrio novi: svet pustolovine; pridružio se, posle, jednoj dabrovoljačkoj četi mladih entuzijasta koji nisu bili sasvim načisto za koga da se opredele. Ali uskoro potom, sit vojničkog života, uposlio se u građanstvu kao sekretar svog brata Oriona, koji je i sam bio Bekretar teiritorijalnog guvernera Nevade. Godine 1861. braća su napuistila Sent Luis i kreniila na Zapad, u Karson Siti. Nešto od dogodovština iz tog vremena sačuvano je, u humorističkom obliku, u Tvenovoj literaturi. Budući pisac se prekonoć oduševio za kopanje zlata, ali posle vapijućeg neuspeha u tom uzbudljivom poslu, okrenuo se reporterskom pozivu, odlučivši da se potpisuje pseudonimom jednog opskurnog misisipskog pilota (Mark Tven, inače, znači »dva hvata dubine«).

Najzad je počela njegova prava kairijera. U dobar čas, svakako, jer je za sobom imao iskustva kakvim se malo ko od pisaca mogao pohvaliti. Pošto nije raspolagao nekim posebnim književinim načelima, Klemens se u prvo vreme prilagodao zahtevima graničarskog novinarstva, pišući mahom burlaske prepune aluzija na savremene aktuelne teme. Godiaie 1864. otišao je u Kalifarniju, gde je sreo Breta Harta, pod čijim je, izgleda, uticajam napisao »Glasovitu žabu iz Kalaverasa«. Taj tekst je bukvalno prošao kroz sve američke novine. Razume se da je taj uspeh gordo polaskao Kal Motrniji, koja je želela da dokaže »civilizovanijem« delu SAD da i ona raspolaže sopstvenom literaturom. Toj okolnosti i treba zahvaliti što je jedan kaiifornijski list ubrzo posle objavljivanja pomenutog dela poslao Marka Tvena na Sendvička ostrva sa liberalnim nalogom da otuda piše o svemu što ga bude zanimalo. On je tako i postupio, a izveštaji sa tog putovanja podigli su njegov ugled do stepena o kome nije mogao ni sanjati. Na vrhuncu popularnosti, on se odlučio za još jedno novinarsko putovanje oko sveta, sad o trošku drugog kalifornijskog lista, ali došavši do Njujorka, predomislio se. »Izdžikljala metropola« se osetno izmenila za tih petnaest godina kollko je nije bio video. Ispunjavala ga je gnevom sirotinjska četvrt »sa svojim zločinački, grešno bednim življem«, koji je tavorio sred smrada i nečistoće kao žrtva »dobrih, plemenitih, debelih i nasmešenih« suseda. Njegova amaterska sociološka istraživanja

doživela su klimaks onda kad je i sam dospeo u zatvor zbog nekog ispada i kad je proveo neponovljivu noć u razgovoru sa probisvetima, prostitutkama i odbeglim vojnicima. Izvesni kritičari smatraju da upravo od tada i datira Tvenov pesimizam. U Njujorku Tven je sačekao izlazak svoje prve knjige »Glasovita žaba iz Kalaverasa i Druge crtice« (1867), posle čega se otisnuo na put, ali ne oko kugle zemaljske, nego do Sredozemlja i Bliskog istoka. Pisma koja je slao sa te plovidbe uverila su njegove zemljake da »žabe Starog sveta doista ne odgovaraju američkim standardima«. Kakvo je bilo dejstvo tih listova, da se zaključiti već i iz činjenice da je po povratku u zavičaj ovaj divlji mustang zapadnih prerija postao literarni lav za kojim su gotovo u horu zavapili i listovi, i časiopisi, i organizatori predavanja i izdavači. Tvenova pisma sa Mediterana poslužila su kao građa za knjigu »Bezazleni u inostranstvu«, koja se kritici, odmah posle njene pojave u knjižarskim izlozima (1869), učinila »svežom, reskom i iskričavom poput čaše šampanjca«. Pisma sa humorom kakav se neguje na američkom Zapadu, ta satira je uzela na nišan dekadenciju prekoatlantskih ustanova. No Tven nije poštedeo ni svoje zemljake, koji smatraju »da je svaki drugi jezik sem njihovog strašno smešan«, i koji nisu svesni toga da su i sami na izvastan način varvari. Za mnoge čitaoce »Bezazleni u inostranstvu« predstavljaju drugu po vrednosti Tvenovu knjlgu, odmah iza »Pustolovina Haklberija Fina«. U svojoj monografiji posvećenoj Tvenu američki književni istoričar Luis Liri kaže da to delo »otkriva slabosti i jedne i druge strane, tako da mu se mogu podjednako diviti i kosmopoliti i šovinisti«.

»Bezazleni u inostranstvu« su načinili Tvena nacionalnom figurom. Doneli su mu i slavu i novac, a posredno i ženu. Za vreme putovanja po Sredozemnom moru i zemljama Bliskog istoka, on se, naime, bio upoznao sa nekim, mladim čovekom, Lengdonom, koji je uza se nosio minijaturnu sliku svoje sestre Olivije. Mark Tvan se u tu sliku bukvalno zaljubio, a po povratku u SAD zaljubio se i u sam original, posle čega se, 1867, Olivijom i oženio. O dejstvu tog braka na Tvenovo stvaralaštvo mnogo se raspravljalo. U svakom slučaju, brak je stavio tačku na njegove boemske dane, a izvesno je i to da ga je doveo u kontakt sa krugom veoma konzervativnih buržuja. Tven je pristajao na supremat svoje supruge u svemu što se ticalo njegovog privatnog žlvota. Uostalom, nije mu , ni bilo teško da se prepusti udobnostima američke civilizacije.

Tven se nije oglušio na zahtev publike da što više čuje kako o starom američkom Jugu tako i o dinamičnom Zapadu. Obe te teme ležale su ovom piscu na srcu. Godine 1873. on je, u saradnji sa Čarlsom Dad()jem Vornerom, i napisao »Zlatno doba«, knjigu koja počiva na uspomenama o životu na granici, a neodoljivo asocira na prizore viđene u Koldvelovom »Duvanskom putu«. Junaci »Zlatnog doba« opsesivno snevaju o bogatstvu, a nemaju ni snage ni sposobnosti da te svoje snove pretvore u javu. Ovaj roman, pored ostalog, ismeva političku korupciju u Vašingtonu i Njujorku, američko sudstvo, kao i maniju špekulisanja, ali u umetničkom pogledu ne spada među Tvenova najbolja ostvarenja. Tri godine po objavljivanju »Zlatnog doba« (1876), iz štampe je izašla knjiga »Pustolovine Toma Sojera«.

Reka Misisipi je ponovo trijumfovala u tom romanu, koji je Tvenovo ime još jednom doveo na čelo bestselerskog spiska. Po svoj prilici, nijedna druga knjiga objavljena u SAD nije uživala takvu popularnost u neprekinutom nizu godina. Pri prvom čitanju ona deluje nedovoljno zdenuto, čak pomalo i frivolno, reklo bi se. Epizode sračunate na to da »na prijatan način podsete odrasle na ono što su i sami nekad bili«, ostaju u pamćenju duže od Baimiog zapleta, koji je očigledno pravljen u nameri da uzbudi maštu mladih čitalaca. Zanimljivo je kako su pojediinii kritičari reagovali na činjenicu da je tom knjigom Tven napustio područje satire; oni su zaključili da je do tog preokreta došlo pod pritiskom piščeve korazervativistički raspoložene porodice ili njegovih slično nastrojenih prijatelja. Neosporno je, međutim, da je u »Pustolovinama Toma Sojera« došao do punog izražaja Tvenov istančani humor.

U stvari, veiliko je pitanje da li je Tven ikad i bio pravi satiričar. Svojstva njegove komike pokazuju da je posredi pre nešto što pripada sklopu njegove prirode nego nešto što bi se moglo nazvati oružjem. Pa ni Tvenov humor, u dvadesetogodišnjem rasponu od »Bezazlenih u inosranstvu« do »Jenkija iz Konektikata na dvoru kralja Artura«, nije uvek bio na istom nivou. Kao ni većina značajnih pisaca, ni on nije stvarao samo dela predodređena da budu klasika. Godine 1876, na primer, objavio je pamflet, koji će biti preštampavan ili preštampavan samo zato što, u vidu ćeretanja iz Jelisavetina doba sadrži izvestan kvantum nepristojnih izraza.

Sasvim je izvesno da je u tom periodu svog stvaralaštva Tven dostigao vrhunac romanisma »Zivot na Misipiju« i »Pustolovine Haklberija Fina«. Oba ta dela imala su za funkcionalnu pozadinu reku koja je tekla kroz piščev život baš kao i kroz svoju sopstvenu dolinu. Zahvalniju građu od Misisipija Tven doista nije mogao naći, jer je o toj žili kucavici američkog Juga znao više no o bilo čemu drugom. U oba ta romana on se poslužio najboljom od svojih darova – darom za humoritsitičnu autobiografiju. Ne zaboravljajući da šala na svoj račun vredi dvaput više od one uperene protiv drugih, ovaj pisac se u

svojoj prozi ponajvećma oslanjao na zvuk u ušima. To je i prirodno ako se zna da je bio nenadmašan govornik. Obraćajući se publici, on je naučio da podešava dikciju, brzinu govora i počivke prema onima koji su ga slušali. Ima se utisak da se i u pisanju rukovodio tim.

Slično Bretu Hartu, koga je Amerika primila kao kuriozitet sa američkog Zapada, i Tven se suočio sa iskušenjem da beskrajno insistira na temi koja se pokazala pomodnom i omiljenom. Srećom, imao je dovoljino energije i uobrazilje da ne padne u tu zamku. Tven niije pristao da se ograniči na ciklus o Misisipiju; o tome svedoče knjige koje su se uskoro potom pojavile – »Kraljević i prosjak«, »Proibisvet u inostranstvu«, »Jenki iz Konektikata na dvoru kralja Artura«. U ovoj poslednjoj, metod primenjen u »Bezazlenima u inostranstvu« proširen je na istraživanje viteške prošlosti.

Prevalivši pedesetu, Tven je počeo da gubi i od svoje basnoslovne izdržljivosti. Nema sumnje da je prvih pet decenija života proveo u nadljudskom naporu, uprkos tome što je voleo da sebe slika kao preispoljnu lenštinu. Trošio je snagu nemilice – pišući, držeći predavanja, putujući, eksperimentišući, sa pozortištem, negujući fantastičan broj prijateljstava i poznanstava. Stoga niije ni čudo što u devedesetim godinama prošlog stoleća ispod njegovog pera nije izišlo onoliko dela koliko se pojavilo za dve pretbodne deceniije. Između 1875. i 1894. Samjuel Klemens je bio bogat čovek i srećan pisac, okružen grupom literata u Hartlordu. A po isteku tog perioda naglo je bankrotirao. Od propasti se jedva spasao turnejom koja mu je donela još više priznanja i ugleda, a, preko knjige »Za ekvatorom«, i dovoljno novca da se razduži i obezbedi za starost. Za vreme boravka u Evropi dovršio je »Dična sećanja Jovanke Orleanke«, delo koje je zapalio kao izraz iskrenog divljenja prema toj istorijskoj ličnosti, i koje stoga (iz straha da mu čitalac unapred ne priđe sa raspoloženjem za smeh) nije hteo da objavi pod pseudonimom.

U poslednjoj deceniji života, Tven je, pored ostalog, napisao i novelu »Tajanstveni stranac« koja je objavljena 1916, šest godina po autorovoj smrti: nečastivi silazi među smrtne, kazuje svoje primedbe na račun onoga što su načinili nesmotreni bogovi i prorokuje bolja vremena za život kad ovaj bude pretočen u ništavilo. Sa »Tajanstvenim strancem« isplutala je na površinu sva Tvenova gorčina zbog čemernih iskustava kojih se nakupio u jednom, koliko ciivilizovanom toliko i nepravednom svetu.

Posle 1900. Tven je napisao još samo dve knjige – »Hrišćansku nauku« (1907), analizu onoga što je obično nazivaio pretećim novim kultom, i »Jel Šekspir umro?« (1900), nevažan doprinos raspravi oko Bekonai. Međutim, intenzivno je držao predavanja, a od 1906. nadalje kazivao je u pero srvoj životopis. Posle dva teška gubitka – ženine i ćerkine smrti – i sam je već bio na ivici snage«. Jedva da ga je nešto razgalila počast koju mu je ukazao Oksford 1907. dodelivši mu zvanje doktora književnosti. Njegovu smrt, 21. aprila 1910, duboko je ožalio čitav književni svet.